

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ
КАФЕДРА УГОРСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ**

Наталія ВАРГА, Христина ЗИКАНЬ, Елеонора БЕРТА

ВСТУП ДО ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

(для студентів 2 курсу галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія предметної спеціальності 035.071 Філологія. Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська освітньо-професійної програми «Угорська мова та література. Англійська мова. Переклад»)

Ужгород – 2023

УДК 81'25(076)
В-18

Варга Н.І., Зикань Х.І., Берта Е.Т. Вступ до перекладознавства (для студентів 2 курсу галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія предметної спеціальності 035.071 Філологія. Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська освітньо-професійної програми «Угорська мова та література. Англійська мова. Переклад»). Навчально-методичний посібник / *Уклад.* Н. Варга., Х.Зикань, Е.Берта. Ужгород. ДВНЗ «УжНУ», 2023. – 138с.

Рецензенти:

доктор філологічних наук, професор Полюжин М.М.,
кандидат філологічних наук, доцент Гульпа Д.В.

Затверджено на засіданні Вченої ради Українсько-угорського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Протокол № 9 від 30 травня 2023 року.

© Варга Н.І., Зикань Х.І., Берта Е.Т., 2023р.

© ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2023р.

ЗМІСТ

Вступ	4
Лекція 1. Перекладознавство як наука. Місце перекладу у сучасному світі. Екскурс в історію перекладу. Поняття про переклад	5
Лекція 2. Історичні аспекти перекладознавства. Історія зарубіжного перекладу	14
Лекція 3. Історія вітчизняного перекладу	24
Лекція 4. Зв'язок перекладознавства з іншими науками	32
Лекція 5. Переклад у мирний та військовий час	42
Лекція 6. Основні принципи типології перекладу	49
Лекція 7. Адекватність та еквівалентність у перекладі	61
Лекція 8. Види усного перекладу	72
Лекція 9. Перекладацькі трансформації	83
Лекція 10. Граматичні трансформації при перекладі	92
Лекція 11. Лексичні трансформації та формально-логічні категорії	105
Лекція 12. Функціонально-стильові труднощі перекладу	113
Глосарій перекладознавчих термінів	138
Список використаних джерел	142

ВСТУП

Конспект лекцій з дисципліни «Вступ до перекладознавства» рекомендовано для студентів II курсу галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 Філологія предметної спеціальності 035.071 Філологія. Угро-фінські мови та літератури (переклад включно), перша – угорська освітньо-професійної програми «Угорська мова та література. Англійська мова. Переклад»

Курс «Вступ до перекладознавства» є одним із найважливіших у системі підготовки філологів. Дисципліна розрахована на 12 лекцій. Вона пропонує перше знайомство студентів із теорією перекладу та основними її питаннями: метою науки, її центральними поняттями; розподілом перекладів на види; підходами до аналізу текстів оригіналів і перекладів; а також позатекстового матеріалу, як-от поглядів перекладача та/чи читача на переклад, роботи редакторів і видавництв, загальної культурної ситуації, що склалася тощо. Завдяки курсу студенти знайомляться з ключовими діячами науки і культури, які торкалися проблем перекладу, з популярними теоріями щодо різних перекладацьких проблем, філософськими розумами щодо того, чим є переклад. Слухачі також дізнаються про методи порівняльного аналізу джерельного і цільового текстів і засвоюють головні поняття, якими оперує теорія перекладу.

Дисципліна «Вступ до перекладознавства» закладає базу для більш глибокого вивчення теорії перекладу на старших курсах та готує студентів до застосування отриманих знань під час діяльності в межах дисципліни «Теорія та практика перекладу». Даний навчально-методичний посібник, створений у межах зазначеної дисципліни, являє собою короткий конспект лекцій і розроблений, у першу чергу, для самостійної роботи студентів, а саме: повторення й закріплення матеріалу, прослуханого під час лекції. Крім того, посібник стане в нагоді й тим слухачам, хто, у силу різних причин, пропустив одне або кілька занять.

Лекція 1.

Перекладознавство як наука. Місце перекладу у сучасному світі. Екскурс в історію перекладу. Поняття про переклад

План

1. Предмет перекладознавства, зміст і основні завдання курсу
2. Передумови виникнення перекладацької думки
3. Наука про переклад та перекладацька практика
4. Визначення поняття “переклад”
5. Основні поняття і терміни
6. Функції перекладу

1. Предмет перекладознавства, зміст і основні завдання курсу

Лінгвістична наука про переклад ще дуже молода. Дослідження особливого виду мовної діяльності, яку називають перекладом, почала оформлюватися в самостійну лінгвістичну дисципліну лише з початку II пол. XX століття.

Разом з тим переклад – це дуже давній вид людської діяльності, без якої важко було б уявити такі добре відомі історичні факти, як створення великих імперій, населених численними і багатомовними народами, утвердження культури панівної нації, що мала великий соціальний престиж, поширення релігійних та соціальних вчень.

Проте за десятиріччя масштаби перекладацької діяльності настільки збільшилися, що є всі підстави говорити про початок нового етапу в історії перекладу. Адже на сьогодні, як ніколи, різко підвищилися та розвиваються міжнародні контакти, поширився міжнародний обмін культурними цінностями, в тому числі літературними, різноманітною науковою, технічною, політичною та діловою інформацією. Звідси - все зростаюче значення перекладу в усіх галузях людської діяльності та великий інтерес до різних сторін такого складного явища, яким є переклад.

Щорічно у світі відбувається багато міжнародних конференцій, зустрічей, симпозіумів, нарад. Проводяться широкі міжнародні кампанії, спільні програми досліджень. Підвищився обсяг міжнародної торгівлі, дипломатичної діяльності, міжнародної переписки. Розширилися культурні зв'язки між народами, масового характеру набув міжнародний туризм.

Усі ці зміни в житті людства викликали небачену досі потребу в перекладах та перекладачах. За короткий час у світі з'явилося багато перекладацьких секцій, бюро перекладу, відділів та інститутів інформації, видавництв перекладацької літератури, періодичних видань, що виходять одночасно кількома мовами і т.д. Перекладацькою діяльністю почали займатися тисячі спеціалістів різного профілю, референтів, інформаторів, секретарів. Не існує

статистичних даних про загальний обсяг перекладацької роботи у світі. За далеко неповними даними ЮНЕСКО, щорічно у світі видається біля 40 000 перекладних видань, тобто більше ста книг в день. Крім текстів перекладів, що публікуються, виконується велика кількість перекладів для внутрішніх потреб різноманітних організацій та підприємств. Переклад – поняття історичне, різні епохи вкладали в нього свій зміст і по-різному розуміли його взаємовідношення з національною літературою. Переклад припускає не тільки засвоєння і розуміння чужого, але також розвиток власної мови і культури. Переклад з однієї мови на іншу відбувається у самих різних формах. Переклад необхідний для спілкування людей, що живуть у різних кінцях земної кулі, і для відтворення творів, які створені на давно вже існуючих мовах.

Мистецтво перекладу весь час удосконалюється не тільки для того, щоб досягнення мови у сфері наук пересадити в чужий ґрунт і, таким чином, розширити межі їх впливу, воно вдосконалюється також, щоб сприяти діловому спілкуванню народів і дипломатії суверенних урядів, кожний з яких звертається до іншого своєю мовою, якщо хоче суворо дотримуватися рівноправності. Оскільки переклад завжди має справу з мовою, завжди означає роботу над мовою, оскільки переклад вимагає вивчення в лінгвістичному плані характеру співвідношення двох мов. "Вступ до перекладознавства" як наукова дисципліна розкриває завдання теоретичного перекладознавства, його загальні положення, етапи перекладацького процесу, знайомить з видами та прийомами перекладознавства, висвітлює роль перекладознавства в розвитку української мови. Якщо завданням "Вступу до перекладознавства" є розкриття його загальних положень, етапів розвитку тощо, то предметом його є вивчення основних видів та прийомів перекладознавства, а також факторів, що впливають на процес перекладу. Таким чином, дисципліна "Вступ до перекладознавства" повинна бути науковою основою для перекладацької практики, повинна встановлювати відповідності та розходження між мовами, які беруть участь у перекладі.

2. Передумови виникнення перекладацької думки

Збільшення масштабів перекладацької діяльності та її значення привертає до себе увагу вчених. Протягом багатовікової історії перекладу були спроби усвідомити цей процес, виявити його основні причини, що викликають труднощі його здійснення, виробити принципи та настанови, якими б перекладачі могли керуватися у своїй роботі. Більшість висловлювань про переклад належить видатним майстрам слова, серед яких зустрічаються імена Цицерона, Лютера, Гете, Пушкіна, Котляревського, Франка та ін. Проте лише з середини ХХ ст. переклад стає предметом всебічного наукового вивчення. У цей період починаються перші спроби створити теоретичну модель перекладацького процесу, описати саме ті сторони цього процесу, які визначають його своєрідність, відрізняють його від інших видів мовознавчої та

літературознавчої діяльності. Перекладацька проблематика привернула увагу лінгвістів, і вивчення перекладу стало особливою лінгвістичною дисципліною, що оперує термінами та поняттями лінгвістики.

Зрозуміло, не можна вважати випадковим, що наука про переклад виникла саме в цей період як особлива галузь мовознавства. Це було обумовлене цілим рядом об'єктивних причин. Перш за все в цей час стала ясно відчуватися необхідність наукового осмислення перекладацької діяльності. До середини ХХ ст. змінилися не тільки масштаби, але й характер перекладацької діяльності. На першому плані з'являється інформативний (діловий) переклад, результатом якого є автентичні тексти на двох і більше мовах (автентичний текст – це текст дипломатичного документа, що має підписи повноважених осіб та печатки відповідних держав). Значно зросли вимоги до точності перекладу. При перекладі матеріалів такого типу вже не можна було задовольнятися правильністю перекладу в цілому, однаковим впливом на читача як оригіналу, так і перекладу. Переклад повинен був забезпечувати точну передачу інформації у всіх деталях, не допускаючи при цьому порушень норм мови перекладу та спроб відтворити елементи мови оригіналу, нерелевантні (несуттєві) для перекладеного тексту. Потрібний був суворо науковий аналіз смислових функцій обох мов, що беруть участь у процесі перекладу. У перекладацькій діяльності все більше виділяється той аспект перекладу, який відрізняє його від інших способів передачі іншомовної інформації: переказування, реферування, анотації та ін. З іншого боку, все яснішою стає мовна першооснова перекладацькою процесу. На відміну від художнього перекладу (тобто перекладів творів художньої літератури), інформативний переклад має справу з матеріалами, де особливості індивідуально-авторського стилю, як правило, мало суттєві. Ця обставина сприяла усвідомленню визначальної ролі відповідних мов, їх норм і систем у процесі перекладу, розгляданню цього процесу як певних зв'язків між мовами. Необхідно було визначити, в чому полягає лінгвістична сутність цього процесу, як визначається лінгвістичними факторами, як ці фактори обмежують точність передачі інформації. Якщо розвиток перекладацької діяльності в сучасному світі створив суспільну потребу в її науковому описі, то, з іншого боку, розвиток мовознавства у ХХ ст. привів до створення необхідних передумов для задоволення цієї потреби. Саме в цей період у центрі уваги лінгвістів опинилися проблеми синхронного опису сучасних мов. Загального поширення набуло визнання двостороннього характеру мовного знаку у вигляді – плану вираження (тобто слів, словосполучень, фразеологічних єдностей); – плану змісту (тобто інформації, що передається цими словами, словосполученнями тощо). Було досягнуто успіхів у виявленні та описі структури плану вираження, і мовознавство підійшло до наукового вивчення плану змісту мови, розробляючи теорії семантичного поля, семантичних множників, глибоких семантичних структур тощо. Вивчення змістовної сторони мови закладає

основи всебічного лінгвістичного опису, розкриття механізму інтуїтивного розуміння в процесі перекладу

Разом з тим більшість лінгвістів звертає увагу на те, що лінгвістичне дослідження перекладацького процесу може дати важливі результати для вирішення ряду мовознавчих проблем більш загального характеру. Лінгвоперекладацькі дослідження розкривають різні сторони процесу використання мови як засобу спілкування, способи вираження думки за допомогою різних підсистем та сполучень мовних одиниць (слів), допомагаючи визначити структуру та межі семантичної системи мови.

3. Наука про переклад та перекладацька практика

Як уже зазначалося, виникнення науки про переклад пов'язане з кількісними та якісними змінами перекладацької діяльності в сучасному світі. Як відомо, кожна наука сягає своїми коренями в практику, вона починається з вивчення та опису якихось фактів, об'єктивних процесів, які спостерігаються. Розвиваючись, наука починає справляти зворотний вплив на практичну діяльність, полегшуючи її та збагачуючи. Це не означає, що будь-яке наукове дослідження повинно обов'язково мати безпосередній "вихід" до практики. Всяке поширення наших знань про процеси об'єктивної дійсності має безперечну цінність, проте не завжди може бути використано для управління цими процесами. Необхідно враховувати, що практичне використання наукових досліджень передбачає досить високий рівень розвитку самої науки. Як правило, для керування будь-яким об'єктивним процесом необхідно заздалегідь всебічно вивчити та описати цей процес. Значні труднощі на шляху створення системи машинного перекладу були пов'язані з тим, що треба було моделювати при наявності серйозних формальних обмежень процес "людського" перекладу, для якого ще не було адекватного наукового опису

Усе це необхідно було враховувати в дискусії, що виникла на початку зародження перекладацької науки. Уже перші спроби визначити залежність перекладацького процесу від співвідношення систем відповідних мов викликали заперечення з боку перекладачів-професіоналів, зокрема перекладачів художньої літератури. Такі заперечення зводилися до того, що переклад - це творчий акт, і перекладацька діяльність являє собою мистецтво, недоступне для наукового членування та аналізу.

Заперечення проти науковою вивчення процесу перекладу були явно засновані на непорозумінні. Літературна діяльність - це, звичайно, творчість, але на цій підставі ще ніхто не заперечував існування літературознавства, опозиція "наука - мистецтво" по відношенню до перекладу не може бути визнана правильною. Вона заснована перш за все на невизначенні поняття "переклад" і на відомостях науки про переклад до "науки перекладати".

Наука про переклад займається дослідженням об'єктивної реальності - особливого виду мовної діяльності, результати якої, як і фактори, що її

визначають, доступні спостереженню та аналізу. Оскільки існує будь-який реальний процес, можливість та необхідність його вивчення не може бути поставлена під сумнів. Те, що називають мистецтвом перекладу, стосується психології перекладача, його діяльності в процесі перекладу. Це, по суті, вміння вибирати слова, враховуючи всю сукупність релевантних (суттєвих) факторів. Деякі перекладачі володіють цим умінням певною мірою, врахування подібних факторів відбувається найчастіше інтуїтивно, в результаті творчого акту. Творчий характер цього акту не означає, що його результати чи фактори, що впливають на нього, не можуть бути об'єктом наукового аналізу. Поняття "мистецтво" відноситься до вміння створювати текст перекладу, а не вивчати хід та результати цього процесу. В основі протиставлення цього поняття науці про переклад лежить змішування об'єктивного процесу, пов'язаного з певними відношеннями двох мовних систем, із суб'єктивною здібністю породжувати цей процес у кожному окремому випадку. Наука про переклад вивчає перш за все питання про те, "що означає перекладати". Відповідь на це питання буде багато в чому сприяти вирішенню завдання - "як треба перекладати". Загальні теоретичні дослідження піднімають на новий ступінь і відповідну практичну діяльність. Лінгвоперекладацькі дослідження безумовно відкриють нові перспективи і перед перекладачами-практиками.

4. Визначення поняття “переклад”

Переклад – одне з найдавніших занять людини. Розбіжність мов спонукала людей до цієї нелегкої, але такої необхідної праці, яка слугує цілям спілкування й обміну духовними цінностями між народами.

Слово “переклад” багатозначне. Переклад визначається як один з видів мовної діяльності, що зводиться до процесу передачі думок, висловлених однією мовою засобами іншої. Це процес взаємодії двох мов.

Переклад – це розумова діяльність, процес передачі змісту, висловленого однією мовою, засобами іншої мови та результат цього процесу.

Переклад викликаний суспільною необхідністю процес і результат передачі інформації (змісту), вираженої в письмовому або усному тексті однією мовою, за допомогою еквівалентного (адекватного) тексту іншою мовою (А. В. Мамрак).

У вітчизняному перекладознавстві одним з найкращих визначень перекладу є визначення Л. Бархударова: Перекладом називається процес перетворення мовленнєвого твору на одній мові в мовленнєвий твір на іншій мові зі збереженням незмінного плану змісту, тобто значення.

За визначенням Миколая Константиновича Гарбовського: “переклад – це суспільна функція комунікативного посередництва між людьми, які користуються різними мовними системами, що реалізується в ході психофізичної діяльності білінгва з відображення реальної дійсності на основі

його індивідуальних здібностей інтерпретатора, що здійснює перехід від однієї семіотичної системи до іншої з метою еквівалентної, тобто максимальноповної, але завжди часткової, передачі системи смислів від одного комуніканта іншому”.

За визначенням Ірини Сергіївни Алексєєвої, “переклад – це діяльність, яка полягає у варіативному перевираженні, перекодуванні тексту, породженого однією мовою в текст на іншій мові, що здійснюється перекладачем, який творчо вибирає варіант залежно відваріативних ресурсів мови, виду перекладу, завдань перекладу, типу тексту та під впливом власної індивідуальності; переклад – це також результат цієї діяльності”.

Отже, у процесі перекладу здійснюється перетворення тексту на одній мові (вихідній мові-ВМ) у текст на іншій мові (мові перекладу-МП) при зберіганні незмінного плану змісту, тобто значення або, точніше, сукупності значень, виражених у вихідному тексті. Щоб виконати свою задачу, тобто, відобразити істотні закономірності перекладу, теорія перекладу повинна насамперед установити збіги і розбіжності в засобах вираження ідентичних значень у ВМ й у МП і на цій основі виявити найбільш типові засоби подолання цих розбіжностей (“перекладацькі прийоми”).

5. Основні поняття і терміни

Переклад – це текст, слово, усне висловлювання, а також літературний твір, перекладені з однієї мови іншою.

Переклад – 1) вид людської діяльності, спрямований на відтворення одиниць МО в МП з метою забезпечення комунікації та інформаційного обміну; 2) процес діяльності перекладача по забезпеченню комунікації між носіями різних мов та обміну інформацією між ними; 3) результат перекладацької творчості, тобто текст перекладу в його усній або письмовій формі; 4) умовна назва перекладознавчих дисциплін.

При перекладі необхідно вирішити два завдання:

- правильно розуміти зміст висловлювання (тексту) мовою оригіналу;
- повністю і точно передати цей зміст засобами мови перекладу.

Крім цього необхідно:

- мати певний запас слів англійської мови, в тому числі спеціальної термінології у певній галузі знань;
- знати граматику англійської мови;
- володіти технікою перекладу і вміти ефективно користуватися словником (знати за формуванням, формальними ознаками, до якої частини мови відноситься незнайоме слово), знати всі особливості побудови словника;
- мати уявлення про галузь знань, до якої відноситься текст, який перекладається.

На думку М.А. Задорожної, переклад є різновидом мовного посередництва, за якого зміст іншомовного тексту відтворюється шляхом складання комунікативно

рівноцінного еквівалента до нього.

Під "цілісністю" перекладу слід розуміти єдність форми і змісту на новій мовній основі. Цілісним можна визнати лише такий переклад, який передає мовну інформацію рівноцінними засобами.

На відміну від переказу переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але, і так, як виражено в ньому. Критерієм точності перекладу є тотожність інформації, яка повідомляється різними мовами. Теорія перекладу встановлює загальні закономірності, які можуть застосовуватися в окремих конкретних випадках шляхом аналізу подібностей і розбіжностей між мовами.

Адекватний переклад – це повноцінний правильний переклад оригінального тексту, за якого його зміст, форма, стилістичні особливості і авторська спрямованість / підтекст відтворюються без спотворення і суттєвих змін. Адекватний переклад завжди є літературним, тобто орієнтованим на літературні норми мови перекладу. **Адекватний переклад** передбачає вичерпну передачу змісту оригіналу і повноцінну функціонально-стилістичну відповідність йому. Іншими словами, адекватний переклад – це єдиний вид перекладу, який відтворює єдність змісту і форми засобами іншої мови.

Багато розмовних виразів англійської мови вимагають використання у перекладі зовсім іншої форми, тобто інших слів і словосполучень для правильної передачі змісту висловлювання. Підстановка словникових відповідників, тобто буквальний переклад, зруйнував би єдність змісту і форми в українському перекладі. Наприклад, "*Help yourself*" ні в якому разі не перекладається "*допоможіть собі*". Як правило, це ввічливе запрошення "*візьміть, будь ласка*", або "*частуйтеся, будь ласка*". Лише така українська форма відповідає змісту висловлювання.

Дослівним вважається переклад, який відтворює структуру іншомовного речення без зміни конструкції і без істотної зміни порядку слів. З граматичної точки зору такий переклад можна назвати "прямим".

e.g. *The first World War had far reaching economic, political and social consequences in all the capitalist countries of the New World.*

Перша світова війна мала далекосяжні економічні, політичні та соціальні наслідки у всіх капіталістичних країнах Нового світу.

Оскільки як у смисловому, так і в стилістичному відношенні такий переклад відповідає усім вимогам, його можна вважати адекватним.

Буквальний переклад вперше знайшов відображення у Л.С.Бархударова як переклад, здійснений на нижчому рівні ніж той, який достатній для передачі незмінного плану змісту при дотриманні норм мови, на яку перекладають.

Оскільки можна встановити шість мовних рівнів (*рівень фонем, морфем, слова, словосполучення, речення і всього тексту*), то і в процесі перекладу варто орієнтуватися на необхідний у даному випадку рівень. Власні імена і географічні назви допускають переклад на рівні фонем і морфем. Те ж саме можна сказати і про багато термінів та реалій, які ввійшли в українську мову шляхом безперекладного запозичення, наприклад: *Liverpool* - *Ліверпуль*;

Churchill - Черчіль; *speaker* - спікер. Все це випадки транскрибованого перекладу, виконаного пофонемно. Слово «*one – side – ness*» – «одно – сторон – ність» перекладено, наприклад, поморфемно.

Не можна застосовувати поморфемний переклад у тих випадках, коли необхідний переклад на рівні слова. Так, наприклад, незважаючи на подібність морфем, "*milksop*" зовсім не означав "*молокосос*", а "*безхарактерна, легкодуха людина*", "*розмазня*", "*баба*" (*молокосос* – *greenhorn*) *High school* – не вища, а "*середня школа*", "*public house*" – не "*публічний дім*", а "*пивна*". Буквальний переклад таких і їм подібних слів призвів би до перекручення змісту.

Вільним вважається переклад, який не вимагає адекватної передачі стилю оригіналу (*наприклад, переклад старовинних текстів з інформаційною метою*). Вільним є також прозаїчний переклад віршованих творів. У вільному перекладі дозволяється скорочувати оригінал, опускати другорядні деталі.

Мова перекладу – це та мова, якою здійснюється переклад.

Фонові знання (фонова інформація) – це додаткові екстралінгвістичні наукові, культурні, етнічні та ін. знання, що здатні покращити переклад, допомогти перекладачу більш точно і правильно відтворити оригінальний твір. Першим на необхідність залучення фонових знань при перекладі звернув увагу англійський філософ і перекладач Роджер Бекон (XIII століття).

Екстралінгвістична ситуація – це фрагмент реального світу, який оточує мовця, і є одним із засобів уточнення значення неоднозначних повідомлень.

Контекст – це фрагмент мовлення або тексту, у якому вжито певну мовну одиницю. Контекст вважають основним засобом уточнення значення даної мовної одиниці.

Еквівалентність / відповідність – відношення повної або часткової відповідності певної мовної одиниці МО до одиниці МП. Традиційно у світовому перекладознавстві розрізняють повну еквівалентність (мовна одиниця МО повністю тотожна певній одиниці МП за семантичним обсягом, стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо) і часткову еквівалентність (коли певна мовна одиниця МО не є тотожною певній одиниці МП за семантичним обсягом і / або стилістичною приналежністю, сполучуваністю тощо).

У вітчизняному перекладознавстві дослідники розрізняють відношення еквівалентності, тобто тотожності, та відповідності (за яких мовній одиниці МО відповідає мовна одиниця МП іншого рівня, наприклад, слову відповідає словосполучення, речення і т. ін.).

Одиниця перекладу – найменша мовна одиниця мови оригіналу, яка має еквівалент у мові перекладу.

6. Функції перекладу

1. Комунікативна функція.

Переклад виступає засобом спілкування між людьми, тобто це засіб взаємозв'язку а також розповсюдження наукової, художньої, політичної, технічної та іншої інформації.

Комунікативна функція перекладу – це яскравий приклад прояву його соціальної природи і соціального характеру його впливу. Переклад сприяє розповсюдженню результатів праці, здібностей тієї чи іншої людини, народу. Ця функція визначає переклад як суспільно необхідну діяльність протягом усієї історії людства.

2. Загально-культурна функція перекладу.

Переклад є фактором підвищення культурного рівня, однією із форм творчих взаємозв'язків окремих національних культур. Значення загальнокультурної функції перекладу пов'язане із культурно-історичними процесами певного суспільства і визначається взаємовідношенням національного і інтернаціонального факторів літературного процесу.

3. Пізнавально-просвітницька функція.

З допомогою перекладу читач отримує різносторонні знання. Як засіб розповсюдження знань переклад грає важливу роль у духовному зростанні і збагаченні окремої особистості і усього суспільства. Немає жодної галузі суспільного життя, у якій би не виявилась ця функція перекладу. Особливо чітко ця функція перекладної літератури виступає у сфері науки і освіти.

4. Виховна функція перекладу.

Переклад здійснює формуючий вплив на особистість. Перекладна література не лише розповсюджує знання й досвід, але сприяє формуванню моралі, світогляду, смаку, ціннісної орієнтації особи. Виховний вплив перекладу може мати ідеологічну спрямованість, на що слід звертати особливу увагу.

Питання для самоперевірки:

1.	Охарактеризуйте предмет перекладознавства, зміст і основні завдання курсу.
2.	Яке визначення перекладу, на вашу думку, є найбільш вдалим і чому?
3.	З якими дисциплінами має тісний зв'язок перекладознавство?
4.	Назвіть видатних майстрів слова, яким належить більшість висловлювань про переклад
5.	Що таке автентичний текст?
6.	З чим пов'язане виникнення науки про переклад?
7.	Чим займається наука про переклад?
8.	Що вивчає наука про переклад?
9.	Що таке переклад?
10.	Яке визначення про переклад у Миколи Константиновича Гарбовського?
11.	Яке визначення про переклад у Ірини Сергіївни Алексеєвої?
12.	Що таке одиниця перекладу?

13.	Що таке адекватний переклад?
14.	Що таке вільний переклад?
15.	Що таке контекст?
16.	Що таке мова перекладу?
17.	Що таке буквальний переклад?
18.	Що таке дослівний переклад?
19.	Які два завдання необхідно вирішити при перекладі?
20.	Які ви знаєте функції Перекладу? Опишіть їх.

Лекція 2.

Історичні аспекти перекладознавства. Історія зарубіжного перекладу

План

1. Коротка передісторія перекладу. Античний світ
2. Переклад та інтерпретація в епоху Середньовіччя (750-др.пол. 15ст.)
3. Перекладацька діяльність епохи Відродження (1470-1600)
4. Перекладацька діяльність епохи Барокко (1600-1700)
5. Переклад епохи класицизму і просвітництва (1700-1800)
6. Доба романтизму (1795-1835) і становлення принципів точного перекладу в Європі

1. Коротка передісторія перекладу. Античний світ

Переклад з'явився одразу після народження писемності. Найдавніша форма письма – шумерський клинопис – виникла в Месопотамії. Перший перекладач, якого знаємо за іменем, єгиптянин. Це Анхурмес, верховний жрець в Тинісі (XIV ст. до н.е.). В Єгипті перекладачів називали драгоманами, їх послуги використовували для ведення торгівлі. Драгомани супроводжували торговельні каравани і допомагали в купівлі та продажу товарів, необхідних для Єгипту.

В 2100 році до н.е. вавілонська література перекладалася на древньогрецьку і древньоєгипетську мови. Вавілон був в той час постійним центром перекладацької діяльності. В 1900 році до н.е. тут вже існували перші словники: двомовний (шумеро-аккадський) та багатомовний (шумеро-аккадсько-уритансько-угаританський).

Історія європейського перекладу починається у 280 році до н.е. з перекладом деяких уривків „Святого Писання”. В 250 році до н.е. в місті Александрії місцевою верхівкою єврейської спільноти (яка набагато краще володіла грецькою мовою, ніж івритом) було вирішено перекласти Старий Заповіт з давньоєврейської й арамейської мов на древньогрецьку. Цей переклад

отримав назву Септуагінта (Interpretatio Septuaginta Seniore – «Переказ сімдесяти мудреців») завдяки легенді, за якою на острові Фарос 72 мудреці окремо один від одного за 72 дні завершили таку епохальну роботу.

Насправді переклад всього Танаха зайняв тривалий час. В середині III ст. до н.е. було здійснено переклад П'ятикнижжя, в цьому ж столітті – переклад книг пророків. Переклади книги Писань датуються II ст. до н.е. Пізніше Септуагінту було перекладено більшістю європейських національних мов.

Багато перекладів за часів античності здійснювалося з грецької на єгипетську, частково з древньоєврейської та арамейської на давньогрецьку. Переважно це були переклади віршованих творів. Антична література Риму розвивалися на базі перекладів з давньогрецької. Відомим перекладачем поем Гомера з давньогрецької мови латинською був Лівій Андронік.

Греко-римська антична епоха стала власне першою істотно відчутною епохою перекладу. Вже формуються перші перекладацькі концепції, наукова та практична вартість яких актуальна і сьогодні. Римляни активно перекладають з грецької наявні літературні твори.

Велике значення для розвитку теорії та практики перекладу мала діяльність відомого політичного діяча, оратора та філософа Марка Туллія Цицерона, який перекладав латинською мовою ораторські промови відомих грецьких ораторів Демосфена, Ехінеса та ін. У перекладах Цицерон дотримується принципу «перекладу змісту», який він теоретично обґрунтував. Такий принцип він називає «концепцією емуляції» (конкуруючого відтворення). Переклади з давньогрецької мови латинською здійснювали також Горацій, Вергілій, Теренцій та ін.

Автором першої визнаної латинської версії Біблії був Ієронім Стридонський, який переклав Старий Заповіт з гебрайської мови безпосередньо з оригіналу. Основні перекладацькі принципи Ієроніма: переклад зміст у зміст, точна передача сюжету, складових частин та композиції твору.

2. Переклад та інтерпретація в епоху Середньовіччя (750-др.пол. 15ст.)

Епоха Середньовіччя характеризується загальною стагнацією багатьох сфер життя й інтелектуальною пасивністю, в тому числі в сфері усного і письмового перекладу, який все ж практикувався в церковній справі. Історично важливими є офіційні переклади з грецької мови латинською, які були здійснені під егідою церкви під час правління папи Римського Мартина I (на посаді з 649 по 655 р.). Переклади, здійснені церквою, поширювалися і перекладалися іншими мовами в різних країнах світу релігійними місіонерами.

Усний і письмовий переклад продовжував існувати в міжнародних відносинах, зовнішній торгівлі, війсьній справі. Русійною силою в період Середньовіччя були переклади церковної літератури з так званих «святих мов» (єврейської, грецької, латині). Переклади церковних творів в деяких країнах сприяли розвитку національних мов і літератур.

В період Середньовіччя найпопулярнішими перекладацькими принципами були:

- «слово в слово» для перекладу церковної, філософської літератури та офіційних документів;
- «вільна інтерпретація» для перекладу художньої літератури.

В центральній Іспанії широко застосовувався переклад «слово в слово» у відомій перекладацькій школі **Толедо** (XII-XIII ст.). Керівником школи був перекладач Герхард Кремонас. Принцип дослівного перекладу зумовлений перекладами з арабської на іспанську. Серед перекладів були наукові твори (алхімія, алгебра, геометрія, фізика, астрономія, філософія, діалектика, медицина). В перекладацькій школі в Римі використовувалися перекладацькі принципи Апулея і Горація. Деякі твори цієї школи перекладалися як переробки, додавання, перефразування текстів, що змінювало оригінал.

Протест проти переробки і надмірної свободи перекладу висловив англійський вчений і філософ Роджер Бекон (1214-1294), який протестував проти застосування цього методу при перекладі праць Аристотеля англійською мовою. В своїй праці «*Opus Majus*» він вимагав ґрунтовного вивчення тексту оригіналу та повної і точної передачі змісту мовою перекладу.

Перший переклад Біблії з латинської мови англійською, застосувавши дослівний переклад «слово в слово», в 1377-1380 рр. здійснив відомий теолог і реформатор, професор Оксфордського університету Джон Вікліф (1330-1384).

Відомий перекладач і критик Ніколас фон Віле (1410-1478) відкрито вимагав, щоб переклади латинської юридичної документації німецькою мовою синтаксично і стилістично передавали особливості класичної латинської мови, яка в той час займала позицію провідної мови.

3. Перекладацька діяльність епохи Відродження (1470-1600)

Епоха Відродження почала своє зародження ще в XIV ст. в Італії і ознаменувалася великими відкриттями та винаходами. Одним з найзначніших є відкриття друку німцем Йоганном Гутенбергом в середині XV ст., а саме в 1435 році. Наслідком цього відкриття була поява більш дешевих друкованих книг та швидкий ріст кількості читачів у Західній Європі. Необхідність в книгах для читання викликала підйом перекладацької активності і збільшення кількості перекладів художньої літератури. Також ріст і зміцнення європейських держав підняли статус національних мов і зменшили роль латини. Тепер переклади здійснювалися не лише з класичних мов, а й з нових європейських мов. Ці глобальні зміни мали наслідком активізацію перекладацької діяльності.

У Франції перекладачі практикували переважно вільні інтерпретації. Так, поет та перекладач поем Овідія Іюхим дю Белле включив до своєї книги про французьку мову „*Defense et illustration de la Lanque Francaise*” (1549) розділи, присвячені проблемам перекладу.

Найбільшим досягненням епохи Відродження був переклад Біблії кількома європейськими мовами. Однією з перших світ побачила німецька Біблія в перекладі доктора теології Мартіна Лютера (1483-1546). В процесі роботи Лютер послуговувався давньоєврейським оригіналом, грецьким та латинським перекладом Біблії. Цей переклад було здійснено Лютером у протиріччі з традицією перекладу церковних творів, тобто не слово в слово, а зміст у зміст. Лютер гостро відчував назрілу потребу в нових принципах перекладу і його переклад Біблії став основною опорою Реформації християнської церкви. Закликаючи дотримуватись канонічної повноти і точності передачі змісту оригіналу, Лютер прагнув зробити мову перекладу такою, щоб вона була зрозумілою будь-якій людині, тобто орієнтуватися на норми загальнонародної мови. Варто відмітити той факт, що численні просторічні елементи, вжиті Лютером у тексті перекладу, з часом стали сприйматися як елементи високого стилю через безмежну авторитетність святого писання.

Свої перекладацькі принципи він захистив у праці „Von der Kunst des Dolmetschens”, опублікованій у 1540 році. Основний їх зміст полягав у тому, що переклад має бути орієнтований на самостійне розуміння тексту і перекладачем і читачем. Також Лютер категорично виступає проти незрозумілих пересічним людям дослівних перекладів.

За німецьким перекладом був здійснений переклад Біблії англійською мовою теологом і перекладачем Вільямом Тіндалом (1492?-1536). Його версія перекладу була першою науково обґрунтованою та точно перекладеною на англійську мову Біблією. Цей переклад став основою нової офіційної версії Біблії, опублікованої в 1611 р.

Точний підхід до перекладу церковних і філософських творів, представлений Етьєном Доле у Франції та Вільямом Тіндалом у Англії, хоч і зазнав різкої критики з боку вищого духовенства, але був продовжений їх послідовниками і визнаний у період пізнього Відродження.

Етьєн Доле (1509 – 1546) – відомий французький перекладач, філософ і публіцист, спалений на вогнищі інквізиції через деякі неточності (на думку церкви!) у перекладі діалогу Сократа та Платона. У своєму трактаті «Як перекладати добре з однієї мови іншою» (1540 р.) сформулював п'ять основних принципів перекладу:

- 1) перекладач повинен досконало розуміти зміст тексту оригіналу та наміри автора;
- 2) перекладач має досконало володіти мовою, з якої перекладає, і мовою, якою перекладає;
- 3) перекладач має уникати перекладу «слово в слово», тому що це може спотворити зміст оригіналу та красу його форми;
- 4) перекладач повинен використовувати в перекладі загальноживані форми висловлювання;

- 5) правильно обираючи і розміщуючи слова, справляти загальне враження, яке здійснює оригінал у відповідній тональності.

4. Перекладацька діяльність епохи Барокко (1600-1700)

Кількість перекладів зросла в епоху бароко, яке посилювало орнаментування тексту. Класиками німецького перекладу та перекладознавства цього періоду став М. Опіц (1597-1639) та Ю.Г. Шоттель (1612-1676). Проаналізувавши ступінь розвитку письмових норм, М.Опіц заявляв, що німецька мова вже стала повновартісною літературною мовою; вона нічим не поступається в поетичному та ораторському стилях іншим мовам. Метою перекладу для Шоттеля було "онімечення" змісту за рахунок багатих власних мовних засобів вираження. Він сформулював чіткі граматичні та стилістичні правила, які вже більше не перебували "в прокрустовому ложі" латинської мови. Поряд з тим Шоттель зберігав за перекладом мовнозбагачуючу функцію. Володіння гарним мовним "арсеналом" призводило до певного декорування тексту.

Джон Драйден (1630-1700), англійський автор і літературний критик, намагався поєднати дві історично протилежні тенденції між „занадто вільним” і „занадто дослівним” перекладом. Він вимагав від перекладача точності по духу оригіналу. В подальшому це стало девізом епохи Класицизму і Просвітництва.

Нагальна потреба в якісних перекладах текстів релігійного характеру сприяла активізації перекладацької діяльності в Україні. Осередками такої діяльності були в цей період Острозька та Києво-Могилянська академії.

Перекладацьку діяльність провадили багато видатних діячів Острозької академії: Лаврентій Зизаній, Клірик Острозький, Дем'ян Наливайко та інші.

Так, Лаврентій Зизаній переклав із грецької "Апокаліпсис" А. Кессалійського, Дем'яну Наливайку (?-1627) належать вільні барочні переклади з грецької та переклад українською мовою пам'ятки Візантійської культури IX ст. «Тестамент цезаря Василя сину своєму Леву», а авторству Клірика Острозького – переклад з польської мови видатного антиуніатського полемічного твору XVI ст. «Апокрисис».

У стінах Києво-Могилянської Академії переклади здійснювали: Теофан Прокопович, Симеон Полоцький, Іван Максимович, Іван Величковський, Данило Туптало та інші.

Іван Величковський (?-1701) перекладав латиномовні епіграми англійця Дж.Оуена. Данило Туптало (1651-1709) здійснював переклади віршованих творів невідомих авторів з польської мови українською. Симеон Потоцький (1629-1630) залишив невелику кількість вільних інтерпретацій польських. Кіфа Мокієвич здійснив декілька вільних інтерпретацій частин Старого і Нового Заповіту, а також Євангеліє від Матфея.

Не менш активною була діяльність лектора Києво-Могилянської Академії Теофана Прокоповича (1681-1736), який здійснював найвідоміші

церковнослов'янські переклади того часу, побіжно застосовуючи українські елементи.

Практично всі переклади цього періоду можна схарактеризувати як вільні інтерпретації й адаптації.

5. Переклад епохи класицизму і просвітництва (1700-1800)

У XVII-XVIII ст. у перекладацьких колах велася жвава дискусія з приводу переваг та недоліків трьох основних тенденцій у перекладі: метафрази, парафрази та імітації.

Послідовники третього методу, який все інтенсивніше застосовувався у XVII-XVIII ст., вимагали від перекладача точної передачі не лише змісту, а й художньої мети оригіналу.

Але далеко не всі перекладачі підтримували цю ідею. Наряду з цими тенденціями практикувалась також і вільна інтерпретація. Так, німецький перекладач і літературний критик Вентцкі висловив думку, що переклад повинен здаватися читачу рідним. Це не було вимогою високого художнього змісту в розумінні сучасного перекладу, а принципом пристосування іноземного твору до дійсності читача шляхом вільної інтерпретації змісту.

Найбільш відомим представником цієї тенденції в Німеччині був Й.К. Готтшед. Він рекомендував модернізувати і націоналізувати твір оригіналу, використовувати діалекти в перекладі, тобто практикував вільну інтерпретацію.

Ці погляди відрізнялися від поглядів його опонента, відомого критика і перекладача Й.Я. Брайтінгера. Він вважав, що оригінал – це індивідуальний твір, який має в перекладі зберегти найдрібніші риси.

У Росії великого поширення художній переклад набув у другій третині XVIII століття. Властивою рисою цього перекладу було класичне намагання відтворити смисл перекладних творів, що часто призводило до їх вільної інтерпретації.

Саме в руслі цієї тенденції здійснював переклади грецьких та римських авторів російською мовою М.В. Ломоносов (1711-1765). Натомість В.К. Тредяковський (1703-1768), здійснюючи переклади з латинської, італійської, німецької та французької мов, закликає перекладачів з повагою ставитися до оригіналів і відтворювати їх в єдності форми та змісту.

У другій половині XVIII ст. дискусія між прибічниками дослівного перекладу і вільної інтерпретації досягла свого апогею. Активну участь у ній брали Джон Кемпбелл і Александр Тайтлер в Англії. Обидва різко критикували дві крайні тенденції перекладу і вимагали точної і повної передачі змісту, структурних, стилістичних і художніх особливостей оригіналу. Вимоги Кемпбела і Тайтлера не були однаковими. Так, Кемпбелл вимагав від перекладачів художньої літератури наступне:

- 1) дати лише уяву про зміст оригіналу (саму суть);

- 2) передати в перекладі відповідно стилю мови задум та манеру, характер стилю автора;
- 3) переклад повинен звучати природно і легко. (Головні принципи, які повинні застосовуватися в перекладі, 1789)

Вимоги Тайтлера були не менш радикальними:

- 1) переклад повністю повинен передати ідеї оригіналу;
- 2) стиль та манера перекладеного повинні мати той самий характер, що і оригінал,
- 3) переклад повинен мати ту ж легкість, що і оригінал (Принципи перекладу, 1792).

Ці погляди розділяли також деякі письменники, поети і перекладачі в інших країнах, включаючи Францію, де переважала вільна інтерпретація. Ці теоретичні принципи мали рішуче значення в порівнянні з принципами, які існували раніше.

Найбільш послідовним у своїх поглядах був Й. Г. Гердер (1744-1803). Він вимагав від перекладача точної передачі не лише змісту, а й усіх стилістичних особливостей, художньої краси і духу оригіналу. Його критика дослівного перекладу і вільної інтерпретації знайшла підтримку у найвідоміших німецьких поетів, таких, як Й.В. Гете і Ф. Шиллер.

6. Доба романтизму (1795-1835) і становлення принципів точного перекладу в Європі

Романтизм відкрив розуміння особистості як національної індивідуальності, що мала знайти своє самовираження в творчості (у т.ч. у перекладній). Принцип точності перекладу, різні тлумачення цього терміну, визначення межі точності, співвідношення різних національних мов та наслідки цього для можливості та якості перекладу – всі ці питання гостро цікавили саме теоретиків романтизму і були переглянуті знову, а то й поставлені вперше. Романтики ясно усвідомлюють проблемність перекладацької діяльності (підвищення вимог до перекладу загострило разом з цим усвідомлення його труднощів), і тому питання можливості перекладу викликає в них жвавий інтерес.

В філософських течій того часу сформувалась перекладацька концепція відомого німецького філософа та мовознавця Вільгельма фон Гумбольдта (1767-1835).

Гумбольдт висловлювався дещо песимістично щодо реальних можливостей перекладу, вбачаючи корінь проблеми значно глибше, ніж у досконалому опануванні іноземної мови. Для нього процес перекладу полягає не просто у передачі думок з однієї мови на іншу, а у відтворенні світу в іншій системі мислення. На думку В. Гумбольдта, мова є не лише продуктом творчості індивідуального чи народного духу, в якому криється та відкривається невідоме, – вона, водночас, є особливою безперервною творчою

діяльністю. У процесі перекладу треба переносити на іншу мову своє власне або чуже світорозуміння, для чого необхідні надзвичайні зусилля. Шлях до пошуків більших можливостей у слові починається тоді, коли в душі пробуджується відчуття мови не просто як засобу спілкування та взаєморозуміння, але, як реального світу з власним духом та внутрішньою енергією, який протистоїть навколишній дійсності. Дійсності протистоїть також і сфера творчості, бо вона знаходиться в абсолютно іншому вимірі – у площині художньої уяви. Позаяк таємниця буття криється в індивідуальній неповторності окремої особистості чи народу, то ключ до розуміння слід шукати у проникненні в окрему душу людини чи нації. Оскільки найважливішим при перекладі виявляється відтворення усього, що не належить до дійсності, а знаходиться поза її межами, то, як вважав учений, досягнути успішних результатів у процесі перекладу майже неможливо. До того ж, як вважає дослідник, – сама множинність мов загрожує єдності розуміння.

Не зважаючи на те, що В. Гумбольдт сам довгий час працював над художніми перекладами (зокрема, результат багаторічної праці над "Агамемноном" Есхіла довів можливість подолання багатьох труднощів), і на те, що вважав переклад однією з найнеобхідніших справ у будь-якій літературі, як засіб передачі певних форм мистецтва, збагачення і розвитку нації, розширення виражальних властивостей кожної мови, – він увійшов в історію літературознавства як учений, що абсолютно відкидав ідею можливості адекватного відтворення іншою мовою будь-якого художнього твору. Широкого розголосу набула позиція В. Гумбольдта, окреслена з цього приводу у його листі до А. Шлегеля, де він висловлює сумнів у самій можливості успішного перекладу, позаяк, в будь-якому разі, перекладач неминуче повинен розбитись до одного з двох підводних каменів: або точно притримуватись оригіналу за рахунок смаку і мови власного народу, або ж вдаватись до тонких нюансів культурної традиції свого народу, жертвуючи при цьому точністю оригіналу.

Романтична школа Шлегеля змінила попередній підхід, протидіючи традиціям просвітительства (у т.ч. перекладам Й. Фосса). Переклади творів Шекспіра, що належать романтику Августу В. Шлегелю (1767-1845), досі вважаються взірцевими, хоча мають деякі романтичні акценти та текстові зміни. Основним завданням перекладача, на думку Шлегеля, є передача всієї краси іншомовної поезії без жодних додавань і виправлень, зі збереженням (якщо це можливо!) віршованого розміру. Але при цьому переклад повинен бути вишуканим. Неприпустимим є переклад поетичних творів прозою.

У 1813 р. світ побачила робота Фрідріха Шлеєрмахера (1768-1834) «Ueber verschiedene Methoden des Uebersetzens», в якій було представлено узагальнені тогочасні напрацювання в галузі перекладознавства. Цікавим аспектом згаданого трактату було протиставлення методів «відчуження» та «одомашнення» в перекладі. Так, Шлеєрмахер, який сам практикував переклади, інтерпретує твори Платона, дотримуваясь думки, що для

відтворення поетичних і філософських творів оптимальним є метод «відчуження», а для прозових художніх творів - «одомашнення». «Перекладач не залишає автора у спокої та наближає читача до нього; чи залишає у спокої читача і наближає автора до нього».

Принципи романтичного перекладу були дуже популярними в Росії кінця XVIII – початку XIX століття. Ними послуговувався В.А. Жуковський (1783-1852) – перекладач творів Ф.Шиллера, Й.В.Гете, Байрона, Гомера. Сформулювавши свій принцип: "Перекладач у прозі раб, а в поезії - суперник", В.А.Жуковський допускав певну вільність при смисловому відтворенні оригіналу, хоча у кращих своїх перекладах (зокрема, у баладах Шиллера та Гете) він зумів поєднати високу поетичність з великою близькістю до оригіналу. Незважаючи на значну кількість вільних перекладів, він намагався максимально точно передавати і зміст, і сюжет, і характер твору, але ніколи не ставив за мету буквальне наслідування оригіналу.

До представників романтичного перекладу в Росії належать також М.І. Гнедич (1784-1833), О.С. Пушкін (1799-1837) та М.Ю. Лермонтов (1814-1841). О.С. Пушкін є автором незначної кількості перекладів з французької (П. Меріме) та польської (А. Міцкевич – засновник польського романтизму) мов. Його заслуга полягає у висуненні конкретних вимог до перекладача, які він формулював, рецензуючи та критикуючи переклади своїх співвітчизників, - смислова вірність і збереження своєрідності оригіналу.

Деякі блискучі, проте специфічні перекладів із німецької мови, зробив М.Ю. Лермонтов: "Горные вершины" (з Гете), "На севере диком..." (з Гайне). Лермонтов, максимально наближався до оригіналу, вносив нові деталі та змінював віршову форму, можливо, певним чином для епатажу читачів. Зразком такого перекладу є "На севере диком", де дієвими особами виступають Сосна (в оригіналі: дерево чоловічого роду!) та Пальма.

Питання для самоперевірки:

1.	Схарактеризуйте напрямки діяльності перших єгипетських перекладачів.
2.	Схарактеризуйте напрямки перекладацької діяльності у Вавілоні.
3.	З чого почалося зародження перекладацької діяльності у стародавній Греції?
4.	Як давньогрецька культура вплинула на розвиток давньоримської культури, зокрема в аспекті здійснення перекладів?
5.	Назвіть найвидатніших перекладачів греко-римської античної епохи, стисло схарактеризуйте їх перекладацькі принципи.
6.	Назвіть та опишіть історію створення перших перекладів Біблії давньогрецькою та латинською мовами.
7.	Схарактеризуйте напрямки діяльності перших єгипетських перекладачів.

8.	Схарактеризуйте напрямки перекладацької діяльності у Вавілоні.
9.	Які принципи перекладу були характерні для відтворення церковних, філософських, наукових та юридичних творів? Схарактеризуйте ці принципи?
10.	Які принципи перекладу були характерні для відтворення художніх творів? Чому? Схарактеризуйте ці принципи?
11.	Ким, коли і якими мовами було здійснено переклади Біблії в епоху Середньовіччя?
12.	Де, коли і за якими принципами провадила свою діяльність Толедська школа перекладу?
13.	Схарактеризуйте перекладацьку діяльність Р. Бекона?
14.	Схарактеризуйте перекладацьку діяльність Дж. Вікліфа?
15.	Дайте загальну характеристику розвитку перекладацької діяльності в епоху Середньовіччя.
16.	Опишіть основні напрямки та принципи перекладацької діяльності в Англії в особистостях.
17.	Опишіть основні напрямки та принципи перекладацької діяльності у Франції в особистостях.
18.	Опишіть основні напрямки та принципи перекладацької діяльності в Німеччині в особистостях.
19.	В чому полягає вагомість діяльності М. Лютера як для розвитку перекладознавства.
20.	Дайте загальну характеристику розвитку перекладацької діяльності в епоху Відродження.
21.	Схарактеризуйте перекладацьку діяльність М. Опіца.
22.	Схарактеризуйте перекладацьку діяльність Ю.Г. Шоттеля.
23.	Чим обумовлено прагнення Дж. Драйдена знайти «золоту середину» між дослівним перекладом та вільною інтерпретацією?
24.	Назвіть найвидатніших перекладачів – діячів Острозької академії? Переклад творів якого характеру належить їх авторству?
25.	Назвіть найвидатніших перекладачів – діячів Києво-Могилянської Академії? Переклад творів якого характеру належить їх авторству?
26.	Докладно пояснити, в чому полягає суть метафрази, парафрази та імітації.
27.	Схарактеризуйте основні принципи перекладацької діяльності Й.Я. Брайтінгера та його послідовників.
28.	Чим вони відрізняються від перекладацьких принципів, запропонованих Й.К. Готтшедом?
29.	Опишіть перекладознавчу концепцію Дж. Кемпбела та А. Тайтлера.
30.	Що нового для розуміння сутності перекладу принесла доба Романтизму?
31.	Чим нові погляди відрізняються від попередніх?

32.	В чому полягає суть філософської концепції В. Гумбольдта щодо перекладацької діяльності?
33.	Назвіть основні аспекти перекладацької діяльності А. Шлегеля.
34.	В чому полягає принцип «відчуження» та «одомашнення» в перекладі на думку Фрідріха Шлеєрмахера?

Лекція 3. Історія вітчизняного перекладу

План

1. Переклад на теренах Київської Русі
2. Переклад на Україні у ХІХ столітті
3. Переклад на Україні у ХХ столітті

1. Переклад на теренах Київської Русі

Саме барочний переклад релігійних, а згодом і світських текстів зазнав особливого розвитку на Україні. Спочатку центр перекладацької діяльності знаходився в Острозькій академії. Лаврентій Зизаній у своєму "Катехизису" (1626) використовував елементи "от волхвов еллинских" та переклав із грецької "Апокаліпсис" А.Кессалійського (1625). Вільні інтерпретації пропонували перекладачі Клірик Острозький (молодий М. Смотрицький), В. Кулик, які перекладали тогочасні шедеври, у т.ч. фрагменти Петрарки, "Звільнений Єрусалим" Торквато Тассо та "Декамерон" Бокаччо. В першій третині 17 ст. З'явилися вільні барочні переклади з грецької (Д.Наливайко) та латині (Д. Сакович переклав Сенеку).

Завдяки національному відродженню України та національновизвольній боротьбі нового розквіту зазнав український переклад того часу, центр якого знаходився в Києво-Могилянській Академії (1632). Наприкінці 17 ст. І.Величковський (?-1701), майстер акровіршів, переклав латиномовні епіграми англійця Дж.Оуена. Такі провідні діячі академії, як Д.Туптало (1651-1701?); І.Максимович (1651-1711); "професор риторики і піітики" Теофан Прокопович (1681-1736), який став чільним церковним діячем Москви, здійснили найвідоміші церковнослов'янські переклади того часу, побіжно застосовуючи українські елементи. Крім того, С.Полоцький (1629- 1680) та Д.Туптало перекладали польських авторів (у т.ч. "Псалми" Кохановського). Т. Прокопович вправно відтворив силабічними рядками Давидові Псалми, Овідія, Марціала, Скалігера та ін. Перекладачі часів українського бароко (як їх німецькі колеги) відстоювали мовнозбагачуючу функцію перекладу.

У Росії великого поширення художній переклад набув у період класицизму та Просвітництва – другій третині ХVІІІ століття. Властивою рисою цього

перекладу було класичне намагання відтворити смисл перекладних творів, що часто призводило до їх вільної інтерпретації (Ломоносов, Сумароков, Тредяковський). Спираючись на авторитетну думку М.В. Ломоносова (1711-1765), який перекладав греків і римлян: ("Потужне красномовство Ціцеронове, пишна Вергілієва поважність, Овідієве приємне вітійство не втрачають своєї вартості для російської мови"). "Найвизначніші письменники того часу віддають багато сил перекладу поезії, прози й драматичних творів. Перекладач лірики Анакреона і Горація Антіох Кантемір (1708-1744) прагнув збагатити через переклади російську літературну мову.

В.К. Тредяковський (1703-1768), який перекладав з латинської, французької, німецької та італійської мов, сформулював високі вимоги до перекладачів, закликаючи їх дбайливо ставитися до оригіналів і відтворювати їх, як ми тепер сказали б, у єдності змісту та форми. В афористичній формі вимоги до перекладу висловив у своїй "Епістолі про російську мову".

Український переклад у межах тогочасної Російської імперії не мав перспектив. Св.Паїсій Величковський зробив еквівалентні еклезійні переклади на церковнослов'янську. Г.С.Сковорода (1722-1794) у своїх перекладах з латині (Овідій, Горацій) послуговувався при ретельному відтворенні ритмічної сапфічної строфи оригіналу вільним смисловим перекладом, який в умовах імперії ставав завдяки численним "книжним" церковнослов'янізмам все подібнішим до мови Тредяковського й Хераскова. На противагу зросійщеним формам, у грекокатолицькому Почаєві з'явився "Почаївський Богогласник" (1791), де невідомі перекладачі-монахи помістили велику кількість "живих" народних українських перекладів з польських релігійних пісень ("Дивная новина"; "Нова радість світу ся з'явила").

Романтизм, спрямований на відкриття через переклад самотності іншомовних культур для утвердження культури власного народу, загалом посилив тенденції до вільної інтерпретації тогочасного перекладного тексту (див. Переклади росіян В.О. Жуковського, О.Пушкіна та ін., українців І.Котляревського та П.Гулака-Артемівського та ін.).

Найвизначнішим майстром російського романтичного перекладу першої половини ХІХ століття, що відбився на українському, став В.О. Жуковський (1783-1852), який, крім першого російського перекладу "Одіссеї" Гомера та віршів Байрона, ще відтворив твори Ф.Шиллера, Й.В.Гете, переказав у віршах деякі казки Перро та братів Грімм. Сформулювавши свій принцип: "Перекладач у прозі раб, а в поезії – суперник", В.А.Жуковський допускав певну вільність при смисловому відтворенні оригіналу, хоча у кращих своїх перекладах (зокрема, у баладах Шиллера та Гете) він зумів поєднати високу поетичність з великою близькістю до оригіналу. Іншим талановитим перекладачем того часу був М.І.Гнедич (1784-1833), який протягом двадцяти років перекладаючи "Іліаду" Гомера, відмовився (на противагу Жуковському) від вільного перекладу. О.С.Пушкін (1799-1837), який здійснив нечисленні, проте блискучі переклади: із французької мови "Пісні західних славян",

переклад "Гузли" П. Меріме, балад А. Міцкевича тощо, у своїх судженнях про переклад вимагав смислової вірності та збереження своєрідності оригіналу, тобто адекватності перекладу.

Декілька блискучих, проте специфічних перекладів із німецької мови, зробив М.Ю. Лермонтов (1814-1841): "Горные вершины" (з Гете), "На севере диком..." (з Гайне). Лермонтов, максимально наближався до оригіналу, вносив нові деталі та змінював віршову форму, можливо, певним чином для епатажу читачів. Зразком такого перекладу є "На севере диком", де дієвими особами виступають Сосна (в оригіналі : дерево чоловічого роду!) та Пальма.

2. Переклад на Україні у ХІХ столітті

В Україні кінця 18 ст. – початку 19 ст., яка стала складовою Російської імперії, посилився вплив російської культури, що призвів до "зросійщення", тобто русифікації вищих верств українського суспільства. Через занепад слов'яно-української літературної мови середні верстви України використали народне просторіччя з "підлим стилем і бурлескною формою" (М. Зеров). Це мало наслідком певну специфіку тогочасного романтичного українського перекладу, який часто позначають терміном "котляревщина", чи одомашнення в перекладі (І.П.Котляревський, П.Гулак-Артемівський, Є.Гребінка, М. Старицький, Ю.Федькович та ін.). Цей переклад пройшов два етапи.

Л.Боровиковський (1806-1889) здійснив вільний переклад "Світлани" Жуковського (під назвою "Маруся"), А. Метлинський, який перекладав із німецької та французької, більше прославився перекладом поезії А. Міцкевича "Морлак у Венеції", яка була, в свою чергу, перекладом одного з віршів циклу "Гузла" П. Меріме, тощо. Є. Гребінка (1812-1848) зробив вільний переклад "Полтави" О.Пушкіна (1831). Г.Квітка-Основ'яненко (1778-1843) написав у 1833 р. першу прозову трагедію "Салдатський портрет", що була вільним поєднанням двох греко-римських анекдотів. У Ю.Федьковича (1832-1888), вільного перекладача німецької та австрійської поезії, збереглося романтичне зближення до народних традицій. Це особливо спостерігалось в його перекладі шекспірівської "Taming of the shrewd: Приборкання непокірної" – "Як козам роги вправляли". За романтичною традицією поети скорочують або розширюють тексти, "одомашнюючи" переклади від національної своєрідності оригіналів.

На 2-му етапі – у 40–50-ті роки ХІХ ст. Т.Г.Шевченко (1814-1861) істотно збагатив український художній переклад циклом "Давидові псалми", фрагментами з Осії, Ісайї, Іезікіїля, де він, узявши за основу слов'янську версію Кирила і Methodія, поєднав дбайливий переклад окремих фрагментів текстів із романтичним переспівом інших фрагментів. При цьому, зберігаючи образну систему оригіналів, поет надав їм нове ідейне звучання, зумовлене демократичним світоглядом: "Єрусалимом був для нього Київ". Не менш

оригінально – як драматичний монолог – Т.Г. Шевченко перекладав уривки зі "Слова о полку Ігоревім". М.П.Старицький (1840-1904) досить удаło (проте хореем замість ямбу) відтворив монолог із "Гамлета" Шекспіра, переклав у романтичному дусі сербські балади і поезії Гайне, Байрона і Міцкев створивши іча, твори Лермонтова, Пушкіна та Некрасова (1860-ті рр.), при цьому чимало неологізмів та виробивши чіткий стиль.

Першим професійним перекладачем України 19 ст. став, однак, Пантелеймон Куліш (1819-1897). Саме він, демонструючи "пасіонарний прояв особистості митця" (І.Франко), переклав за пізніми німецькими романтичними традиціями (з униканням парафраз, звільнившись від "бурлескної котляревщини", проте з багатьма метафорами і високими стилістичними новотворами, що несли "присмак очужинення") 15 найкращих драм Шекспіра (у т.ч. "Гамлет, принц Данський", 1899), поему Байрона та вірші Гете, Шиллера та Гайне, а також "Псалтир" (1879) і разом із І. Пулюєм та І.Нечуй-Левицьким "Біблію". П.Кулішу вдалося сформувавши унікальну перекладацьку мову, де для передачі внутрішньої драматичності оригіналу органічно поєднувалися вигранений перекладачем високий та розмовний стилі (за рахунок ужитку біблеїзмів, русизмів, полонізмів, церковнослов'янських, староукраїнських та розмовних і діалектних слів). Високий стиль (за рахунок застосування відповідного синтаксису та церковнослов'янізмів) знайде своє оптимальне вираження у перекладі "Біблії".

На другу половину 19 ст., яка започатковує період критичного реалізму, припадає творчість геніїв українського народу, що, на противагуромантичним сюжетам попередників, відбирали актуальні на той час ідейно- спрямовані твори. У такий спосіб Т.Г. Шевченко, І.Я. Франко, Л.Українка, П.Грабовський та ін. уславилися своїми перекладами, що мали націєтворчий, виховний і політичний характер.

З 1873/74 рр. – часу навчання в гімназії в Західній (Австрійській) Україні розгортається перекладацька творчість чільника народництва, великого поета і вченого І.Я. Франка (1856-1916) – автора численних перекладів з понад 20 мов світу. Франко, крім першої частини "Фауста" Гете, переклав багато творів Пушкіна, Лермонтова, Некрасова, Міцкевича, "Мертві душі" Гоголя, політичну лірику Гайне, 12 сонетів Шекспіра, чимало балад і народних пісень західноєвропейських народів (у т.ч. Іспанські романсеро), численні твори античних авторів (Гомера, Софокла, Аристофана, Овідія).

Бажаючи ознайомити українських читачів з багатьма літературами й десятків авторів, Франко подеколи вдавався у своїй колосальній праці до неримованого перекладу чи до переспівів. Навіть улюблений твір українських дітей – "Лис Микита" – був переробкою писаною гекзаметраміоеми Гете "Der Reineke Fuchs", яка в свою чергу походить із перекладу Готшеда з нідерландської поеми 15 ст. Саме І.Я. Франко, ґрунтуючись на досягненнях тогочасної філології та літературознавства, своїми рецензіями та розвідками 1880-х рр. започаткував українське перекладознавство. Він був автором

глибокої наукової розвідки "Каменярі. (Український текст і польський переклад. Дещо про Штуку Перекладання)" (1911), в якій піддав критичному розглядові польський переклад його славнозвісного твору "Каменярі". У цій статті Франко виступив за повноцінний художній переклад, який відтворював би оригінал в органічній єдності його стилістичної форми і змісту (щодо авторського задуму). Він обґрунтував інтерпретаційно-стилістичну методичку перекладознавчого аналізу як зіставлення оригіналу, його семантико-стилістичних деталей та перекладу й оцінки останнього (у т.ч. із урахуванням кількісних підрахунків). В інших літературно-критичних статтях Франка міститься чимало інших влучних висловлювань про специфіку художнього перекладу, особливо його вірність.

У гуртку "Плеяда" (1888: О.Пчілка, М.Косач, М.Славинський, І. Стешенко, В.Самійленко, О.Лотоцький та ін.) виділилася під наглядом матері О.Пчілки племінниця М.Костомарова Леся Українка чи Л.П.Косач-Квітка (1871-1913), яка ще в 1885 р. разом із братом М.Косачем переклала "Вечорниці на хуторі під Диканькою". Поетеса стала відомою в історії українського художнього перекладу 1880-х рр. своєю працею над десятками ліричних поезій Гайне, уривками з творів Гомера, Данте, Байрона, росіянина С.Надсона та ін.

Своєю майстерністю виділяються її "культуртрегерські" (М.Стріха) переспіви ліричних пісень Давнього Сходу (Давні Індія, Єгипет, Іран, Вавилон, Ассирія) та гімни з давньоіндійських книг "Ріг-Веди", стилізовано (то народнопісенною формою, то урочистим гекзаметром) відтворені для підручника з "Стародавньої історії східних народів" (1918) за французькими та німецькими науковими перекладами. Крім того, поетеса здійснила еквівалентні прозові переклади декількох драм Г. Гауптмана, М. Метерлінка, російської прози Тургенєва, Гоголя й Горького, німецької та французької прози. У 1892 р. Леся Українка (разом із М. Славинським) випустила чи не першу книжку перекладів чужомовної поезії, видану українською мовою – "Книгу пісень" Г. Гайне.

П.А. Грабовський (1864-1902), талановитий версифікатор, виступив автором великої кількості поетичних перекладів – 280 авторів із 27 літератур переважно Західної Європи та Америки. Перебуваючи на 20-річному сибірському засланні, він мав випадковий добір віршів, проте намагався "подавати нашій громаді все, що може бути для неї цікавим". Це: Бернс, Т.Моор, Шеллі, Лонгфелло, Гайне, Уланд, Фрайліграт, Бодлер, Петефі, Ю.Словацький, а також поети тодішньої Російської імперії (К.Рилєєв, М.Некрасов та ін.). Значну частину своїх перекладів Грабовський виконував за допомогою російських підрядників, які готували для нього товариші – політичні засланці. Незважаючи на це, кращі переклади П. Грабовського (як, наприклад, поема Байрона "Шільйонський в'язень") є визначними художніми творами, які дають чітке уявлення про оригінали.

3. Переклад на Україні у ХХ столітті

Перша світова війна та жовтневий переворот 1917 р. мали наслідком появу СРСР. Спроба залучення багатомільйонних мас трудящих до здобутків світової культури "як комуністичної освіти трудящих" на початках СРСР сприяла тому, що вже в 1918 році за ініціативою М. Горького було організовано видавництво "Всемирная литература", покликане дати радянському читачеві у перекладах найвизначніші твори світової літератури від античності до початку ХХ століття. До 1925 року це видавництво опублікувало близько 200 книг західноєвропейських та американських письменників, пам'ятників епосу народів Сходу та ін. Пізніше видання перекладів творів зарубіжної літератури та літератури народів СРСР здійснювали інші видавництва Москви, Ленінграда (російською мовою), союзних республік (мовами народів СРСР). Подібний розмах перекладацької роботи в Радянському Союзі вимагав організації підготовки кадрів перекладачів (у т.ч. і для України). Тому вже у 1919 р. при видавництві "Всемирная литература" почала працювати студія художнього перекладу, для якої в 1920 році було видано колективну працю "Принципи художнього перекладу".

Пізніші дискусії 1930-х рр. засвідчили коливання перекладів від довільності (волюнтаризму перекладача) до технологічної точності (Ланн, Шенгелі). За резолюцією ЦК РКП від листопада 1917 р., підготовленою В.І.Леніним, українська мова мала стати "зряддям комуністичної освіти трудових мас", у т.ч. у межах суверенної Української радянської республіки. Саме ідея суверенної держави та української мови сприяли утвердженню в Україні влади "червоних", яка пройшла етап українізації за М.Скрипника та О.Шумського (1925-1932) і реакції часів Постишева та Хрущова (1933- 1941/44). Українізація (як намагання здобути симпатію українців в умовах міжнародної блокади СРСР) передбачала курси української мови (з іспитом), україномовне діловодство, викладання в СШ (1927: 77%) та вишах (30%), оперно-театральні постановки.

В установах Всеукраїнської Академії наук (ВУАН) було розроблено єдиний правопис і видано декілька десятків галузевих термінологічних словників, всі автори яких були згодом репресовані. У таких сприятливих умовах українські письменники та поети, що зазнали інтенсивного впливу французького, датського та німецького імпресіонізму та експресіонізму (Метерлінк, Гауптман, Ібсен, П. Верлен, Ж.-М.Ередіа), взялися до перекладацтва.

Серед них виділилися неокласики (М.Зеров, М.Драй-Хмара, П.Филипович, Ю.Буркгардт (Клен), М. Рильський), група поміркованих філологів-славістів і русистів біля журналу "Книгарь" та видавництва "Слово", які звернули увагу на "артистично-оброблену, багату на вирази, логічно спаяну мову парнасців" (М.Зеров), що треба засвоїти. Зеров, який в курс історії української літератури включив і перекладні твори, вимагав покласти край віршовому аматорству, а

досягати більшої строгості та стислості у лексичному доборі троп і фігур, у відтворенні метричних особливостей та евфонії першотвору для краси рідної мови.

Сучасне українське перекладознавство може пишатися своїми здобутками та вченими-теоретиками та перекладачами-практиками. Варто згадати таких вітчизняних корифеїв перекладознавства: Роксолану Зорівчак (**Роксоляна Петрівна Зорівчак** (8 листопада 1934, Львів – 16 жовтня 2018, там само) – доктор філологічних наук (1988), професор (1989), член Вченої (з 1994), член та заступник голови Науково-технічної (з 1998) рад Львівського національного університету ім. І. Франка, дійсний член Наукового товариства ім. Шевченка (1992), академік Академії наук вищої школи України (1993), член Національної спілки письменників України (1997), відмінник освіти України (2002), заслужений працівник освіти України (2005), лауреат Літературної премії імені Григорія Кочура (2011) і Премії «Ars Translationis» (2013). Заслужений професор Львівського університету (2016)), В'ячеслава Карабана (**В'ячеслав Іванович Карабан** (16 липня 1947) український вчений-перекладознавець і мовознавець. Доктор філологічних наук, професор. Академік АН ВШ України з 2005 р.), Тараса Кияка, Ладу Коломієць, Віктора Коптілова (**Віктор Вікторович Коптілов** (3 липня 1930, Київ – 19 лютого 2009, там само) – український мовознавець, перекладач, теоретик перекладу, критик. Доктор філологічних наук (1972). Професор (1977). Член Національної спілки письменників України (від 1974). Лауреат літературних премій імені Максима Рильського (2000), ім. Миколи Лукаша (2001) та Міжнародної літературної премії ім. Івана Кошелівця (2001).), Ілька Корунця, Марину Новикову (**Марія Олексіївна Нобикова** (11 травня 1944 р., м. Барнаул, Росія) український літературознавець та перекладознавець, письменниця і перекладачка. Докторка філологічних наук, професорка. Академік АН ВШ України з 1995 р. Літературне ім'я – **Марина Новикова**.), Віталія Радчука (**Віталій Дмитрович Радчук** – український перекладач і теоретик перекладу, мовознавець, публіцист. Кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка. Член НТШ (Донецьке відділення НТШ).), Олександра Фінкеля, Олександра Чередниченка (**Олександр Іванович Чередниченко** (нар. 15 червня 1947) – український мовознавець та перекладач, доктор філологічних наук (1984), професор (1985), академік АН ВШ України (1992).), Леоніда Черноватого (**Леонід Миколайович Черноватий** (24 березня 1950) – український вчений-лінгвіст, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України з 2008 р.), Світлану Швачко (**Світлана Олексіївна Швачко** (нар. 25 листопада 1935, Київ) – академік Академії наук вищої школи України [Архівовано 30 жовтня 2013 у Wayback Machine.], доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології [Архівовано 4 квітня 2017

у Wayback Machine.] Сумського державного університету [Архівовано 29 листопада 2013 у Wayback Machine.].

Народилася 25 листопада 1935 року у м. Києві у сім'ї військового службовця. Закінчила у 1956 році Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов (нині Горлівський інститут іноземних мов державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» [Архівовано 12 березня 2007 у Wayback Machine.]).

Після закінчення Горлівського педінституту С. О. Швачко працювала вчителем англійської мови в школах міста Горлівки (1956 – 1961 рр.), викладачем англійської мови, доцентом кафедри англійської філології Горлівського педінституту (1961– 1975 рр.).

У 1971 році Швачко С. О. захистила кандидатську дисертацію на тему: «Еволюція та функціонування слів-вимірювачів у системі англійської мови (на матеріалі слів міри і ваги)».

У 1982 р. захистила докторську дисертацію на тему: «Англійські числівники та їх місце в лексико-семантичному полі кількості». Протягом 1975 –1994 рр. працювала на посаді доцента кафедри англійської мови Сумського державного педінституту ім. А. С. Макаренка.

У період з 1985 по 1993 р. С. О. Швачко очолювала кафедру англійської філології Сумського педагогічного інституту. У 1995 року з ініціативи Швачко С. О. створюється кафедра перекладу Сумського державного університету(нині Кафедра германської філології), яку вона очолює і по сьогоднішній день.

Швачко С. О. бере активну участь у науковому житті України. Вона – член спеціалізованих вчених рад при Київському національному лінгвістичному університеті та Харківському національному університеті ім. В. Н. Каразіна; учасник численних міжнародних конференцій, форумів, симпозіумів; співголова оргкомітету шести міжнародних конференцій з проблем перекладознавства; член редколегії наукових збірників (Вісник Харківського національного університету, Вісник Сумського державного університету, Київського національного лінгвістичного університету, Європейського університету, тощо).

Швачко С. О. є учасником захисту кандидатських та докторських дисертацій, постійно рецензує монографії, підручники, дисертації. Є автором 200 наукових праць, навчально-методичних вказівок та рекомендацій. Підготувала до захисту 11 аспірантів із спеціальності 10.02.04 – германські мови), Артура Гудманяна, Олександра Ребрія.

Найвідомішими українськими перекладачами є Юрій Андрухович, Микола Бажан, Іван Дзюб, Сергій Жадан, Григорій Кочур, Пантелеймон Куліш, Микола Лукаш, Микола Зеров, Олександр Ірванець, Василь Мисик, Дмитро Паламарчук, Олександр Панасьєв, Анатоль Перепада, Юрій

Покальчук, Андрій   Содомора, Максим   Стріха, Василь   Стус, Борис
Тен, Костянтин Тищенко, Мойсей Фішбейн, Іван Франко.

Питання для самоперевірки:

1.	Що означає із старогрецької “hermenia”?
2.	Коли почався розвиток перекладу на Русі?
3.	Якою була перша література на Русі?
4.	Де знаходився центр перекладацької діяльності у XVIст.?
5.	Коли відбулася перша Всесоюзна нарада?
6.	Ким був запропонований радянський стиль у перекладі?
7.	Яких ви знаєте неокласиків?
8.	Яких ви знаєте перекладачів в Україні XIXст.?
9.	Яких ви знаєте перекладачів в Україні XXст.?
10.	Що ви знаєте про Лаврентія Зизантія?
11.	Розкажіть про перекладацьку діяльність В.К.Тредяковського.
12.	Розкажіть про перекладацьку діяльність Г.С.Сковороди.
13.	Розкажіть про перекладацьку діяльність Т.Г.Шевченка.
14.	Розкажіть про перекладацьку діяльність Г.Квітки-Основ'яненка та Ю.Федьковича.
15.	Розкажіть про перекладацьку діяльність М.П.Старицького та П.Куліша.
16.	Назвіть переклад творів М.Ю.Лєрнотова.
17.	Що ви знаєте про перекладацьку діяльність І.Я.Франка?
18.	Що ви знаєте про перекладацьку діяльність П.А.Грабовського?
19.	Яка була перекладацька діяльність у Лесі Українки?
20.	Які твори переклав Є.Гребінка?

Лекція 4.

Зв'язок перекладознавства з іншими науками

План

1. Зв'язок перекладознавства з іншими науками
2. Переклад та історія
3. Переклад і точні науки
4. Переклад та фонологія
5. Переклад і синтаксис
6. Переклад і стилістика

1. Зв'язок перекладознавства з іншими науками

Вивчення перекладознавства полегшує розуміння мовних явищ при опануванні конкретних мов у контексті перекладознавчої науки.

Термін «переклад» багатозначний. З одного боку, він позначає діяльність, яка полягає у відтворенні змісту тексту (в широкому розумінні) однією мовою засобами іншої мови, а з іншого, — власне результати цієї діяльності. **Текст** (від лат. *textus* — «тканина», «з'єднання», «побудова») — загалом зв'язана і повністю послідовна сукупність знаків. Відтворена на письмі або друком авторська праця, висловлювання, документи тощо. Наука, що вивчає тексти називається герменевтикою. Йдеться про переклад-процес і переклад-результат. Наука про переклад охоплює декілька напрямів, серед яких виокремлюють теорію перекладу, аналіз перекладу, методика навчання перекладу.

Переклад — відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми.

Як і багато інших дисциплін прикладної лінгвістики, переклад по суті міждисциплінарний, будучи зв'язаним не лише з лінгвістикою, а й з літературознавством, психолінгвістикою, когнітивними науками і культурною антропологією:

Літературознавство — комплекс наукових дисциплін про сутність та функціонування в суспільстві художньої літератури; система наукового знання про мистецтво слова.

Літературознавство — відносно молода наука, воно виділилось у відносно окрему галузь знання наприкінці XVIII — на початку XIX ст. і видозмінилось з процесом поглибленої диференціації та інтеграції науки. До 18 століття воно розвивалося як галузь **філософії**

(**Філософія**, (дав.-гр. *φιλοσοφία*, дослівно: *любов до мудрості*) або **любомудрість**, — дисципліна, що вивчає найбільш загальні суттєві характеристики та фундаментальні принципи реальності й пізнання, буття людини, відносини людини й світу, про найзагальніші суттєві характеристики людського ставлення до природи, суспільства та духовного життя у всіх його основних проявах. Також під філософією розуміють форму людського мислення, теоретичну форму світогляду).

Перекладознавство пов'язане також із філософією, особливо з тією її частиною, що займається проблемами філософії мови. У цьому виділяються найзагальніші принципи функціонування мови у сенсі екзистенційної ролі, яку він відіграє у суспільстві. Ще однією важливою точкою дотику перекладознавства з філософією є його взаємодія з філософською герменевтикою, що вивчає процес розуміння (у перекладацькій діяльності) як діалектичний процес накопичення знань; перекладу як творчої мовної поведінки і т.д.

та **естетики**

(Естетика (грец. αἰσθητικός – чуттєво пізнавальний, від *aisthēta* – відчутні речі та *aisthanesthai* – пізнавати) – філософська наука, що вивчає природу (функції, загальні закони і закономірності) естетичної свідомості (діяльності людини і суспільства, буття), наука про прекрасне).

Хоча зачатки літературознавчих уявлень існували вже в окремих стародавніх міфах. Перші струнки літературознавчі концепції дали давньогрецькі мислителі Платон і Арістотель.

(Платон (грец. Πλάτων; 427 до н. е. – 347 або 348 до н. е.) – давньогрецький мислитель, засновник філософської школи відомої як Академія Платона. Один з основоположників європейської філософії нарівні з Піфагором, Парменідом і Сократом.)

(Арістотель (дав.-гр. Ἀριστοτέλης; 384 до н. е., Стагіра – 322 до н. е., Халкіда) – давньогрецький науковець-енциклопедист, філософ і логік, засновник класичної (формальної) логіки.

Арістотель народився в місті Стагіра. У 367 до н. е. – 347 до н. е. навчився в академії Платона в Афінах, у 343 до н. е. – 335 до н. е. був вихователем сина царя Македонії Філіппа II – Александра III. У 335 році до н. е. повернувся до Афін, де заснував свою філософську школу – перипатетиків. Серед його творів – «Нікомахова етика», перша «Поетика».

Арістотель жив і працював у той час, коли культура вільних грецьких міст-держав досягла найвищого розквіту і почала поширюватись разом із завойовницькими війнами Александра Македонського далеко за межі Балканського півострова. Культура Еллади проникла в Єгипет, Персію, Межиріччя Тигру і Євфрату, Середню Азію та Індію.

На долю Арістотеля випала місія підбити підсумок досягнень учених і філософів античної Греції і, узагальнивши їх працю, передати наступним поколінням. Тільки такий геній був здатним виконати це титанічне завдання. Він був одним із найвизначніших енциклопедистів, відомих людству. Ним були закладені основи біології, фізики, етики, логіки, психології, соціології.

Генеральна конференція ЮНЕСКО проголосила 2016 рік ювілейним роком Арістотеля. Дане рішення було прийнято на 38-й сесії конференції в Парижі).

Сам же термін «літературознавство» у сучасному розумінні з'явився у 1812 році. У 19 столітті з'являються і перші літературознавчі школи, в тому числі українські;

Психолінгвістика – це наука про мовленнєву діяльність людей у психологічних та лінгвістичних аспектах, зокрема експериментальне дослідження психічної діяльності суб'єкта в засвоєнні та використанні мови як організованої та автономної системи. Адже значення будь-якого знака полягає, насамперед, у активізації когнітивних процесів індивіда;

Когнітивні науки (**Нау́ка** – сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів природи або суспільства тощо) нових знань про навколишній світ. Основою науки є збирання, оновлення, систематизація, критичний аналіз фактів, синтез нових знань або узагальнень, що описують досліджувані природні або суспільні явища та (або) дозволяють будувати причинно-наслідкові зв'язки між явищами і прогнозувати їх перебіг);

Культурна антропологія (**Антрополóгія** (грец. *Ανθρωπος* – *людина*, *λογος* – *наука*) – біологічна наука, що вивчає тілесну природу людини, її походження і подальший розвиток, близько стоїть до суспільних наук, також наука про походження й еволюцію людини, утворення людських рас і про нормальні варіації фізичної будови людини. Як самостійна наука сформувалася в середині 19 століття).

У цьому параграфі формулюється типологія «природного» перекладу, обговорюються його лінгвістичні проблеми.

Міждисциплінарність теорії перекладу і її практичних застосувань вказує на те, що переклад є не суто мовним, а досить складним когнітивним феноменом. Перекладаючи з однієї мови на іншу, людина використовує як свої мовні знання і можливості, так і найрізноманітніші екстралінгвальні знання (про фізичну природу світу, про суспільство і його культуру, про ситуації, в яких був зароджений текст, який перекладається, і буде сприйматися його переклад тощо), причому етапи розуміння і синтезу тексту принципово відрізняються. Наявні декілька шляхів, які ведуть від тексту на «мові-джерелі» L1 до тексту на «мові-цілі» L2. Це відображає той факт, що переклад може здійснюватися з різною мірою проникнення в зміст тексту. Переклад за повним шляхом передбачає, що впродовж його здійснення триває побудова деякого концептуального (поняттєвого) представлення змісту тексту, імовірно не залежного від особливостей вхідної і вихідної мов і що враховує все розмаїття знань, якими в зв'язку з конкретним текстом може послуговуватися перекладач (або перекладацьким пристроєм) для максимально адекватної передачі його змісту на іншій мові. Іншими словами, переклад за повною схемою — це не підбір перекладних відповідностей, а максимально глибоке розуміння тексту плюс породження нового тексту на іншій мові, чи, інакше, два послідовних переклади: спочатку на гіпотетичну концептуальну мову-посередник, а потім, вже з цієї мови-посередника, на мову-ціль. Скорочена схема перекладу передбачає встановлення перекладних відповідностей між сутністю текстів на мові-джерелі і мові-цілі; при цьому суті зберігають особливості цих мов, і ніякої мови-посередника не постулюється. Нарешті, при короткій схемі перекладу перекладацькі відповідності встановлюються безпосередньо між виразами мови-джерела і мови-цілі (скажімо, при перекладі етикетних формул типу Леді і джентльмени чи Доброго дня!). Коротка схема, зрозуміло, вироджений випадок перекладу, однак він типовий для ситуацій,

коли людина, яка говорить, фактично не знає мови-цілі і залучає розмовника для вираження комунікативного наміру. Повну, скорочену і коротку схему перекладу можна назвати когнітивними стратегіями перекладу, які вибираються когнітивною системою людини в залежності від характеру комунікативної ситуації і її етапів.

Літературознавці досліджують переважно художній переклад з точки зору його естетичної еквівалентності оригіналу. Літературознавчий підхід до перекладу передбачає звернення до особистості перекладача, спробу зрозуміти його вибір виходячи з особистісних якостей.

Соціальний статус перекладу, як суспільно значимої діяльності, вимагає вивчення із залученням наукового апарату **соціології**. Соціологія може досліджувати переклад як один із видів соціально-рольової взаємодії.

Зв'язок перекладу з **етнографією**, **історією** та **антропологією** обумовлений тим, що культурно-історична варіативність життя і побуту, мови і світосприйняття людей дуже різниться. Перекладачі часто мають вирішувати задачу мовної і культурної варіативності, проблему розуміння повідомлення, яке було створено іншою мовою, в іншій культурі, в іншу історичну епоху, людьми іншої мовної свідомості, які по іншому сприймають і називають оточуючий світ.

Необхідність розробки спеціальних методів навчання перекладу зробили його об'єктом **педагогіки** і **методики**.

Перекладознавство пов'язане з низкою природничих наук. Так, перекладознавство взаємодіє з психофізіологією, когнітивною нейронаукою. Умовно до цього ж кола можна віднести і психологію. Особливості поведінки і психічного стану усних перекладачів, які працюють в умовах стресу, привертають увагу **психології**. Перекладацька діяльність вивчається психологами як різновид психічної діяльності.

В рамках перекладознавства вивчаються фізіологічні, психологічні, літературознавчі, етнографічні та інші сторони перекладацької діяльності, а також історія перекладацької діяльності в тій чи іншій країні або країнах. Залежно від предмету дослідження можна виокремити психологічне перекладознавство (психологія перекладу), літературне перекладознавство (теорія художнього і літературного перекладу), етнографічне перекладознавство, історичне перекладознавство і т.п.

Переклад вивчається **семіотикою** як процес переходу від одної знакової системи до іншої.

Для **логіки** переклад постає як процес перетворення смислів.

Для **когнітивістики** – як процес пізнання чужої дійсності крізь призму своєї.

Переклад може вивчатись **медициною**, наприклад, для з'ясування, яким чином змінюється артеріальний тиск та пульс у перекладачів під час перекладу.

Переклад може вивчатись **юридичною наукою** в аспекті відповідальності перекладача за результат своєї діяльності.

Переклад як специфічна форма відтворення дійсності, в основі якої лежать категорії, що є близькі художньому образу, може бути цікавий і для теорії мистецтва.

Але, незважаючи на все сказане, **більшість праць в області теорії перекладу** має більш менш яскраво виражену **лінгвістичну спрямованість**. Теорія перекладу широко використовує лінгвістичні методи дослідження (наприклад: *метод співставного аналізу, метод компонентного аналізу, метод трансформаційного аналізу* та ін.)

Саме лінгвістичні дослідження внесли основний вклад у розвиток науки про переклад, і саме лінгвісти були першими теоретиками перекладу.

Перекладознавство представляє собою науковий напрямок, який є у тісному зв'язку з цілим рядом, суміжних з ним, наукових дисциплін. Насамперед, з науковими дисциплінами філологічного ряду, які вивчають мову в рамках будь-якої однієї мови або кількох мов одночасно (фонетика, морфологія, лексикологія, семантика, контрастивна лінгвістика і т.п.).

Слід зазначити, що філологічні дослідження перекладу охоплюють як лінгвістичні, так і літературознавчі дослідження.

Перекладознавство тісно взаємодіє і з науками нефілологічного циклу – гуманітарними і природничими. Теорія і практика перекладу стикається з культурологією, оскільки стало вже аксіомою, що переклад – це не просто перенесення з мови на мову слів та речень, це і спілкування культур. Культура дуже яскраво проявляється в мові, мовній картині світу. У цьому сенсі переклад слід визнати не тільки засобом міжмовного спілкування, а й міжкультурного спілкування. Для того щоб забезпечити ефективне міжкультурне спілкування, перекладознавство має враховувати досягнення культурної антропології, історії, етнографії, релігієзнавства.

Сучасне перекладознавство можна охарактеризувати як результат міждисциплінарних досліджень.

Перекладознавство співпрацює також з теорією комунікації, математичною статистикою і іншими, більше віддаленими від гуманітарної сфери науками.

Усе вищевикладене показує, наскільки великими є сфери взаємодії перекладознавства з іншими науками та областями наукових досліджень. При цьому найбільш тісними її зв'язки виявляються з філологічними науками, що і зрозуміло, адже перекладацька діяльність – перш за все, діяльність мовна. Але цим не вичерпується вся складність і багатогранність досліджуваного перекладознавством об'єкта, чим і пояснюється необхідність залучення до її дослідження інших наукових напрямів.

2. Переклад та історія

Серед усіх суспільних наук однією з найближчих до перекладу і перекладознавства є історія. Використовуючи історію як фонові знання та

застосовуючи історичний підхід, перекладознавство удосконалює і розвиває свою науково-теоретичну базу. Значення історичної науки для аналізу перекладу як твору зумовлюється тим, що правильність перекладу не може бути досліджена і остаточно встановлена без зіставлення його змісту з тими чи іншими історичними обставинами, часом, подіями, фактами, добою в цілому. Крім того, ще чекають на своє вирішення значні проблеми і завдання з історії самого перекладу - наприклад, авторство деяких давніх і сучасних перекладів, належність певних перекладів до тієї чи іншої історичної доби, вплив історичного життя народу на розвиток перекладу і перекладознавства, укладання історії сучасного перекладу і т. ін. - проблеми, які однаковою мірою цікавлять і перекладознавство, й історію. Такі важливі питання, як періодизація перекладеної літератури у світовому й національному масштабі, висвітлення історичних періодів певної національної культури з урахуванням історичного значення перекладів можуть бути вирішеними остаточно тільки у співпраці істориків і перекладачів.

Важливим є те, що перекладені твори - це не просто ілюстрація до певної історичної доби або подій історії, а їхня невіддільна частина, специфічне історичне явище, що має свої причини і закони існування. Враховуючи принцип історизму при перекладі творів (особливо художніх), необхідно мати на увазі такі фактори:

- соціальну дійсність віддаленої від нас доби, що відображається у перекладі (ідеї, моральні устої, спосіб мислення);
- авторський час, тобто історичний період, коли жив і працював автор художнього твору;
- явища, події, що представлені у творі МО, тобто така історична доба, якою її побачив і відтворив у оригіналі автор, підкоряючи її своїм намірам;
- стан мови, що розкриває найбільш характерні ознаки й особливості часу, коли був створений оригінал.

3. Переклад і точні науки

Математики, кібернетики, інженери комп'ютерної техніки, які дослідили теорію інформації, теорію складних систем та їхні зв'язки з перекладом, у співпраці з перекладачами створили підстави і розвинули нову галузь перекладознавства і вид перекладу - машинний переклад. За допомогою технічних засобів і приладів функції людини-перекладача були покладені на машини. На жаль, у наш час ще не можна зі впевненістю сказати, що машинний переклад може повністю замінити діяльність перекладача, але дослідження в цьому напрямку є актуальними в усьому світі. При дослідженні проблем перекладу велике значення має творче застосування системного підходу, спроби змодельювати деякі різновиди перекладу, його операції тощо.

4. Переклад та фонологія

Власне фонологічні проблеми не відіграють першорядної ролі для перекладу, оскільки об'єктом перекладу є не окремі звуки, а тексти, висловлювання, зміст. Разом з тим для усного перекладу істотне значення має звукова сфера функціональних текстів (наприклад, творів драматургії, лібрето, літургійних творів, промов, поетичних творів, рекламних текстів тощо). Саме правильна передача звукових чи інтонаційних образів може забезпечити бажаний вплив інформації, що перекладається. Зрештою часто завданням письмового перекладача є передача на письмі імпліцитно закодованої звукової інформації у вихідній мові, щоб відтворити в мові перекладу необхідний ефект. Не можна забувати також про те, що голос, вимова та слух (зокрема й музичний) належать до найважливіших риторичних інструментів професійного перекладача. У процесі навчання практики перекладу потрібно особливу увагу звертати на формування чіткої вимови, впевненого голосу, красивих і правильних інтонаційних рисунків (тут і тембр голосу, висота тону, пауза, темп мовлення, сила й висота тону, наголоси в реченні тощо). При цьому на передній план виступає не адекватна передача фонетичних особливостей мови, якою перекладають, а намагання через власні артикуляційні можливості передати, з одного боку, настрій мовця і змістові характеристики його інформації та водночас, з іншого боку, вдало екстраполювати ці властивості на ґрунт мови перекладу, використовуючи багатство останньої.

5. Переклад і синтаксис

Переклад – це насамперед міжтекстовий, інтерлінгвальний, інтеркультурний процес, оскільки між вихідним текстом та текстом перекладу існують культурно, історично, ментально обумовлені варіації. На практиці доводиться враховувати певні правила першочергового застосування видів текстів або його функцій. Ці правила прийнято називати правилами преференції. Саме вони зумовлюють необхідність контрастивного описування та застосування своєрідностей вихідної мови та мови перекладу. До таких преференцій можна віднести, наприклад, порядок слів у реченні, насамперед місця найважливішого слова у висловлюванні. В німецькій мові інформативно найбільш навантажене слово частіше розміщене наприкінці речення, в англійській мові – на початку речення, що не є обов'язковим явищем для української мови. Із цих міркувань особливої уваги заслуговує переклад складнопідрядних речень. Значні труднощі для перекладача з англійської мови українською становить переклад конструкцій з герундієм, інфінітивом; з німецької мови – переклад складних багаточленних іменників або поширених атрибутивних конструкцій, що не є притаманним українській мові. Не можна забувати також нинішню тенденцію, надто для усного перекладу, до спрощення речень, уникнення складних конструкцій, речень-періодів, які утруднюють як

процес пере- кладу, так і його сприйняття.

6. Переклад і стилістика

Як відомо, основною метою стилістики є виявлення взаємин між мовою та мовленнєвою ситуацією, що досліджується також і прагматикою. З позиції теорії перекладу важливо, що стилістика пропонує специфічні моделі, які описують ситуативні фактори, що впливають на мову. До таких факторів відносять географічне походження мови чи діалекту; соціальний прошарок, який може в українській мові породжувати соціолект – з його особливостями вживання; час чи епоху походження інформації, які надають їй особливої специфіки, зокрема й архаїки; характер мовного висловлювання (монологічний чи діалогічний); рівень близькості й довіри між суб'єктом та об'єктом висловлювання (наприклад, неприпустимо для офіційно-діалогового стилю українське звертання «шановний пане» передавати англійською мовою як «Dear gentleman»); сфера вживання (тут мають на увазі професійні мови, мови установ, науки, публіцистики, журналістики, навіть мови окремих періодичних видань на кшталт відомої в усьому світі «Times».

Питання для самоперевірки:

1.	Дайте визначення поняттю «переклад»?
2.	Дайте визначення поняттю «текст»?
3.	Що вивчає філософія?
4.	Що таке естетика?
5.	Що таке психолінгвістика?
6.	Що таке антропологія?
7.	Що таке наука?
8.	З якими лінгвістичними дисциплінами пов'язано перекладознавство?
9.	З якими нелінгвістичними дисциплінами пов'язано перекладознавство?
10.	Чи завжди переклад передбачає використання двох мов?
11.	Чи можливі переклади без використання мов?
12.	Розкажіть як переклад пов'язаний із історією?
13.	Розкажіть як переклад пов'язаний із фонологією?
14.	Розкажіть як переклад пов'язаний із стилістикою?
15.	Розкажіть як переклад пов'язаний із синтаксисом?
16.	Розкажіть як переклад пов'язаний із точними науками?
17.	Що собою представляє перекладознавство?
18.	Які фактори необхідно мати на увазі враховуючи принцип історизму при перекладі творів (особливо художніх)?
19.	Чи може машинний переклад повністю замінити діяльність перекладача?
20.	Що належить до найважливіших риторичних інструментів професійного перекладача?

Лекція 5.

Переклад у мирний та військовий час

План

1. Переклад у складні періоди суспільних випробувань. Переклад і тлумачення у період холодної війни.
2. Термін і поняття «переклад/тлумачення», «перекладач/тлумач»
3. Переклад у мирний та військовий час

1. Переклад у складні періоди суспільних випробувань. Переклад і тлумачення у період холодної війни

Види діяльності тлумача і перекладача за мирного часу значно відрізняються від їхньої діяльності у воєнний час. Період холодної війни це період особливо гострого міжнародного протистояння двох світових антагоністичних блоків НАТО на чолі з США та країн варшавського договору на чолі з СРСР. Праця перекладачів і тлумачів у той період багато чим відрізнялася від їх праці у мирний час.

Холодна війна, а точніше державні й приватні органи масової інформації кожного з супротивних блоків широко залучили до нагнітання напруженості перекладачів, які вишукували в пресі та в радіо й телепередачах свого супротивника «корисні» політиці того чи іншого блоку матеріали, відповідно допрацьовували їх і публікували у своїх засобах масової інформації. Такий добір проводився і з-поміж художніх творів. У Радянському Союзі практикувалося перекладати і видавати оригінали й переклади художніх творів, у яких критикувалися окремі суспільні явища в капіталістичних країнах. Так у читачів створювалось враження, що всі письменники, а з ними і всі народні маси різних капіталістичних країн всуціль незадоволені капіталістичною системою і чекають приходу радянського комуністичного «раю».

2. Термін і поняття «переклад/тлумачення», «перекладач/тлумач»

Переклад — відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми. Ця єдність досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі.

Тлумачення – вид перекладу/усний переклад.

Перекладач — людина, яка професійно займається перекладом, а саме письмовим.

Тлумач – людина, яка професійно займається усним перекладом.

Тлумачення як усна форма спілкування могла виникнути ще у родовому суспільстві, коли племена могли сперечатися за будь-які зручності, суперечки вирішувалися за допомогою людей, що розуміли мову один одного.

Історія не засвідчує коли і де вперше з'явився переклад, однак достеменно відомо першим з'явилося тлумачення, тому що переклад з'явився тільки з появою писемності.

3. Переклад у мирний та військовий час

Переклад є фахом високого інтелектуального рівня і тлумачі та перекладачі мають свідомо використовувати під час перекладу різних мовних одиниць відповідні одиниці конкретного мовного рівня – фонологічного, лексичного, синтаксичного й суперсинтаксичного. Причому обох мов – як мови перекладу, так і мови оригіналу, кожна з яких не обов'язково є рідною мовою перекладача, як, наприклад, у таких країнах, як Індія, Пакистан, Гана чи Нігерія, де офіційною, тобто державною, є відповідно англійська та гінді, чи англійська й урду, чи відповідно лише англійська, як у Нігерії, тобто не обов'язково рідна мова перекладача. Тим часом у Нігерії, Камеруні, Мавританії, Чаді та деяких інших країнах Африки офіційною мовою є мова колишньої метрополії – французька, як це було колись і в колишній радянській імперії, де офіційною мовою була російська. Тому тлумачення на державному рівні здійснювалося фактично російською мовою, що далеко не завжди була рідною мовою тлумача. Проте незалежно від того, якою мовою – рідною чи державною (офіційною) виконується переклад, кожен перекладач повинен:

а) вільно володіти найперше літературним/орфоепічним мовленням кожної із цих двох чи більше мов, якими він здійснює переклад. Щоправда, сьогодні в усіх країнах світу володіння однією іноземною мовою для фахового тлумача вже часто-густо вважається недостатнім, тим більше для тлумача, який працює на високому державному рівні. Перевага віддається таким тлумачам, які бездоганно володіють двома чи більше іноземними мовами, за знання яких відповідно підвищуються його вартість і статус, його заробітна плата;

б) бути достатньо обізнаними з необхідними краєзнавчими аспектами держав, до яких вони час від часу навідуються самі чи зустрічаються із представниками цих держав у своїх рідних установах;

в) бути добре обізнаними з історією цих країн, з їх найвизначнішими історичними особами, культурою та літературою;

г) розуміти особливості географічного розташування та політичне становище країн, з мовою яких він/вона працює, природні ресурси, стан економічного розвитку, звичаї народів та їх традиції;

д) знати все про життєвий рівень народів країн, з мовою яких він/вона працює, найголовніші риси їх національного характеру;

е) зобов'язаний знати найголовніші говірки відповідної іноземної мови.

Наприклад, діалект столиці Великої Британії кокні чи баварський діалект у Німеччині, провансальський діалект у Франції чи неаполітанський в Італії.

Види діяльності перекладача за мирного часу значно відрізняються від їхньої діяльності у воєнний чи близький до воєнного час.

У воєнний час тлумачі можуть залучатися для виконання таких бойових завдань:

1) розвідка в тилу ворога для встановлення/вивідання у місцевого населення чи у представників/службовців ворожої сторони найрізноманітніших потрібних даних, що цікавлять військово командування. А саме: а) місце розташування казарм (живої сили ворога); б) установа родів військ (піхота, кавалерія, моторизовані частини, морська піхота); в) установа видів озброєння ворога (ручна автоматична зброя, гармати, танки, авіація, ракетні війська і типи ракет) тощо; г) засоби забезпечення ворожих військ залізничним, річковим чи морським транспортом, авіатранспортом); д) джерела/засоби водопостачання; е) розташування складів пального та продовольства й інше;

2) викрадення самому чи в складі групи або захоплення вказаної командуванням особи і доправлення її до визначеного місця. Так, під час Другої світової війни англійці та французи вивозили (за їх згодою чи викрадали) потрібних їм для боротьби з гітлерівцями людей, як, наприклад данського вченого в галузі ядерної фізики Нільса Бора, якого спершу переправили до Швеції, а звідти над Північним морем, уночі літаком до Великої Британії. Причому його переправляли в холодному бомбовому відсіці літака, де він ледь не замерз на великій висоті. Пілотам при цьому було суворо наказано в разі перехоплення літака німецькими винищувачами скинути «вантаж» у води зимового Північного моря.

Ще одним із багатьох випадків такої операції було викрадення з німецького концтабору хороброго французького генерала Анрі Жіро, якого забрали нібито на допит переодягнені в есесівських офіцерів французькі й англійські розвідники і переправили того самого 1942 р. до Північної Африки, де він продовжував воювати під командуванням генерала Де Голя проти гітлерівської армії фельдмаршала Роммеля.

Англійці й американці насильницьки, проти його волі, вивезли з гітлерівського рейху 1945 року українського вченого в галузі нічного бачення Олександра Смакулу й змусили його працювати у США. Причому в усіх подібних операціях брали безпосередню чи опосередковану участь люди, які були або тлумачами, або розвідниками. Останні завжди можуть працювати за потреби і як тлумачі або перекладачі, оскільки завжди всебічно володіють мовами зацікавлених суб'єктів спілкування. Більше того, вони можуть настільки досконало опанувати мову ворога чи супротивника, що їх не можна відрізнити від його єдинокровних співвітчизників. Зокрема, так сталося 1915 року під час успішного наступу німецьких військ у роки Першої світової війни в горах Арденнах, коли англо- французькі війська вже не стримували ворога,

який просувався на Париж. І саме в цей сприятливий для німецького командування час на одному з високих гірських мостів, коли через нього проходив німецький військовий ешелон із підкріпленням для наступаючої німецької армії, стався страшенний вибух. Сотні німецьких солдатів та офіцерів загинуло, сотні було скалічено. Їх допомагав рятувати, власне організував і проводив рятувальні роботи німецький фельдфебель (за його документами – Ганс Нойман). Вище німецьке командування гідно оцінило мужній подвиг фельдфебеля і нагородило його найвищою державною нагородою – Залізним Хрестом і місячною відпусткою додому. За тією адресою «до батьків» поїхали, дізнавшись про «подвиг» земляка, і кореспонденти місцевої газети. На свій подив, у тому селі вони зовсім не виявили такого фельдфебеля. Зате через деякий час в англійських газетах з'явився портрет того самого «фельдфебеля», лише вже в англійській військовій формі капітана, який був нагороджений за «вдалі дії», що допомогли союзним військам зупинити наступ німців. Отже, той «відважний фельдфебель» був не ким іншим, як відповідно підготовленим англійським розвідником-диверсантом, який виконував завдання свого командування у тилу ворога. Там же, очевидно, він удосконалив і свої знання та вміння з німецької мови настільки, що його не могли запідозрити ні за вимовою, ні за наголосами, ні навіть за манерами поведінки чи жестами, що він не німецької крові чи не їх виховання;

3) виконання і ганебної ролі провокатора, як це було з московським розвідником М. Кузнецовим, який, убиваючи німецьких чиновників і військових в окупованому місті Рівному, підкидав листівки, в яких повідомлялося, що ті вбивства – нібито помста українських націоналістів за своїх знищених німцями товаришів. Своїми діями Кузнецов спровокував терор гітлерівців проти УПА і діячів української культури, які були однаково вороже налаштовані як проти німців, так і проти червоної Москви. За ці вчинки Кузнецова було ліквідовано відповідними органами УПА 1944 року;

4) ходіння в бойову розвідку у складі відібраної групи бійців для знищення складів військової техніки, прифронтової залізничної станції/колії, гаражів із танками, бронетранспортерами, ангарів із літаками, аеродромів, польових вузлів радіозв'язку, бензо- та газосховищ, продовольчих складів, водосховищ, резервуарів чи цистерн із паливом для позбавлення ворожої техніки (вантажних машин, танків, авіації) пального, або захоплення бензовозів і переганяння їх через лінію фронту у свій тил і подальшого використання пального своїми транспортними засобами;

5) діставання безпосередньо з ворожих окопів чи прифронтової зони «язика», бажано офіцера, зокрема штабного, для вивідання від нього таких важливих даних, як кількісний склад ворожих військ (кількість полків, батальйонів, нумерація дивізій, корпусів, армії, кількість гармат, танків/літаків, кількість бойового поповнення після останніх боїв, настрій солдатів, зміст листів рідних із тилу, планів наступальних дій ворога тощо);

б) допит приведенного «язика», військовополонених, перебіжчика для вивідання від нього (чи від них) згадуваної вже вище або додаткової цінної інформації;

7) звернення через гучномовець до оточених ворожих військ (їхньою мовою) із переконливим закликком припинити безглуздий опір і переходити лінію бойових дій з піднятими над головою руками, здаватися в полон під гарантію збереження їм життя, гуманного поводження згідно із Женевськими конвенціями про захист військовополонених, їх лікування, дозвіл листування з рідними тощо.

Дуже часто для цього скидаються з літаків листівки, в яких поряд із правдивою інформацією ворожа/воююча сторона подає близьку до правди чи й зовсім неправдиву інформацію, аби викликати сумніви солдатів у тому, що стверджує їх пропаганда чи їх командири, аби деморалізувати військо ворога, викликати в його лавах занепад морального і бойового духу. Ось приблизно (як принаймні можна собі уявити за тих обставин) якого змісту лунало звернення до гітлерівських солдатів фельдмаршала Паулюса, оточених під Сталінградом узимку 1943 року, виголошене майбутнім керівником НДР Е. Гонекером: «Дорогі співвітчизники, обмануті біснуватим фюрером легкою прогулянкою по республіках СРСР! Солдати й офіцери 6-ї доблесної армії! Ви оточені з усіх боків могутньою Радянською Армією. На ваших очах щодня гинуть ваші друзі відкуль та холоду й голоду. Всі армії фюрера вже давно відігнані більш як на сто кілометрів від вашого «котла». Не діждатися вам жодної допомоги ні наземним, ні повітряним шляхом. Здавайтеся в полон, і ви побачите після війни своїх батьків і матерів, своїх дітей і коханих. Не вірте гітлерівським офіцерам, які змушують вас віддавати своє життя за біснуватого фюрера. Далі чинити опір не лише безглуздо, а й злочинно. Всі ваші танки і бронетранспортери стоять мертві без пального, радянська ж авіація поповнилася найдосконалішими літаками і надпотужними бомбами, вони наступаючим ударом знищать вас усіх. Тому єдиний шанс вижити – здатися і врятувати своє життя. Завтра буде вже пізно! Переходьте лінію фронту з піднятими вгору руками! Скористайтесь останньою наданою вам нагодою зберегти своє життя!»; використання перекладачів при парламентарях – групі озброєних солдатів з білим прапором, які приходять у розташування ворожої оборони, щоб вручити від свого військового командування армії/фронту такі пропозиції чи вимоги ворожій стороні/бойовій частині:

а) тимчасове перемир'я для виведення важкопораних чи поховання полеглих;

б) ультимативну вимогу скласти зброю і здатися в полон оточеним ворожим з'єднанням, як це було наприкінці січня 1943 р. у Сталінграді. Тоді з парламентарями від 6-ї армії генерала В. І. Чуйкова ходив тлумачем і виклав усно вимогу (перед врученням документального підтвердження своїх слів) колишній студент перекладацького відділення Київського державного (тепер національного) університету ім. Т. Шевченка М. Дятленко. Цього разу

ультиматум із рук М. Дятленка розлючені німецькі офіцери взяли, тоді як попередні парламентарі були розстріляні після оголошення вимог, з якими вони прийшли. М. Дятленкові пощастило: перекладений ним ультиматум радянського командування таки прийняв фельдмаршал Паулюс і німецька армія почала організовано здаватися в полон. Цим було завершено одну з найбільших битв Другої світової війни;

в) ведення переговорів про досягнення домовленості воюючих сторін щодо уникнення бойових дій у конкретно визначених місцях фронту для збереження визнаних авторитетними міжнародними організаціями історичних пам'яток світового значення – славетних міст, природних заповідників/ландшафтів, від пошкодження, руйнування чи знищення. Зокрема, така домовленість була досягнена між наступаючими з півдня Італії військами союзників та командуванням німецьких армій 1943 року про виведення німецьких військ за межі вічного міста і розмінування всіх об'єктів у ньому. Для цього було визначено район перенесення лінії фронту на належну відстань від Рима. Після точно визначеного терміну підновилися ще жорстокіші бої за звільнення Італії. Аналогічні домовленості були двічі під час Другої світової війни між німцями та греками щодо Афін, окупованих гітлерівською Німеччиною разом із усією Грецією 1941 року і звільнених самими греками 1944-го;

8) допомога військовій адміністрації на окупованих унаслідок воєнних дій територіях у спілкуванні із цивільним населенням і проведення найрізноманітніших заходів. Жодне розпорядження окупаційної влади, як і жодне звернення іншомовного населення до керівників окупаційної влади, не може бути почутим або розв'язаним без прямої участі й допомоги перекладачів.

Лише завдяки тлумачам налагоджується постачання різних продуктів і товарів та їх організований розподіл між населенням. Тлумачі допомагають підшукати керівників місцевого самоврядування і сприяють їм у зміцненні їх влади, забезпеченні працею населення, організації навчання в школах, боротьбі зі злочинністю, організації молодіжних осередків, виданні місцевих газет і т. д.

Наведені вище випадки використання тлумачення у воєнний час жодною мірою не применшують значення перекладу як писемної форми відтворення у цей самий важкий період життя держав та їх народів.

Праця і важливість та відповідальність письмового перекладача у мирний та воєнний час нічим не поступаються, а в деяких випадках можуть вважатися навіть більш значущими, ніж праця тлумача. Наприклад, коли йдеться про юридичну відповідність перекладеного матеріалу, його автентичність оригіналові. Так, якщо в багатьох випадках тлумачення забезпечує передачу лише частини змісту або загального змісту дискурсу (чи й писемного мовлення, тексту), то переклад як форма писемного відтворення оригіналу має забезпечити і стильову та стилістичну його відповідність текстові оригіналу. Тому, наприклад, контракт чи закон, угода, якщо переказати їх зміст, ніколи не матиме легітимної (юридичної) сили документа. Його ніколи не візьмуть до уваги як документ чи правовий доказ у судових справах сторін ні на

приватному, ні тим більше на міждержавному рівні. Тим часом переклад був і завжди є не лише доказовим, конкретним і юридичним, тобто правовим, але часто й історичним документом. Підтвердженням цьому є переклад відповідей міністерства (власне міністра) закордонних справ Сербії на ноту-ультиматум австро-угорського уряду як реакцію на вбивство членом патріотичної організації Млада Босна студентом Гаврилом Принципом наступника (коронного принца) Франца Фердинанда та його дружини у серпні 1914 року в м. Сараєво. Надіслана відповідь німецькою мовою на ультиматум так майстерно завуальювала відмову виконувати вимоги відповідних пунктів ультиматуму, що австрійські перекладачі й урядовці міністерства закордонних справ спочатку не могли зрозуміти, які вимоги серби погоджуються виконати, а які відмовляються. Повні відповіді на кожен пункт вимог ультиматуму свідчили, нібито Сербія погоджувалася виконати головні його вимоги, тимчасом як численні застереження й обумовлення відкидали геть кожну вимогу австрійців. Додаткове вивчення австрійським урядом сербської відповіді дало сербам деякий час для кращої підготовки до війни, яку зрештою Австро-Угорщина оголосила Сербії, переконавшись, що та відкидає всі неприйнятні для неї вимоги австрійців. Ці відповіді Сербії на австро-угорський ультиматум (власне переклад відповідей австрійцям) вважається і сьогодні шедевром дипломатичної творчості міністрів закордонних справ і перекладацької майстерності у відтворенні таких документів.

У воєнний (як і в мирний) час перекладачам досить часто доводиться працювати над розшифруванням різних закодованих документів і матеріалів. Яскравим прикладом розшифрування таких дещо прозоро закодованих матеріалів англійських розвідувальних служб відомий з періоду Другої світової війни. Так, коли німецькі війська під командуванням фельдмаршала Роммеля майже притиснули знекровлені війська англо-французів у Північній Африці до берегів Атлантичного океану, англійські дипломати підкинули в одному мадридському ресторані, де, як вони знали, працювали співробітники німецької розвідки, зашифровану фальшивку. В ній нібито давався шифрований наказ своїм агентам у південних портах Франції – Марселі, Тулоні й Сеті – приготуватися до якнайкращої зустрічі й чітко організованого отримання, розвантаження та розміщення надмірної кількості марокканських сардин. Розгадавши невдовзі цей «документ», німецькі тлумачі-розшифрувальники зрозуміли під «сардинами» висадку англо-французького десанту на півдні Франції, і командування заходилося перекидати німецькі військові частини з Північної Африки до південних французьких портів. Цим негайно скористався англійський головнокомандувач пошарпаних військ у Північній Африці, перегрупував свою армію, одержав поповнення та підкріплення невдовзі наніс по скорочених і надто ослаблених німецьких військах фельдмаршала Роммеля такого неочікуваного і сильного удару, що вони почали панічно відступати, а невдовзі, зазнавши великих втрат і не одержуючи підкріплення, просто панічно тікати. Цей успіх союзників було досягнуто не без допомоги «розшифрування»

закодованого фальшивого донесення, якому повірили німецькі спецслужби та генеральний штаб гітлерівських збройних сил.

До конкретних фахових обов'язків перекладача у воєнний час входить ще ціла низка інших завдань, які він має завжди ретельно виконувати і постійно опрацьовувати. Найнагальніші з них як для воєнного часу зводяться переважно до таких:

1. Переклад із рідної мови на іноземну підготовлених листівок для ворожої території (для цивільного населення та для солдатів фронтової зони ворожої армії).

2. Зведення й узагальнення свідчень військовополонених, повідомлень перебіжчиків, зізнань здобутих «язиків».

3. Щоденні зведення повідомлень та відгуків іноземної преси про перебіг військових дій на суші, морі та в повітрі з ворожими військами. Постійний перегляд і реферативний переклад відгуків іноземних інформагентств про бойові дії і повідомлень про втрати власних військ і військ ворога на землі, морі та в повітрі, відгуки іноземної преси про найбільші битви.

4. Узагальнені звіти про повідомлення радіо, телевізійних мереж різних країн, зокрема й нейтральних, їх оцінка становища кожної воюючої сторони.

5. Переклад повідомлень про реакцію світової громадськості на порушення Женевських угод про поведження звійськополоненими та цивільним населенням на окупованих територіях.

6. Переклад ультимативних нот, заяв і звернень ворожої сторони та союзних / нейтральних держав і міжнародних організацій.

7. Розшифрування і переклад таємних ворожих документів.

8. Запис і переклад перехоплених радіопередач і телефонних розмов.

9. Переклад умов/статей про перемир'я/мир між воюючими сторонами тощо.

10. Переклад інструкцій для користування захопленими зразками ворожої зброї, боєприпасів, ліків тощо.

Зміст праці перекладача у мирний час, зрозуміло, значно відрізняється як своїми умовами (за столом, в освітленому приміщенні, за наявності найрізноманітніших потрібних словників і технічних засобів, за повного спокою та зручності робочого часу), так і за об'єктом праці – власне за матеріалами, які він постійно чи періодично перекладає. Залежно від своєї спеціалізації перекладач може працювати над різножанровими текстами (художня література; науково-технічна література найрізноманітніших галузей: машинобудування, автобудування й експлуатація літаків та гвинтокрилів, кораблебудування тощо; комп'ютерна техніка і машинний переклад та багато іншого).

Як легко переконатися лише із перелічених, але далеко не всіх тем і галузей знань народного господарства, праця перекладача у мирний час набагато багатогранніша, ніж його праця у військовий час. У мирний час перекладачі (як і тлумачі) працюють на розвиток суспільства, на примноження його багатств, над удосконаленням техніки, науки, здоров'я народів.

Питання для самоперевірки:

1.	Дайте визначення поняттю «переклад»?
2.	Дайте визначення поняттю «перекладач»?
3.	Дайте визначення поняттю «тлумачення»?
4.	Дайте визначення поняттю «тлумач»?
5.	Що таке період холодної війни?
6.	Для виконання яких бойових завдань у воєнний час тлумачі можуть залучатися?
7.	Які найнагальніші конкретні фахові обов'язки перекладача входять у воєнний час?
8.	Яка різниця між тлумачем і перекладачем?
9.	Яка різниця між тлумаченням і перекладом?
10.	Що з'явилося першим: тлумаченням чи перекладом?
11.	До яких бойових завдань можуть залучатися тлумачі у воєнний час?
12.	Що повинен кожен перекладач?
13.	Чи доводиться перекладачам працювати над розшифруванням різних закодованих документів і матеріалів у воєнний (як і в мирний) час? Якщо так, то наведіть приклади.
14.	Чи відрізняється праця перекладача у мирний час від військового?
15.	Чи буде мати легітимну (юридичну) силу контракт, закон чи угода якщо переказати зміст документу? Наведіть приклади.
16.	Чи багатогранна праця перекладача?
17.	Коли багатогранніша праця перекладача у мирний чи у військовий час?
18.	Над яким розвитком і удосконаленням працюють перекладачі у мирний час?
19.	Як ви думаєте, чи важлива праця перекладача у мирний і військовий час? Чому?
20.	Як ви думаєте, чи важлива праця тлумача у мирний і військовий час? Чому?

Лекція 6.

Основні принципи типології перекладу

План

1. Основні принципи типології перекладу
2. Класифікації та види перекладів
3. Теорія машинного перекладу
4. Письмовий переклад
5. Усний переклад: синхронний, послідовний

1. Основні принципи типології перекладу

Системний аналіз перекладацької практики та теорії дозволяє вибудувати єдину типологію перекладів, що узагальнює різні сторони підготовки, виконання, презентацій й функціонування перекладу та співвідноситься з іншими компонентами перекладацької діяльності.

Типологізація перекладів здійснюється за наступними **параметрами**:

1. За співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу.
2. За характером суб'єкта перекладацької діяльності і його відношенням до автора тексту, що перекладається.
3. За типом перекладацької сегментації і способом переробки перекладацького матеріалу.
4. За формою презентації тексту перекладу і тексту-оригіналу.
5. За характером відповідності тексту перекладу тексту-оригіналу.
6. За жанрово-стилістичними особливостями і жанровою приналежністю перекладного матеріалу.
7. За повнотою і типом передачі смислового змісту оригіналу.
8. За основними функціями.
9. За первинністю тексту-оригіналу.
10. За типом адекватності.

- 1) Переклади, що виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу:

Внутрішньомовний переклад – тлумачення слів певної мови знаками тієї ж мови:

- діяхронічний (історичний) переклад – переклад на сучасну мову історичного тексту, що написаний мовою попередньої історичної доби;
- транспозиція – це переклад тексту одного жанру або функціонального стилю іншим стилем чи жанром;

Міжмовний переклад – це відображення повідомлення, вираженого засобами певної мови (МО) знаковою системою МП (переклад з однієї штучної мови на іншу штучну мову, з однієї природної мови на іншу природну мову). Існують такі різновиди міжмовних перекладів:

- бінарний переклад – переклад з однієї природної мови на іншу;
- інтерсеміотичний переклад – переклад зі штучної мови на природну або навпаки;
- трансмутація – це переклад з однієї штучної мови на іншу (штучну).

- 2) Переклади, які розрізняються за характеристикою суб'єкта перекладацької діяльності та за співвідношенням до автора ТП:

Традиційний переклад (або ручний переклад, людський переклад) – переклад, що виконується або виконаний людиною. Такий переклад буває трьох видів:

- переклад, виконаний перекладачем, що не є одночасно автором перекладного тексту;
- авторський (авто-) переклад – переклад, що виконаний автором оригінального твору;
- авторизований переклад оригінального тексту, апробованого автором.

Машинний переклад (автоматичний переклад) – переклад, що виконаний або виконується електронно-обчислювальною машиною / комп'ютером. У наш час машинний переклад майже цілком зводиться до комп'ютерного перекладу;

Змішаний переклад – це переклад, при виконанні якого поєднуються зусилля машини і людини.

3) Переклади, виконані за типом перекладацької сегментації тексту і одиниць перекладу, що були використані:

Поморфемний переклад – це такий вид перекладу, що виконаний на рівні окремих морфем без урахування їхніх структурних зв'язків;

Фразовий переклад, що виконується на рівні окремих речень або фраз, які перекладаються послідовно одне за іншим;

Абзацно-фразовий переклад – переклад на рівні окремих речень або абзаців, що перекладаються послідовно одне за іншим;

Суцільнотекстовий переклад – переклад цілого тексту, без виокремлення в ньому менших одиниць перекладу. Найчастіше здійснюється в усній формі як послідовний переклад після прослуховування всього тексту. Вважаємо за доцільне доповнити дану класифікацію перекладом на рівні звуків (літер), адже транскрибування, транслітерування можливо у будь-якому тексті.

4) Переклади, виділені за ознакою форми презентації тексту-перекладу і тексту-оригіналу:

Письмовий переклад:

- письмовий переклад писемного тексту;
- письмовий переклад усного тексту.

Усний переклад:

- усний переклад усного тексту;
- синхронний переклад – усний переклад, що відбувається водночас з виголошенням тексту. Одиницями синхронного перекладу, як правило, бувають фрази та синтагми;
- послідовний переклад – різновид усного перекладу, що відбувається після прослуховування одиниці перекладу тексту МО, власне в паузах між ними й здійснюється послідовний переклад. Одиницями послідовного перекладу є абзаци, рідко - фрази; можливе використання й інших одиниць;

- односторонній переклад – це усний переклад, що здійснюється з мови джерела на мову реципієнта;
- двосторонній переклад – усний послідовний переклад бесіди, що здійснюється з мови джерела на мову реципієнта і навпаки;
- усний переклад письмового тексту.

5) Переклади, виділені за ознакою характеру та якості відповідності тексту перекладу тексту-оригіналу:

Вільний переклад – такий різновид перекладу, що відтворює основну інформацію твору МО з можливими відхиленнями: доповненнями, пропусками, змінами місця подій та ін:

- інтерпретація – це різновид перекладу, що базується на зверненні перекладача до позамовної дійсності (на відміну від власне перекладу, здійсненого за встановленими правилами переходу від одиниць і засобів МО до їхніх еквівалентів у МП);
- адекватний переклад – такий вид перекладу артефактних текстів, за якого перекладений текст в цілому відповідає оригіналу і виражає ті самі комунікативні установки, що й твір МО.

Точний переклад – такий підвид адекватного перекладу, який характеризується семантичною точністю, тобто семантичною повнотою та правильністю відтворення плану змісту твору МО.

Як правило, точний переклад використовується для відтворення іншою мовою ділових, офіційних, наукових, технічних текстів;

Автентичний переклад являє собою переклад такого офіційного документа, домовленості, контракту, який має однакову юридичну силу з оригіналом.

Згідно з міжнародним правом текст договору може бути відпрацьований і прийнятий однією мовою, а його аутентичність встановлена двома чи більше мовами;

Завірений переклад – це такий адекватний переклад особистого документа, відповідність якого оригіналові підтверджена юридично / нотаріально.

6) Переклади, які виділяються за ознакою жанрово-стилістичної характеристики перекладного матеріалу і жанрової приналежності:

Науково-технічний переклад наукових, технічних текстів та документації;

Суспільно-політичний - переклад суспільно- політичних текстів МО;

Художній переклад – переклад художніх текстів;

Військовий переклад – переклад текстів військової тематики;

Юридичний переклад – переклад текстів юридичної тематики;

Побутовий переклад – переклад текстів розмовно-побутового жанру.

7) Переклади, що виділяються за ознаками повноти і способу передачі смислового змісту оригіналу:

Повний переклад – переклад, що відтворює зміст твору МО без пропусків і скорочення;

Неповний переклад – переклад, що відтворює зміст твору МО з можливими пропусками і скороченнями:

- скорочений переклад – неповний переклад, що передає зміст твору МО у згорнутому вигляді, тобто скорочено;
- фрагментарний переклад – вид неповного перекладу, при якому відтворюється не весь текст МО, а якась його частина або розділ;
- аспектний переклад – переклад лише частини тексту відповідно до якоїсь Page 4 заданої ознаки відбору (аспекту) ;
- анотаційний переклад – переклад, що відображає лише тему, предмет та призначення твору МО;
- реферативний переклад – це переклад, у якому містяться досить докладні відомості про те, що саме реферується у документі – його призначення, тематика, методи дослідження, отримані результати.

8) Переклади, виконані за ознакою основної прагматичної функції:

Практичний переклад що призначений для практичного використання як джерело інформації (у вигляді друкованого тексту або робочого перекладу):

- робочий (інформаційний) переклад – невідредагований переклад, здебільшого придатний для практичного використання, але не оформлений для публікації;
- консультативний переклад – вид інформаційного перекладу, що здійснюється здебільшого в усній формі і включає елементи анотування, реферування, вибіркового перекладу з листа, відбувається у присутності замовника, який уточнює певні місця тексту МО при перекладі;
- друкований (видавничий) переклад – це письмовий переклад, тиражований за допомогою засобів масового розмноження, призначений для широкого розповсюдження.

Навчальний переклад – переклад, що використовується у навчальному процесі для підготовки перекладачів-фахівців або як один із засобів навчання іноземної мови;

Експериментальний переклад – переклад, що виконаний з метою дослідження, для перевірки словника, складеного для машинного перекладу;

Еталонний переклад – зразковий переклад, що використовується для порівняння з іншим перекладом, кваліфікацію якого необхідно встановити.

9) Переклади, що виділяються за ознакою первинності/непервинності тексту-оригіналу:

Прямий переклад – (або первинний переклад, безпосередній переклад) - переклад, що виконаний безпосередньо з оригіналу;

Непрямий (вторинний) переклад – це переклад, що виконаний не безпосередньо з тексту оригіналу, а з його перекладу будь-якою іншою мовою;

Зворотній переклад – експериментальний або навчальний переклад вже перекладеного тексту на МП.

10) Переклади, що виокремлюються за типом адекватності:

Семантико-стилістично адекватний переклад – семантично повний і точний та стилістично еквівалентний переклад, що відповідає функціонально-стилістичним нормам мови перекладу ;

Прагматично (функціонально) адекватний переклад – переклад, що правильно передає основну (домінуючу) комунікативну функцію оригіналу;

Дезиративно адекватний переклад – переклад, що повністю й правильно відповідає на інформаційний запит споживача, і не обов'язково передає повний значеннєвий зміст і головну комунікативну функцію оригіналу.

Тут ми розглянемо типи різних видів та різних рівнів перекладу. Проаналізуємо наукові дослідження теоретиків перекладу які висловлювали думку щодо типології перекладу. Детально розглянемо кожен з видів перекладу і обґрунтуємо доцільність його виокремлення.

За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють такі види перекладу: дослівний переклад (механічна заміна слів заданої мови на еквіваленти слів іншої мови за умов збереження конструкції); вільний переклад (передає загальний зміст іншою мовою відповідно до розуміння перекладача).

За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади тексту, що виконуються електронними машинами. За критерієм умов праці перекладача вирізняють письмовий та усний переклад, оскільки письмовий перекладач може значно довше працювати аніж усний перекладач, особливо синхроніст.

За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту виділяють інформативний, або спеціальний, (офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, переклад релігійних текстів) і художній переклад.

За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу.

Також розглянемо умови праці перекладача з кожним окремим видом перекладу, особливості та вимоги до перекладача. Оскільки, очевидним є те, що перед перекладачами усного і письмового перекладу, синхронного і послідовного, спеціального і художнього стоять різні завдання, хоча звісно центральною ланкою усіх типів перекладу є процес перекладу як такий. А також виокремлено окремі підвиди машинного перекладу, який став невід'ємною часткою роботи перекладача сьогодні, особливо письмових текстів з подальшим редагуванням. Розглянемо найпопулярніші та найефективніші програми перекладачі та особливості роботи з ними, оскільки теорія машинного перекладу є підґрунтям моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з однієї мови на іншу переважно науково-технічних і ділових текстів. Такий тип перекладу поділяється на автоматизований і, власне,

машинний.

Якби на світі існував єдиний народ, а люди розмовляли лише однією мовою, наскільки більшими були б гарантії того, що серед нас був би мир і абсолютне порозуміння? Відповідно до біблійської легенди про Вавилонську вежу такий народ був надзвичайно споріднений на шляху до своїх мрій та цілей: «Ось один народ, і в нього одна мова, – і що б вони не робили, усе буде їм під силу. Але, щоб вони не величалися, зійдемо й змішаймо їхню мову, щоб не розуміли один одного». Як би не було, але в нашій реальності існує багато народів, національностей та культур і при такому розкладі речей питання порозуміння стає важливою ланкою для гармонійного співіснування. Для того, щоб культура, економіка, наука, література та багато інших важливих аспектів нашого життя мали змогу існувати і розвиватись, нам потрібний посередник. На щастя, в нашому світі існує переклад, який згладжує всі гострі кути важких ситуацій, непорозумінь і який потребує ретельного і всебічного дослідження.

Л.О. Гончаренко підтверджує думку, що серед науковців немає єдиного погляду на те, що являє собою сутність перекладу. Власне, те ж саме можна сказати і про типологію перекладів, адже навіть тут погляди науковців розходяться в залежності від їхньої приналежності до певної наукової школи. Оскільки у визначенні даних понять наявні деякі розбіжності, дана тема завжди буде цікавою для дослідження.

Переклад – це одне з найдавніших занять людини. Розбіжність мов спонукала людей до цієї нелегкої, але такої необхідної праці, яка слугує цілям спілкування й обміну духовними цінностями між народами. На думку В.С. Виноградова слово «переклад» багатозначне, воно має два термінологічні визначення, які нас цікавлять. Перше з них визначає розумову діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою, засобами іншої мови. Друге визначає результат цього процесу – текст усний або письмовий. Хоча ці поняття й відрізняються, вони являють собою діалектичну цілісність, одне не може існувати без іншого.

Важливо розуміти, що визначення терміну «переклад» часто залежать від дослідницьких цілей, поглядів науковця та його приналежності до певної наукової школи.

Наприклад, О.В. Федоров, прибічник денотативної теорії перекладу, вважає, що переклад це вміння «висловити правильно та повно засобами однієї мови те, що вже висловлено раніше засобами іншої мови». Також матеріалом аналізу для нього «служують тільки тексти як мовленнєві утворення».

В.Н. Комісаров, послідовник трансформаційного методу, дає таке визначення перекладу: переклад – це «перетворення одиниць і структур вихідної мови на одиниці та структури мови перекладу».

Зі свого боку Л.С. Бархударов бачить переклад як процес перетворення мовленнєвого утворення однією мовою в мовленнєве утворення іншою мовою за умовою збереження незмінного плану змісту, тобто значення.

2. Класифікації та види перекладів

В залежності від певних критеріїв у перекладознавстві існують різні класифікації перекладів. Л.С. Бархударов пропонує докладний поділ усного і письмового видів перекладу за критерієм форми: письмово-письмовий переклад (письмовий переклад письмового тексту); усно-усний переклад (усний переклад усного тексту), що поділяється на послідовний і синхронний; письмово-усний переклад (усний переклад письмового тексту), що поділяється на переклад з аркуша (переклад, що здійснюється паралельно з читанням першотвору про себе) та переклад з підготовкою (переклад, що здійснюється послідовно, після прочитання та розуміння тексту оригіналу); усно-письмовий переклад (письмовий переклад усного тексту, де вихідна мова вживається в усній формі, а мова перекладу – у письмовій).

За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють такі види перекладу: дослівний переклад (механічна заміна слів заданої мови на еквіваленти слів іншої мови за умов збереження конструкції); вільний переклад (передає загальний зміст іншою мовою відповідно до розуміння перекладача). За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади тексту, що виконуються електронними машинами. За критерієм умов праці перекладача вирізняють письмовий та усний переклад. За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту виділяють інформативний, або спеціальний, (офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, переклад релігійних текстів) і художній переклад. За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу.

Отже, в залежності від різних критеріїв у перекладознавстві є різні класифікації перекладів. За критерієм форми виділяють письмово-письмовий, усно-усний, письмово-усний та усно-письмовий переклади. За критерієм взаємозв'язку з оригіналом виокремлюють дослівний та вільний переклади. За критерієм участі людини виокремлюють машинний та автоматичний переклади. За критерієм жанрово-стилістичної приналежності тексту розрізняють інформативний (спеціальний) і художній переклади. За критерієм сфери спілкування розрізняють художній, науковий, технічний, релігійний, юридичний, політичний, побутовий та інші типи перекладу.

3. Теорія машинного перекладу

Теорія машинного перекладу ґрунтується на: математичній теорії інформації, що накопичила значний потенціал обчислення інформаційних структур, досліджень кодування й декодування інформації; кібернетичній науці, що дала підстави вважати можливим перекодування текстів з однієї мови на іншу при відносному збереженні смислу; когнітивній науці, зокрема, генеративної граматики.

Існує два типи перекладу: автоматизований і, власне, машинний. У випадку автоматизованого (machine-assisted translation) перекладу комп'ютерне програмне забезпечення слугує як допоміжний засіб. В свою чергу, машинний переклад (machine translation) заснований на статистиці та є повністю автоматичним, тобто здійснюється без участі редактора. Даний переклад працює за принципом порівняння великих обсягів мовних пар: він здійснює пошук найбільш точного перекладу речення за допомогою використання інформаційних даних, що були отримані з двомовної сукупності текстів.

Отже, прогрес в сфері комп'ютерних технологій не стоїть на місці, тому машинний переклад з подальшим редагуванням є доволі затребуваним. Теорія машинного перекладу є основою моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з мови оригіналу мовою перекладу переважно науково-технічних і ділових текстів.

На даний момент також існує класифікація різних електронних ресурсів та інформаційних платформ: системи машинного перекладу, що виконують повністю автоматизований переклад; системи з функцією Translation Memory, які надають можливість для роботи в системах автоматизованого перекладу (SDL Translation Manager, Atril Dejava Vu X, Wordfast, Star Transit, Omega, тощо); перекладачі онлайн, які здійснюють переклад тексту безпосередньо у вікні браузера (Яндекс, Google); словники онлайн (PROMT, АBBYY, Lingvo).

Розрізняють три види систем машинного перекладу: системи на основі граматичних правил (RuleBased Machine Translation, RBMT); статистичні системи (Statistical Machine Translation, SMT); гібридні системи. Машинний переклад широко використовують перекладачі письмового перекладу з подальшим редагуванням.

4. Письмовий переклад

У письмовому перекладі на перше місце ставлять теоретичний аспект роботи перекладача, вміння правильно оцінювати і вибирати мовні засоби, зберігати стиль оригіналу. Так, письмовий переклад художньої літератури дуже відрізняється від перекладу інших текстів. Мова художніх творів характеризується образними засобами, ритмікою мови, індивідуальним стилем автора. Передача образних засобів мови, стилістичних особливостей письменника більше залежить від літературного таланту перекладача, від його відчуття мови, ніж від вироблених у нього автоматичних навичок.

Інакше повинен працювати перекладач наукового матеріалу. В наукових текстах міститься багато термінів, фактів, в яких можна розібратися тільки маючи відповідну підготовку. Успіх роботи перекладача в науковій сфері визначається більше його знаннями, вмінням оперувати термінологією, аніж перекладацькими навичками. Все це свідчить про те, що письмовий переклад отримує свою специфіку лише в зв'язку з особливостями вихідних текстів, з

особливостями використаних в них мовних засобів. Мовні засоби визначають жанровий характер текстів, який і є основою для класифікації письмового перекладу на тип художнього перекладу і тип спеціального перекладу.

5. Усний переклад: синхронний, послідовний

Не зважаючи на те, що усний переклад є однією з форм перекладацької діяльності, фактичне його визначення було сформульоване лише в 1960-х роках. Найбільш повну сутність перекладацького процесу відображає саме усний переклад. Це пояснюється природним становищем перекладача, адже він інтуїтивно розуміє сенс сказаного, а потім виражає його іншою мовою.

Перекладачі здійснюють синхронний, послідовний, супроводжуючий переклад, синхронний переклад нашіптуванням, задіяні під час конференцій, переговорів. Спеціальними видами перекладу вважаються судовий та медійний переклад, а особливою формою можна назвати сурдопереклад.

Найдавнішою та природною формою мовного посередництва вважається саме **послідовний** переклад. Послідовний двосторонній переклад ділиться на три типи: абзацно-фразовий, послідовний з записом і послідовний без запису (переклад інтерв'ю, бесід). В процесі абзацно-фразового перекладу інформація подається частинами, тому її обсяг не настільки великий, проте він також вимагає від перекладача великих розумових витрат та високого рівня професіональності: хорошої пам'яті, комунікативного спілкування, швидкості реакції, фонових знань і мовного етикету. В свою чергу послідовний переклад із записом використовується під час офіційних зустрічей на високому рівні. Він застосовується тоді, коли не передбачений синхронний переклад: в роботі конгресів, симпозіумів, виступів, конференцій міжнародного рівня, в прямому ефірі.

Жиль Д. поділяє послідовний переклад на дві фази. На першому етапі перекладачі чують вихідний текст і можуть робити нотатки, використовуючи навички аудіювання та аналізу. Схематично вчений зображує цю фазу так: CI (listening) = $L+M+N+C$, де L – це прослуховування та аналіз мови оригіналу; M – відповідає за роботу короткочасної пам'яті; N – відповідає за техніку нотування та рішення перекладача про те, чи слід занотовувати елементи та в якій формі (рідною мовою, мовою перекладу, аббревіатурою або символом); C – відповідає за координацію усіх цих процесів. Проте Жиль Д. вважає техніку нотування обтяжливим фактором, адже вона вимагає часу та може перезавантажувати короткочасну пам'ять. Якщо перекладач занотовує менше, більше робочого процесу припадає на робочу пам'ять.

Друга фаза послідовного перекладу формується наступним чином: CI (reformulation) = $Rem+Read+P$. Коли усному перекладачу доводиться відтворювати повідомлення мовою перекладу, створюючи певний текст (P – це кінцевий продукт), він отримує необхідну інформацію з пам'яті (Rem – це запам'ятовування), а також з нотаток, розшифровуючи їх ($Read$ – це читання).

На цьому етапі перекладач повинен побудувати логічну структуру мовлення, створивши взаємодію між пам'яттю та нотатками. Виходячи з цього, вчений вважає, що спосіб, у який здійснюються нотатки, а також рівень компетентності, мають значний вплив на здатність обробки інформації.

Вважається, що синхронний переклад був заснований ще в 1927 році, коли на Міжнародній конференції в Женеві вперше була застосована система синхронного перекладу під назвою «Filene-Finlay-IBM-System». Ця система нагадувала портативний телефонний пристрій. Свого прориву синхронний переклад досяг в Нюрнберзькому процесі в листопаді 1945 – жовтні 1946 р. В подальшому даний вид перекладу був впроваджений в роботу ООН та поступово витіснив послідовний переклад.

П'юххакер Ф. називає синхронний переклад «найяскравішим проявом інтерпретації». За його словами, даний вид перекладу є складною діяльністю, що вимагає одночасного сприйняття інформації на слух, розуміння і говоріння.

Гайба Ф. ж наголошує на тому, що інтерпретація не відбувається одночасно, адже спершу слід зрозуміти вихідний текст і внаслідок цього інтерпретувати його. Існують різні моделі процесу синхронного перекладу. Г.В. Черновий, М. Лердер, Д. Гервер, Б. Мозер запропонували психологічні та психолінгвістичні моделі.

Існує два види синхронного перекладу. У першому виді перекладач отримує текст промови задалегідь, що часто трапляється лише за кілька хвилин до початку зустрічі, і в момент виступу синхронно з виступаючим перекладати його фрази. Проте не варто забувати, що в мові оратора можуть з'являтися ремарки та відступи від запланованого виступу. В другому типі перекладачеві потрібно сприймати мову оратора на слух і з відставанням в кілька секунд перекладати її. Даний процес вимагає від перекладача не тільки ідеального знання мови і специфіки теми, а й значної емоційної витримки. Власне, саме тому існує практика парної роботи перекладачів-синхроністів, коли вони замінюють один одного після 20-30 хвилин роботи.

В залежності від різних критеріїв у перекладознавстві існують різні класифікації перекладів, а саме класифікації за критеріями форми, взаємозв'язку з оригіналом, участі людини, жанрово-стилістичної приналежності тексту і сфери спілкування. Теорія машинного перекладу є підґрунтям моделювання процесу природного перекладу та є спрямованою на комп'ютерне програмування та створення автоматичних систем перекладу з однієї мови на іншу переважно науково-технічних і ділових текстів. Такий тип перекладу поділяється на автоматизований і, власне, машинний. Існує багато видів усного перекладу: синхронний, послідовний, супроводжувачий переклад, синхронний переклад нашіптуванням, судовий, медійний та сурдопереклад. Усний переклад класифікується за такими критеріями: місце, взаємодія, мовна модальність, напрямок та використання технологій. До кожного виду усного перекладу застосовуються техніки послідовного та синхронного перекладу.

Питання для самоперевірки:

1.	Як можна класифікувати тексти щодо їх перекладацьких особливостей?
2.	За якими параметрами здійснюється типологізація перекладів?
3.	Назвіть переклади, що виділяються за співвідношенням типів мови перекладу і мови оригіналу
4.	Назвіть переклади, які розрізняються за характеристикою суб'єкта перекладацької діяльності та за співвідношенням до автора традиційного перекладу
5.	Назвіть переклади, виконані за типом перекладацької сегментації тексту і одиниць перекладу
6.	Назвіть переклади, виділені за ознакою форми презентації тексту-перекладу і тексту-оригіналу
7.	Назвіть переклади, виділені за ознакою характеру та якості відповідності тексту перекладу тексту-оригіналу
8.	Назвіть переклади, які виділяються за ознакою жанрово-стилістичної характеристики перекладного матеріалу і жанрової приналежності
9.	Назвіть переклади, що виділяються за ознаками повноти і способу передачі смислового змісту оригіналу
10.	Назвіть переклади, виконані за ознакою основної прагматичної функції
11.	Назвіть переклади, що виділяються за ознакою первинності/непервинності тексту-оригіналу
12.	Назвіть переклади, що виокремлюються за типом адекватності
13.	Які ви знаєте класифікації перекладів?
14.	Які види перекладу виокремлюють за критерієм взаємозв'язку з оригіналом?
15.	Які види перекладу розрізняють за критерієм сфери спілкування?
16.	Які види перекладу розрізняють за критерієм участі людини?
17.	Які види перекладу розрізняють за критерієм форми?
18.	На чому ґрунтується теорія машинного перекладу?
19.	Назвіть класифікації різних електронних ресурсів та інформаційних платформ
20.	Які є три види систем машинного перекладу?
21.	Чи дуже відрізняється письмовий переклад художньої літератури від перекладу інших текстів?
22.	Які переклади вважаються спеціальними видами?
23.	Що таке послідовний переклад?
24.	На які типи ділиться послідовний двосторонній переклад?
25.	Коли використовується послідовний переклад із записом?

Лекція 7. Адекватність та еквівалентність у перекладі

План

1. Поняття адекватності / еквівалентності відтворення в процесі письмового й усного перекладу.
2. Рівні еквівалентності та їх специфіка.
3. Теорія неперекладності в історії перекладознавства. Безеквівалентна лексика.
4. Явище інтерференції при перекладі.

1. Поняття адекватності / еквівалентності відтворення в процесі письмового й усного перекладу

Переклад як термін має полісемантичну природу, його найбільш розповсюджене і здебільшого узагальнююче значення пов'язують з процесом передачі значення/змісту слова, групи слів, речення або уривку з мови оригіналу на мову перекладу. Поняття «переклад» можна визначити наступним чином: заміна текстового матеріалу однієї мови (мови оригіналу) еквівалентним текстовим матеріалом іншої мови (мови перекладу). Головною метою будь-якого перекладу – є досягнення адекватності. Адекватність – це вичерпна передача смислового змісту оригіналу і повна функціонально – стилістична відповідність йому. На думку Л.С. Бархударова, текст перекладу ніколи не може бути повним та абсолютним еквівалентом тексту оригіналу. Схожої ж думки дотримується і Ю. Найда, за словами якої намагання досягти еквівалентності може призвести до значного відходу від оригіналу. Терміни «адекватність» і «еквівалентність» дещо відрізняються один від одного при перекладі будь-якого тексту і мають нормативно оціночний характер, але є у них і відмінна риса.

Адекватність – це співвідношення вихідного та кінцевого текстів, при якому враховується мета перекладу. Переклад тексту можна вважати адекватним, якщо хоча б одна з двох умов збережена: правильно перекладені усі терміни та їх сполучення; переклад є зрозумілим для спеціаліста і в нього немає до перекладача ніяких питань і зауважень.

Адекватний переклад – відтворення єдності змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Адекватний переклад враховує і змістову, і прагматичну еквівалентність, не порушуючи при цьому ніяких норм, є точним і без усіляких неприпустимих перекручень. Оскільки адекватний переклад має оціночний характер, то варто розглянути таке поняття як повноцінність перекладу. Повноцінність перекладу полягає в передачі для вихідного тексту співвідношення змісту і форми шляхом відтворення особливостей останньої (якщо це можливо за мовними умовами) або створення функціональних відповідників цих особливостей. Повноцінний переклад передбачає рівновагу

між цілим та окремим і визначає специфіку твору (змісту і форми). Дослівна передача окремо взятих елементів не означає ще повноцінної передачі цілого, оскільки останнє не є звичайною сумою цих елементів, а являє собою певну систему. Таке визначення адекватності можна вважати справедливим і на нашому етапі розвитку теорії перекладу.

Одним з головних завдань перекладача є створення адекватного перекладу. За теорією Н. Складчикової існує чотири параметри адекватності перекладу: параметр адекватності передачі семантичної інформації; параметр адекватності передачі емоційно-оціночної інформації; параметр адекватності передачі експресивної інформації; параметр адекватності передачі естетичної інформації.

Якщо семантична основа образу оригіналу передана точно, то результатом є адекватний мовний образ на мові перекладу та його адекватний смисловий зміст, який здійснює номінативну функцію образу. Розглядаючи проблему передачі за допомогою перекладу експресивної інформації, треба зауважити, що якась доля переносного вживання слів в англійській і російській мовах співпадає за силою експресії, що не залежить від типу лексичної трансформації, яка була вжита для збереження семантичної основи образного засобу.

Переклад – це відтворення оригіналу засобами іншої мови із збереженням єдності змісту і форми, яка досягається цілісним відтворенням ідейного змісту оригіналу в характерній для нього стилістичній своєрідності на іншій мовній основі. Шлях до досягнення такої єдності не лежить через встановлення формальних відповідників. Співставлення засобів різних мов, навіть найбільш віддалених, можливе лише шляхом співставлення функцій, які виконують різні мовні засоби. Звідси точність перекладу полягає у функціональній, а не формальній відповідності оригіналу. Зокрема, це положення вимагає пояснення на конкретному прикладі. У кожній мові існують свої граматичні, лексичні та стилістичні норми, дійсні тільки для даної мови. При переході до вираження думки на іншій мові необхідно знайти такі засоби і, в першу чергу, такі граматичні форми, які б так само відповідали змісту, так само зливалися б з ним, як зливається із своїм змістом форма оригіналу. Наприклад, типова для англомовних метеорологічних зведень: *Mist covered a calm sea in the Straits of Dover yesterday*. Недосвідчений перекладач скоріше всього збереже і синтаксичну конструкцію, і порядок слів оригіналу: *Туман покривав спокійне море в протоці Па-де-Кале*. Однак такий переклад навряд чи буде сприйматися читачем як метеозведення.

Структура цього англійського речення різко відрізняється від прийнятого в таких випадках оформлення думки в українській мові. Необхідно знайти в українській мові таку форму, яка б відповідала змісту, складала з ним повну єдність. Для українського метеорологічного зведення набагато звичнішим є використання у цьому випадку двох самостійних речень: *Вчора над протокою Па-де-Кале стояв туман. Море було спокійним*. Хоча на перший погляд такий переклад може здатися «вільним», однак не тільки за змістом, але й за стилем

він повністю відповідає оригіналу. Саме в такому перекладі відтворюється єдність змісту та форми і такий переклад називають адекватним.

Варто відзначити, що поняття адекватності перекладу тлумачиться надто дослівно. Оскільки слово «адекватний» має значення «однаковий, тотожний», то терміну «адекватність» взагалі почали уникати, вживаючи замість нього термін «еквівалентність», тобто «рівнозначність». В обох випадках йдеться про одне і те ж – ступінь відповідності текстів – оригінального і перекладного, які в ідеалі мають бути тотожними, але на практиці цього майже не досягається. Як адекватність, так і еквівалентність перекладу ніколи не бувають повними.

Проблема оцінки якості перекладу не може обійтися без певного мірила. Оскільки переклад, як і будь-яка інша діяльність, має багатосторонній характер, його часом й оцінюють з різних точок зору. Зокрема, Ю. Найда запропонував розрізняти формальну і динамічну еквівалентність перекладу. Формальна еквівалентність – коли перекладач прагне відтворити повідомлення якомога ближче до форми й змісту оригіналу, передаючи максимально точно його загальну структуру й окремі її складові елементи. Щодо динамічної еквівалентності, то у цьому випадку перекладач ставить за мету створення між перекладеним текстом та його читачем такого самого зв'язку, який існував між оригінальним текстом і його читачем – носієм мови. Такий тип перекладу особливо цінує повну природність засобів вираження, які часом відбираються так, щоб, сприймаючи текст, читач взагалі не виходив за межі власного культурного контексту, що, в свою чергу надає другорядного значення відтворенню структурно-формального аспекту оригіналу.

2. Рівні еквівалентності та їх специфіка

Еквівалентність означає відношення між вихідним та кінцевим текстами, які виконують аналогічні комунікативні функції в різних культурах. Відомий лінгвіст Г. Мірам наводить загальноприйнятну класифікацію типів еквівалентності: синтаксичну, семантичну (компонентна і денотативна) та прагматичну еквівалентність. Еквівалентність виступає в якості основи комунікативної рівноцінності, наявності якої і робить текст перекладом. Під поняттям еквівалентності перекладу розуміють передачу в перекладі змісту оригіналу, який розглядається як сукупність інформації, яка міститься в тексті, включаючи емотивні, стилістичні, образні, естетичні функції мовних одиниць. Таким чином, еквівалентність – поняття ширше, ніж «точність перекладу», під яким зазвичай розуміють лише збереження «предметно – логічного змісту» оригіналу. Іншими словами, норма еквівалентності означає вимогу максимальної орієнтованості на оригінал.

Поняття еквівалентність – о дне з головних завдань перекладача, що полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу, і, як правило, фактична спільність змісту оригіналу і перекладу дуже значна.

Під еквівалентністю, у теорії перекладу слід розуміти збереження відносної рівності змістовної, змістової, семантичної, стилістичної і функціонально – комунікативної інформації, що міститься в оригіналі і перекладі. Варто особливо підкреслити, що еквівалентність оригіналу і перекладу – це насамперед спільність розуміння інформації, що міститься в тексті, включаючи й ту, що впливає не тільки на розум, але і на почуття реципієнта і яка не тільки експліцитно виражена в тексті, але й імпліцитно віднесена до підтексту. Еквівалентність перекладу залежить також від ситуації породження тексту оригіналу і його відтворення в мові перекладу.

Головне в будь-якому перекладі – це передача змістової інформації тексту. Всі інші її види й характеристики: функціональні, стилістичні (емоційні), стильові, соціолокальні та ін. не можуть бути передані без відтворення змістової інформації, а саме: весь інший зміст компонентів повідомлення нашаровується на змістову інформацію, витягується з неї, підказується нею, трансформується в образні асоціації і т.п. Таким чином, завдання перекладача полягає в максимально повній передачі змісту оригіналу.

Отже, поняття адекватності поєднує передачу стилістичних і експресивних відтінків оригіналу, а еквівалентність орієнтована на відповідність створюваного в результаті міжмовної комунікації тексту визначеним параметрам, що задаються оригіналам. Іншими словами, еквівалентність – це відношення результатів двох комунікативних актів-первинного і вторинного, а також завжди у відомій мірі націлена на ідеальний еталон; має на увазі вичерпну передачу змісту оригіналу на всіх семіотичних рівнях і в повному обсязі його функцій, чи стосовно до того чи іншого семіотичного рівня. Тобто вимога еквівалентності носить максимальний характер або стосовно тексту в цілому, або стосовно його окремих аспектів.

3. Теорія неперекладності в історії перекладознавства. Безеквівалентна лексика

Принцип перекладності є основою професійного світогляду перекладача. Дослідження проблеми перекладності є одним з магістральних напрямків розвитку сучасної науки про переклад. Проблема ця древня, як світ. В практичній діяльності людини вона існує, так би мовити, з часу будівництва Вавилонської вежі. Теоретично ж вона була порушена в епоху Відродження, коли на зміну літературній та офіційній латині прийшли національні мови. Данте писав про неможливість відтворити іншою мовою музику поезії, Сервантес порівнював переклад з виворотом килима. Відтоді утвердився сумнів у можливості повноцінного перекладу, хоча пошуки способів адекватного перевираження не припинялися. Також з тих пір теоретизували і тим самим формували цеховий світогляд здебільшого діячі від красного письменства. Забігаючи наперед, згадаймо фатальний альтернативізм Г.Гайне, його крилатий афоризм "переклад, мов жінка: або красивий і невірний, або вірний і

некрасивий", а також визначення, що його дав Р.Фрост поезії: "Поезія - це те, що не піддається перекладу". Європейський літературний класицизм не сушив собі голови над перекладністю, оскільки займався облагороджувальними переробками, маючи на оці античний канон і смак аристократичного салону, але в кінці 18-го століття по-новому осмислили й загострили проблему романтики, які взагалі багато перекладали, приділяючи першочергову увагу національній, історичній та індивідуальній самобутності художніх творів. Їхня точка зору на переклад була вкрай песимістичною: переклад уявлявся їм полем суперництва з автором, А.Шлегель писав навіть про смертельний поєдинок індивідуальностей. З розвитком мовознавства такий погляд лише поглибився. Його підтвердили і по-своєму обґрунтували - причому задовго до виникнення сучасних теорій мовної замкненості культур - і патріарх компаративістики В.Гумбольдт та прихильник психологістичних принципів О.Потебня. В кінці 19-го століття концепцію неперекладності підхопили символісти, переосмисливши її в рамках філософії агностицизму, інтуїтивізму й спиритуалізму; на противагу їхнім загальним продуктивним експериментам з формою, це послужило виправданням нестримної сваволі у ставленні до оригіналу.

Така сваволя є полегшеним шляхом в обхід труднощів перекладу, так само, як і самозречення через буквалізм, який часто породжувався наївним уявленням про можливість досягти в перекладі абсолютної тотожності оригіналові, його повної копії. Ця протилежна точка зору виявляла себе і через практику, і через аргументоване теоретизування (наприклад, у Росії в різний час у П.Вяземського, А.Фета і Є.Ланна, причому цікаво, що тут два таких яскравих представники своїх літературних шкіл, як В.Жуковський і В.Брюсов, еволюціонували від сваволі до копіїзму). Таким чином, паралельно з нігілістичною концепцією неперекладності розвивалася також концепція всеперекладності як втілення не виправданого оптимізму, недооцінки реальних труднощів перекладу і переоцінки його можливостей.

Перекладність завжди визначається рівнем розвитку мови. Древні перекладачі Святого писання дотримувалися букви першотвору не лише з огляду на переконання, що "спочатку було Слово", але також і через те, що не мали у своєму розпорядженні багатьох прямих відповідників. І так часто бувало, що ім'я (назва) приходило раніше, ніж поняття у повному своєму обсязі. Мова оригіналу може тривалий час утримувати монополію на різноманітні місцеві реалії (географічні, етнокультурні, побутові тощо), розгалужені й строгі наукові, технічні, суспільно-політичні терміносистеми, стилістичні традиції й засоби. Мова перекладу, якій власних ресурсів у тій чи іншій сфері бракує і яка змушена вдаватися до запозичень, часто-густо страждає на варваризми, семантичні зсуви, ламання синтаксису, стилістичні натяжки тощо. Вводячи нові поняття і слова для них, нові контексти й стилістичні нюанси, перекладачі збагачують і творять мову. Не дивно, що переклад і його мова мусять час від

часу хворіти на буквализм, такий буквализм є закономірною хворобою росту мовних ресурсів.

Теорія перекладності була започаткована в 30-ті роки. Тут слід згадати, що принцип перекладності лежав в основі критичних суджень про переклад ще в період становлення школи російського літературного реалізму. О.Пушкін, М.Гоголь, В.Белінський, М.Добролюбов, М.Чернишевський, І.Тургенєв, М.Михайлов не сумнівалися в можливості повноцінного відтворення першотвору навіть тоді, коли розбирали явно невдалі переклади. Основним для них було вивчити оригінал, зрозуміти, що стояло за ним і що істотного й особливого є в ньому. Пізніше, в 50-60-х роках 20-го століття теоретики так званого реалістичного перекладу І.Кашкін та Г.Гачечіладзе, оперуючи поняттями "затекст" і "художня дійсність", розроблять два протилежні гносеоестетичні підходи до такого аналізу. Однак тоді у 19-му столітті (та й на початку 20-го) принцип перекладності не лише не знаходив теоретичного обґрунтування, але навіть не декларувався: настільки сильним було переконання в ущербності будь-якого перекладу, зазначає А.Федоров, що полемізувати з ним відкрито ніхто просто не наважувався.

Тому першим кроком у створенні відповідної наукової теорії було утвердження самої ідеї перекладності шляхом спростування аргументації скептиків. Зробили це харківський філолог О.Фінкель та відомий нині петербурзький теоретик А.Федоров.

Першим доказом проти песимістичної точки зору на переклад був сам переклад, точніше висока майстерність нової школи перекладачів. Її треба було теоретично осмислити, і з ідеєю неперекладності, як каже А.Федоров, тут просто не було чого робити. Таке осмислення знайшло своє відображення в принципі функціональної відповідності: "В око постійно впадав той факт, що формально відмінні елементи двох мов можуть мати однакову функцію, а це вказувало на існування функціональних відповідників між мовами".

Ідея перекладності була обґрунтована і гносеологічно: об'єктивне, повноцінне відображення оригіналу досягається поступово через низку перекладів, що здійснюються один за одним, одночасно можуть існувати переклади, що доповнюють один одного, розкриваючи різні грані першотвору (А.Федоров. Ще раз до питання про перекладність (Ідея перекладності в сучасній теорії перекладу). - В кн.: "Хай слово мовлено інакше ." Київ: 1982, с.9-10).

Застосування до перекладу філософського положення про безкінечність пізнання, про вічне наближення до об'єкта ознаменувало поворотний пункт в розвитку ідеї перекладності. Перекладність стала розглядатися як категорія динамічна.

Другим, а по важливості - першим, моментом діалектики стосовно перекладу, який виводив з глухого кута формалістичних концепцій, стало положення про єдність і взаємозв'язок форми й змісту, зокрема мови й мислення. Мова вже не уявлялася якоюсь оболонкою, змінною одежиною суті,

а суть не розглядалася в голому й чистому вигляді поза матерією мови. Можливість перекладу з будь-якої мови на іншу пояснювалася єдністю законів мислення за різноманітності способів вираження.

Третім методологічним положенням, яке визначило становлення ідеї перекладності, було положення про діалектичне співвідношення частини й цілого, інакше кажучи, принцип структурності. "Ціле, - підкреслював О.Кундзіч, - перекладне навіть у тому випадку, коли воно складається з неперекладних елементів функцію цілого завжди можна виразити засобами мови перекладу, якою народ все виражає, від найточніших наукових визначень до найтонших нюансів художньої творчості". Такий висновок був спростуванням буквалізму, що спирається, як зауважив той самий О.Кундзіч, на "уявлення про мову як про механічну сукупність слів і про переклад як про послідовне відтворення кожного окремо взятого слова".

Досягнення перекладознавців у розглядуваній галузі були підсумовані 1954 року на Другому з'їзді радянських письменників у доповіді П.Антокольського, М.Ауезова, М.Рильського, які заманіфестували вже зформоване професійне кредо: "Ми стверджуємо можливість перекласти, перекладність з будь-якої мови на будь-яку іншу. Перекладність адекватна можливості спілкування народів між собою. На цьому тримається вся світова культура."

Таким чином, ідея перекладності отримала гору над песимістичною точкою зору як в теорії, так і в свідомості перекладачів. Але щойно вона стала панівною, а деким була сприйнята навіть як кінцева істина, зразу виявилось, що утвердження принципової можливості повноцінного перекладу ще не розв'язує різноманітних практичних питань. Практика якраз продовжувала свідчити, що далеко не все піддається перекладу і що чимало досягнень перекладачів є наслідком довготривалих і болісних пошуків і творчих осяянь. Проблема перекладності не лише не була знята з порядку денного, але значною мірою ускладнилася й загострилася. Порада Гете перекладачам "добиратися до неперекладного" стала нарешті керівною і для дослідників перекладу. Наука повернулася до неперекладності, але вже на новому, вищому витку спіралі свого розвитку - щоб відвойовувати у неї все нові й нові рубежі, що виявилися рухомими. Перекладознавці узялися за реалії, національно самобутню фразеологію, діалекти, сленг, варваризми, просторіччя, авторські неологізми, каламбури і т.п. З'явилися спеціальні статті з конкретних питань практики (зокрема в збірниках "Мастерство перевода", "Тетради переводчика", "Теорія і практика перекладу"), дисертації з лабораторними розборами труднощів перевираження, відповідні розділи в навчальних посібниках з перекладу, солідні монографії, серед яких особливо показовою є книга болгар С.Влахова і С.Флоріна "Неперекладне в перекладі".

Отже, перекладність – величина динамічна. Її межі змінюються. Неперекладне за інших умов може стати перекладним. Які ж чинники зумовлюють динамічні властивості перекладності? Їх чимало.

По-перше, очевидним, який лежить, так би мовити, на поверхні, є ступінь близькості мов (що відбиває і дистанцію культур). Ясно, що переклад, скажімо, з білоруської на українську, де 83% лексики є спільною, дає перекладачеві зовсім інші можливості, ніж переклад з китайської чи навіть з французької. Один і той самий твір у різних мовних іпостасях буде об'єктивно відрізнятися ступенем наближеності до першоджерела.

По-друге, перекладність визначається вивченістю першотвору. У п'єсах Шекспіра, в "Слові про Ігорів похід", про які написана величезна наукова література і які багато разів перекладалися різними мовами, досі проте існує чимало темних місць, які затруднюють інтерпретаторів. Так, раніше перекладачі "Слова" тлумачили фразу "дань по бълъ отъ двора" так: "данина по білці з двору", - не дивуючися з того, що надто вже малою виходить данина, а тепер, після роз'яснень філологів, ми і з перекладів дізнаємося, що половці брали у русичів "по дівці з двору", тобто по бранці.

По-третє, перекладність варіюється в залежності від специфіки оригіналу, зокрема художньої, від жанру й стилю взагалі. Перекласти книгу відкриттів у науці чи техніці означає створити у своїй мові нові концептуальні (семантичні) поля і нові терміносистеми, у порівнянні з такою працею переклад опису двигуна автомобіля може здатися простим переписуванням тексту, що його годен здійснити і комп'ютер. У поезії слова утворюють ширші асоціативні поля, ніж у прозі, що впливає на ступінь смислової точності і можливий вибір варіантів. Одна справа – перекладати, приміром, умовні поетизми, логічні формули й напутливі сентенції класицистів і зовсім інше – відтворювати туманну й розпливчасту інакомовність романтиків чи символістів або дитячі екстатичні вірші, лічилки й скоромовки в дусі А.Мілна чи Л.Керола. Тут у перекладачів різні можливості, не кажучи вже про те, що саме поняття вірності перекладу набуває щораз іншого смислу.

По-четверте, межі перекладності є рухомими з огляду на розширення ресурсів мови. А таке розширення, як ми знаємо, і відбувається здебільшого завдяки перекладам. Ми вже згадували цей фактор, говорячи про кризовий буквалізм. Додамо до цього, що вибір мовних засобів при перекладі часто обмежується їхньою прив'язаністю до певних контекстів, творів і авторів з середовища перекладача, їх крилатістю, місцевим колоритом і т.п. Ось що з цього приводу зауважує А.Федоров: "Перекладність можуть сковувати ті чи інші традиції літературної мови або навіть забобони в смаках, що накладають заборону на ті або інші категорії стилістичних засобів (наприклад, застосування у перекладі елементів просторіччя або архаїзмів - навіть у тому випадку, коли вони задані оригіналом)"ю

По-п'яте, можливості перекладу розширюються зі збільшенням у читача фонових знань, або, як ще кажуть, тезауруса, який є понятійним апаратом сприйняття й пізнання. У минулому столітті чужі імена й реалії замінювали в перекладі аналогічними своїми і це було виправдано обмеженістю понятійного знаряддя. Сьогодні фразу "Джон у котеджі грає на банджо" ніхто вже не

виглумачить як "Іванко в хаті грає на кобзі" або як "Ваня в избе играет на балалайке".

Якщо рецептором іншомовного тексту і суб'єктом перекладу вважати всю цільову культуру, то 4-й і 5-й чинники слід визнати суб'єктивними, на відміну від 2-го й 3-го, які відносяться до оригіналу й тому об'єктивні. Але для перекладача всі перелічені п'ять чинників - об'єктивна реальність, з якою треба рахуватися. І сам він для нас, його творчий потенціал - це той міст, широта якого визначає рух ідей з мови в мову.

4. Явище інтерференції при перекладі

Переклад, як певного роду, мовне або міжмовне перетворення тексту з однієї мови у текст на іншій мові є предметом дослідження багатьох науковців. При цьому під процесом перекладу розуміються метамовні перетворення, а отже задачі перекладу в світлі перекладознавства зводяться до порівняльного вивчення принаймні двох мовних систем.

Усі елементи денотативної системи однієї мови не завжди мають відповідників в іншій мові, тобто наявність перекладних еквівалентів в двох мовах може бути обмеженою. Звідси з'являється чимало безеквівалентних одиниць, які не зафіксовані в словниках, але існують в мові перекладу як конотативні або варіантні еквіваленти.

Варіантні відповідники – це найпоширеніший вид перекладних відповідників, оскільки більшість слів у лінгвістичному аспекті є неоднозначними і тому потребують вибору або утворення лексико-семантичного відповідника. Про відповідність перекладеного тексту вихідному можна говорити тоді, коли має місце тотожність описових ситуацій. При цьому слід мати на увазі, що випадки повної відповідності як окремих лексичних одиниць, так і компонентів речення різних мов в усьому обсязі їх значення відносно обмежені. Категорія відповідності включає в себе, по-перше, суму формальних компонентів (структурні зв'язки), суму семантичних компонентів (лексичні і граматичні значення), а також змістовну інформацію.

Повна відповідність тексту перекладу та вихідного тексту теоретично може бути досягнута при співпаданні усіх компонентів. Проте практично абсолютної відповідності досягти надто складно. Тим не менше відповідність між текстами перекладу та вихідним можливо встановити за допомогою буквального чи вільного перекладу. І той і інший переклад може бути і повноцінним і поганим. Буквальний переклад, тобто дослівний відтворює семантичні чи формальні компоненти вихідного тексту, включаючи його структуру. Вільний переклад відтворює інформацію незалежно від формальних або семантичних компонентів оригінала. Щоб запобігти неадекватного буквального перекладу, інакше кажучи, граматичного буквализму, перекладач використовує такі граматичні трансформації, в результаті яких буквальний переклад адаптується до норм мови перекладу і стає адекватним. При цьому

дослівний переклад при дотриманні передачі усіх лексичних одиниць не виключає вилучення артиклів і деяких інших формальних елементів. Але якщо в наслідок цих трансформацій структура і порядок членів речення в перекладі не змінюються, то таким переклад можна вважати еквівалентним. Наприклад:

This is the phenomenon of diffraction. – Це явище дифракції.

This is one of the basic questions of Newton's theory. – Це є одним з головних питань теорії Н'ютона.

І в першому і в другому прикладі досягнута адекватна відповідність вихідного тексту за допомогою дослівного перекладу.

Як відомо, розходження в структурі мов, в наборі граматичних категорій, форм і конструкцій представляють велику групу граматичних труднощів перекладу і потребує відповідних граматичних трансформацій. Тільки незначна частина англійських та українських висловлювань має ідентичну синтаксичну структуру, і тільки в таких випадках переклад здійснюється без використання граматичних трансформацій і є дослівним. Його слід відрізнити від граматичного буквального перекладу, який призводить не тільки до порушення норм мови перекладу, але й до різних викривлень в передачі смислової інформації вихідної мови.

В практиці перекладу відповідність вихідного та цільового текстів досягається, як правило, різноманітними перекладацькими трансформаціями. Під трансформаціями припускається зміна граматичних характеристик слів, словосполучень або речень в мові перекладу. Основними граматичними трансформаціями є перестановка, заміна, додавання, вилучення та комплексна трансформація. При перестановці змінюється порядок слів в словосполученнях або реченнях. Наприклад, словосполучення «*theory construction*» перекладається як «*побудова теорії*», тобто тут характерна для вихідної мови препозиція іменника-означення в мові перекладу змінює свою позицію і тим зберігає адекватність сприйняття і таким чином гарантується відповідність. Перестановка досить часто супроводжується і іншими граматичними трансформаціями, а саме заміною однієї частини мовлення іншою (інфінітив в перекладі стає іменником, форма однини стає множиною, просте речення перетворюється в складне і навпаки). Часто при перекладі збільшується кількість слів. Наприклад, *recurrent* – періодично повторюється, *theoretically* – в теоретичному плані. Інколи для адекватної відповідності можна і вилучити певний мовний елемент, який не несе смислового навантаження, як от: *This is a very difficult problem to solve. – Це надзвичайно складна проблема.*

Установлення відповідності на рівні буквального чи вільного перекладу визначається не тільки структурними особливостями двох мов, але й інформацією, яка призначена для передачі в перекладі. Цю інформацію перекладач повинен вирахувати в оригінальному тексті, виходячи із її комунікативної цінності. Якщо вихідний та цільовий тексти при порівняльному аналізі не співпадають по кількості і якості інформації, тобто мають не

передану або суб'єктивно додану інформацію, то ми можемо говорити про повну або часткову невідповідність вихідного тексту і перекладу.

В світлі міжмовних трансформацій неабияку цікавість становить переклад термінологічних словосполучень. Слід зазначити, що переклад складних термінів здійснюється в основному за допомогою аналітичного та синтетичного способів перекладу. Перший спосіб, а саме переклад окремих компонентів складних термінів є найбільш прийнятним. Важливо при цьому правильно визначити компоненти складного терміна, встановити, в яких семантичних відносинах перебувають складові між собою та з головним компонентом терміна-словосполучення. Синтетичний спосіб перекладу передбачає розташування компонентів в залежності від визначених семантичних відносин.

Крім того існують також і різні види закономірних відповідностей між одиницями текстів в перекладі, як еквіваленти, аналоги, адекватні заміни. Говорячи про різні способи та прийоми перекладу слід зазначити знаковий і змістовий спосіб, а також такі прийоми перекладу, як генералізація поняття, лексичні та граматичні трансформації, мовна компресія. Теоретичні аспекти перекладу включають також дослідження стосовно методів перекладу та видів перекладу (письмовий, усний, синхронний, переклад з листа тощо).

Якщо говорити про лінгвістичні аспекти перекладу як дисципліни при викладанні англійської мови, слід звернути увагу на зміни в структурних моделях сучасної англійської мови. Це стосується не тільки словарного складу та граматичної будови, але й структурних моделей синтаксису.

Для прикладу можна зупинитись на структурних моделях аналітичних форм англійського дієслова. Вивчення аналітичних форм англійського дієслова пов'язане з цілим рядом дидактичних проблем, з якими постійно стикаються не тільки студенти, а й викладачі. Одна з таких проблем – це структурна різноманітність цих форм без чіткої, з точки зору носіїв української мови, їх функціональної диференціації. Не випадково практично в усіх граматиках англійської мови подаються зведені таблиці аналітичних форм дієслова, мета яких зробити більш наочним відповідні побудови в граматичних і змістових взаємовідносинах. В сучасній англійській мові під впливом міжваріантних та міжмовних контактів створюються умови для широкої граматичної інтерференції, яка є основою не тільки змін в загальноповсякденній граматичній структурі письмової мови, але й у розповсюдженні цих змін на розмовну мову через її синтаксичну будову.

Оскільки граматика тісно пов'язана з лексикою, при перекладі відбуваються одночасно лексичні та граматичні трансформації. Вміння та навички перекладацьких трансформацій та правила їх застосування є важливим компонентом компетенції перекладача. Саме вони сприяють адекватній передачі смислу оригіналу з урахуванням норм мови, на яку здійснюється переклад.

Питання для самоперевірки:

1.	Що таке адекватність?
2.	Що таке еквівалентність?
3.	Чи відрізняється адекватність від еквівалентності?
4.	Що таке адекватний переклад?
5.	Яку загальноприйнятую класифікацію типів еквівалентності наводить відомий лінгвіст Г. Мірам?
6.	Коли була започаткована теорія перекладності?
7.	Що таке варіантні відповідники?
8.	Що включає в себе категорія відповідності?
9.	З чим пов'язане вивчення аналітичних форм англійського дієслова?
10.	Які ж чинники зумовлюють динамічні властивості перекладності?
11.	Коли можна говорити про відповідність перекладеного тексту вихідному?
12.	Коли може бути досягнута теоретично повна відповідність тексту перекладу та вихідного тексту?
13.	Що відтворює буквальний або дослівний переклад?
14.	Що відтворює вільний переклад?
15.	Який переклад можна вважати еквівалентним? Наведіть приклад
16.	Чи пов'язана тісно граматики з лексикою? Якщо так, то що там відбувається?
17.	За допомогою чого здійснюється переклад складних термінів?
18.	Що є основними граматичними трансформаціями? Наведіть приклади
19.	Яка була порада Гете?
20.	Що є основою професійного світогляду перекладача?

Лекція 8.

Види усного перекладу

План

1. Види усного перекладу
2. Визначення послідовного перекладу
3. Конференція
4. Юридичний переклад (судовий)
5. Медичні переклади
6. Мова жестів
7. Медіа, ЗМІ
8. Телефонний переклад

1. Види усного перекладу

Дослідники розходяться в думці з приводу виділення провідних характеристик усного перекладу. До них, зокрема, відносять такі:

- 1) вихідне повідомлення передбачає слухове сприйняття;
- 2) поточне й перекладне повідомлення надходять в нефіксованій (усній) формі,
- 3) перекладне повідомлення передбачає усне оформлення.

Однак такі види усного перекладу, як переклад з аркуша, передбачає зорове сприйняття письмового тексту оригіналу, а переклад кінофільмів, який наразі триває з опорою на зоровий ряд і записується на інформаційний носій, не відповідають першим двом характеристикам. Водночас сурдопереклад, або переклад на мову жестів (Sign - Language interpreting) виключає усне оформлення тексту. Ми схильні вважати, що поняття усного перекладу включає в себе такі види професійного перекладу, які передбачають вербальну (звукову або жестову) передачу усного повідомлення з однієї мови на іншу.

Розглянемо різновиди усного перекладу, виокремлення яких може здійснюватися на основі цілої низки чинників.

Залежно від **сфери застосування** Ф. Пехакер розташовує різні види усного перекладу в континуумі, крайніми точками якого є переклад всередині одного співтовариства і переклад в міжнародному контексті. Перший відповідає комунальному перекладу, другий – конференц-перекладу.

Конференц-переклад є переклад публічних виступів в рамках великих міжнародних засідань при використанні двох і більше мов. Під комунальним перекладом розуміється забезпечення міжмовного / міжкультурного посередництва в судових, медичних, адміністративних установах. Іншими словами, це вид перекладацької культурологічної допомоги особам, що проживають в країні, але не володіють її мовою (іммігрантам, біженцям, полоненим тощо). Проміжними формами є:

- Переклад-супровід – міжмовне/міжкультурне посередництво в побутових ситуаціях закордонних поїздок;
- Медіапереклад – переклад в засобах масової інформації (прес-конференцій, інтерв'ю, теле- і радіопередач), відеоконференцій, фільмів;
- Телефонний переклад – переклад телефонних переговорів;
- Переклад переговорів – міжмовне/міжкультурне посередництво в бізнес-сфері.

Виходячи з **напрямків**, переклад може бути:

- Одностороннім, тобто здійснюватися в одному напрямку (на рідній або іноземній мові) при перекладі монологічних публічних виступів (лекцій, доповідей, презентацій і т. п.);
- Двостороннім, що передбачає перемикання з однієї мови на іншу при перекладі діалогічних висловлювань та дискусій (переговори, інтерв'ю, допити, бесіди і т. п.).

Усний переклад може здійснюватися без будь-яких технічних засобів (наприклад, «нашіптування») і з застосуванням техніки (наприклад, синхронний переклад у кабіні). Сучасними видами усного перекладу з застосуванням нових технологій є телепереклад (переклад

відеоконференцій, при якому перекладач знаходиться в прямому контакті з виступаючим, але не зі слухачами) і телефонний переклад (переклад телеконференцій або телефонних переговорів, при яких перекладач може знаходитися або в прямому контакті з одним зі співрозмовників, або не мати прямого контакту ні з ким з них).

За часом співвіднесення з вихідним повідомленням виділяють:

- Синхронний переклад, що виконується одночасно з прослуховуванням вихідного повідомлення;
- Послідовний переклад, здійснюваний після прослуховування всього фрагмента вихідного повідомлення.

Синхронний переклад за формою здійснення, в свою чергу, поділяється на такі види :

- Власне синхронний переклад з використанням технічних засобів, при якому перекладач сидить у спеціальній кабіні, сприймає мову оратора, що знаходиться в залі, через навушники і вимовляє переклад у мікрофон:

- Переклад з аркуша, що здійснюється одночасно з прочитанням вихідного тексту:

- «Нашіптування», що передбачає дії, коли перекладач синхронно перекладає вихідне повідомлення на вухо клієнтові;

- Переклад на мову жестів, в ході якого перекладач подає повідомлення увізуально - жестової формі (для глухих реципієнтів);

- Синхронний переклад кінотексту, що передбачає переклад реплік героїв зопорою на монтажні листи і зоровий ряд .

Формами усного послідовного перекладу (УПП) є:

- Власне послідовний переклад із записом, що передбачає ведення запису в процесі сприйняття вихідного тексту та породження перекладу на основі даних записів після закінчення великого фрагмента мовлення;

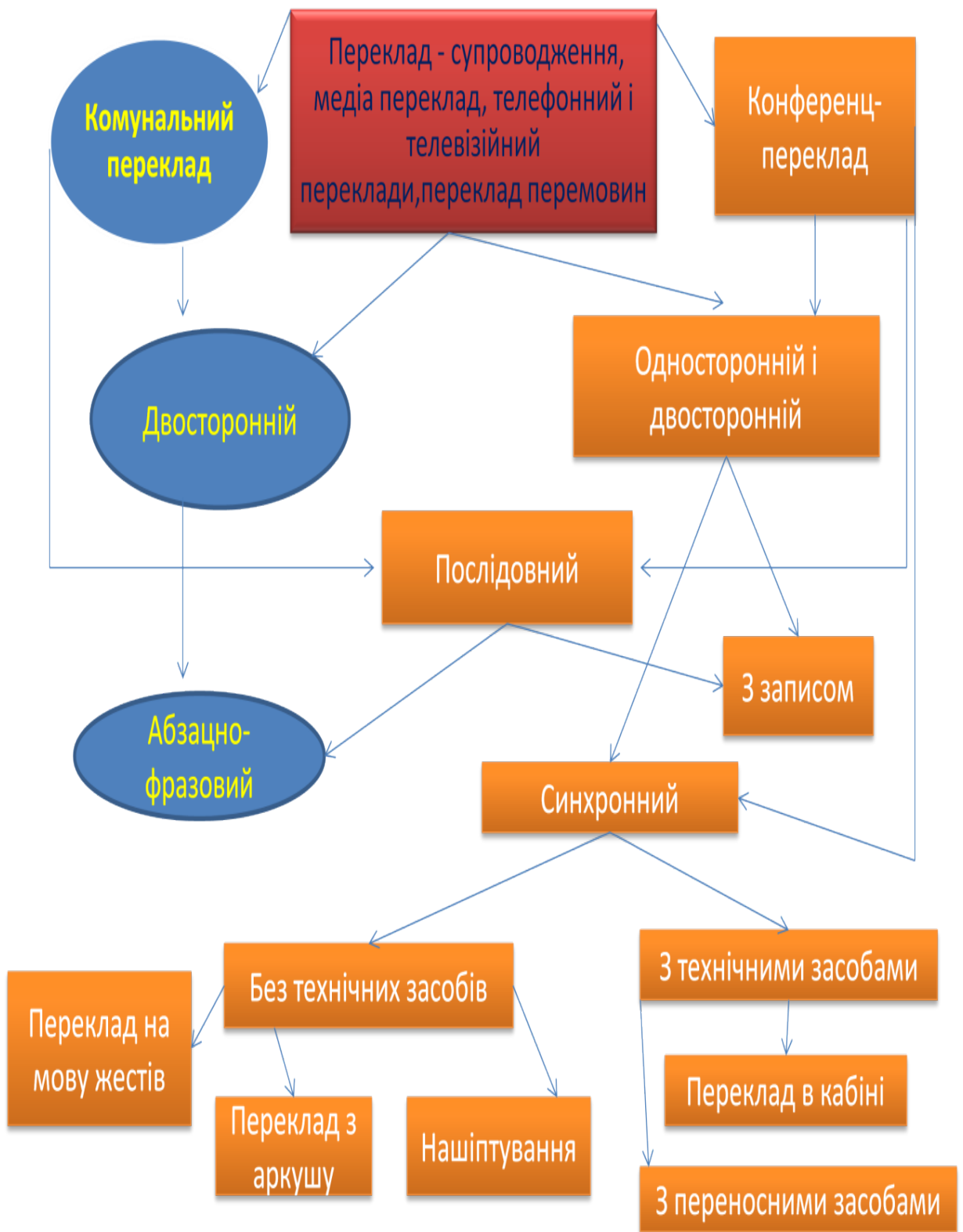
- Абзацний-фразовий переклад, здійснюваний без запису по невеликих фрагментах (фразах, абзацах) під час пауз промовця.

За **обсягом** перекладного повідомлення послідовний переклад можна розділити на два види:

- Повний послідовний переклад, що передає всі деталі вихідного повідомлення;

- Скорочений послідовний переклад . в ході якого перекладач передає тільки основні ідеї вихідного повідомлення.

На рис. 2.1 наведена узагальнена схема видів усного перекладу.

2. ВИЗНАЧЕННЯ ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Усний послідовний переклад, як було показано в попередньому розділі, може бути одностороннім або двостороннім, із записом або без нього, повним або скороченим (рис. 2.1).

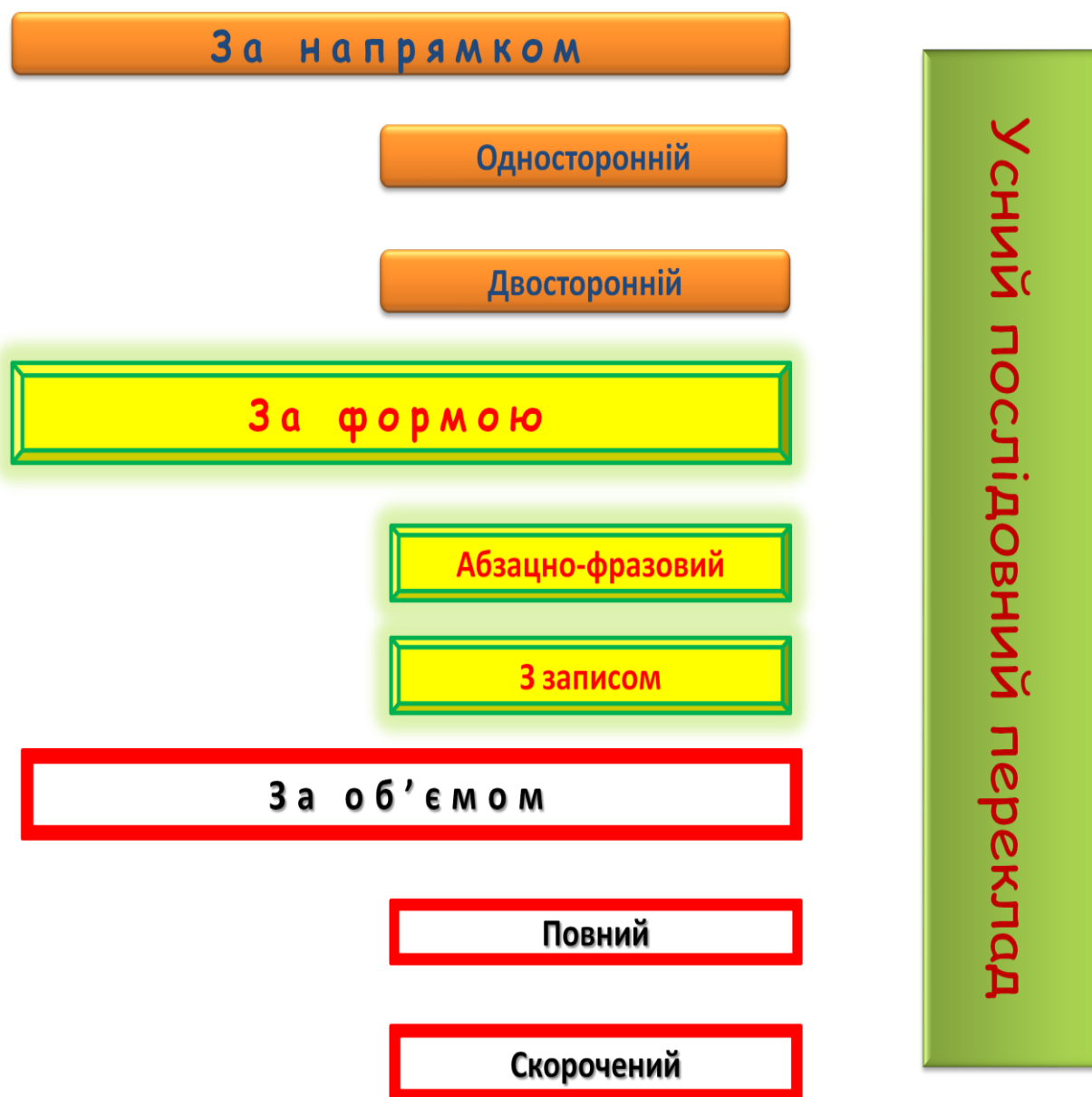

Рис. 2.2. Модифікації усного послідовного перекладу

Перейдемо до більш детального розгляду характеристик даного

виду перекладу. Найчастіше під послідовним перекладом розуміється професійний вид перекладацької діяльності, що передбачає усний переклад на слух із записом.

Як будь-який інший вид перекладу, усний послідовний переклад «визначається через ті види мовленнєвої діяльності, за допомогою яких відбувається комунікація». Як зазначає Т. С. Серова, усний послідовний переклад є посередницькою мовною діяльністю, яка здійснюється за участі не менше трьох суб'єктів і включає кілька видів і форм мовної діяльності, а саме: аудіювання, продумування, запис, прочитання запису і говоріння.

Процесуально усний послідовний переклад можна описати таким чином: перекладач, знаходячись поряд з оратором, слухає мову, веде запис, а під час пауз відтворює текст цільовою мовою, спираючись на свої записи.

Таким чином, послідовний переклад характеризується низкою темпоральних, технічних, стилістичних і просторових особливостей.

До темпоральних характеристик послідовного перекладу можна віднести наступні особливості:

- Однократність і дискретність сприйняття інформації;
- Залежність від темпу мови і пауз оратора;
- Досить тривалий час звучання вихідного фрагмента;
- Поділ у часі звучання фрагмента мовою оригіналу і мові перекладу;
- Одночасне виконання різного роду дій (прослуховування і фіксація, прочитання запису і говоріння).

Швидкість мови перекладача є досить високою: дорівнює мові оратора, якщо він говорить швидко, і може бути швидшою, якщо темп промови повільний.

У технічному плані послідовний переклад відрізняється від інших видів усного перекладу використанням спеціального засобу (занотовування) як допоміжного для запам'ятовування і аналізу інформації.

Що стосується жанрових типів промов, що потребують послідовного перекладу, то вони в більшості випадків характеризуються високим рівнем формальності (велика кількість мовних кліше, стійких зворотів), емоційності (наявність оціночної лексики, порівнянь) і концептуальності (велика ступінь смислової насиченості), що властиво офіційному стилю і публічним виступам.

Завдяки можливості прослухати закінчений фрагмент промови продукт послідовного перекладу на відміну від синхронного перекладу характеризується, з одного боку, більшою глибиною проникнення в зміст вихідного висловлювання, а з іншого – скороченням (приблизно на одну третину) переказного фрагмента в порівнянні з вихідним повідомленням, що відбувається переважно за рахунок вилучення повторів оригіналу.

З точки зору просторового розташування перекладача по відношенню до слухачів його робота перебуває на виду (на сцені або за столом переговорів), і реципієнти мають можливість оцінювати одночасно

вербальний і невербальний компоненти перекладу. Безпосередній контакт з комунікантами допускає можливість зворотного зв'язку, перепитування і звернення по допомогу до оратора чи слухачів у разі виникнення комунікативних труднощів.

У процесі професійної підготовки перекладачів необхідно включати у зміст навчання всі модифікації усного послідовного перекладу, а саме вправи з одностороннього, двостороннього, повного, скороченого, абзацно-фразового перекладу, як і ситуації із застосуванням сучасних технічних засобів (телефонний переклад, телепереклад, переклад зі слайдами тощо).

3. Конференція

Усний переклад відбувається на конференції або зустрічах, може бути синхронним або послідовним. Після появи багатомовних зустрічей, протягом останніх двадцяти років спостерігається зменшення використання послідовного перекладу.

Синхронний переклад – один із найскладніших різновидів усного перекладу, за якого перекладач перекладає усну промову мовою перекладу синхронно, одночасно зі сприйняттям на слух вихідної мови — на відміну від послідовного перекладу, коли перекладач говорить у паузах у промові вихідною мовою.

Синхроніст – перекладач, який спеціалізується на синхронному перекладі.

Синхронний переклад виконується, як правило, із застосуванням спеціального обладнання для синхронного перекладу, іноді для індивідуального слухача використовується техніка нашіптування. Можливість синхронного перекладу пояснюється тим, що в сучасних мовах приблизно 50 % слів припадає на частку слів, не містять нової інформації. Важливо також, що певна частина інформації все одно не сприймається слухачами.

Послідовний переклад — один із різновидів усного перекладу, за якого перекладач починає усно перекладати мовою перекладу після того, як оратор припинив говорити, закінчивши всю свою промову або певну її частину.

Щоб уможливити послідовний переклад, оратор час від часу робить паузи, необхідні перекладачеві для перекладу сказаного. Послідовний переклад вимагає утримання в пам'яті перекладача змісту значних фрагментів оригіналу протягом тривалого часу до моменту початку перекладу.

Усний послідовний переклад зазвичай використовується під час проведення заходів із відносно невеликою кількістю учасників: на ділових переговорах, для телефонних розмов, на невеликих семінарах, на круглих столах із невеликою кількістю учасників, для окремих форм брифінгів, пресконференцій, презентацій, фуршетів і святкових заходів, для екскурсій і під час супроводу делегацій.

Важлива сфера застосування послідовного перекладу – судові засідання, слідчі дії, нотаріальні дії за участю громадян, які не володіють цільовою мовою.

Порівняно із синхронним перекладом, за якого перекладач говорить одночасно зі сприйняттям на слух промови вихідною мовою, для послідовного перекладу не потрібне додаткове технічне оснащення і потрібно менше ресурсів перекладачів: достатньо залучити одного перекладача для тривалого заходу, тоді як перекладачі-синхроністи мають замінювати один одного кожні 15—30 хвилин. Крім того, від перекладача не вимагається володіння складними навичками синхронної роботи.

Одним із найважливіших принципів послідовного перекладу є вміння робити перекладацькі записи. Вони допомагають відтворювати зміст сказаного у послідовній формі, не випускаючи важливих деталей, як-от імена та звання людей, статистичні показники, роки, терміни тощо. Однак важливо не плутати перекладацькі записи зі стенографією, метою якої є запис кожного окремого слова. У послідовному перекладі важливо записувати та відтворювати ідеї, а не слово за словом.

Усний переклад поділяється на два типи ринку: інституціональна та приватна. Міжнародні інституції (ЄС, ООН, ЄПВ тощо), що організують багатомовні зустрічі, часто вважають за краще перекладати з декількох іноземних мов на рідну мову перекладача. Місцеві приватні ринки віддають перевагу організації двомовних зустрічей (місцевою мовою та іншою), а перекладачі перекладають на рідну мову, так і навпаки. Ці ринки не взаємовиключні. Міжнародна асоціація усного перекладу є єдиною всесвітньою асоціацією усних перекладачів. Заснована в 1953 році, до її складу входять понад 2800 професійних перекладачів для проведення конференцій, у більше ніж 90 країнах світу.

4. Юридичний переклад (судовий)

Юридичний або судовий переклад відбувається в адміністративних судах або трибуналах та скрізь, де проводиться судове провадження (поліцейський відділок для допиту, або для прийняття присяги). Юридичний переклад може бути у формі послідовного перекладу (перекладу свідчень свідків) або одночасно для одного чи кількох присутніх, використовуючи електронне обладнання (переклад всього процесу). Команди з двох або більше перекладачів, один активно перекладає, а інший слухає для більшої точності. Право на грамотного (кваліфікованого) перекладача має кожен, хто не розуміє мову суду (особливо для обвинуваченого у кримінальному процесі), вважається основним правилом судочинства. Крім того, судові перекладачі повинні вільно володіти як вихідною, так і цільовою мовами, а також відмінно знати права та

судові процедури. Таким чином, це право часто задекларовано в національних конституціях, декларація прав, основних законах, які визначають систему правосуддя або прецедентами вищих судів.

(Прецедент, судовий прецедент (лат. praecedens, род. відм. лат. Praecedentis – те, що передує) — у системах загального права (англо-саксонських) є правилом, встановленим у попередній юридичній справі, яке є обов'язковим чи переконливим для суду при вирішенні подальших справ із подібними питаннями або фактами)

Проте, це не конституційно обов'язкова процедура (в Сполучених Штатах), що сертифікований перекладач має бути присутнім на допиті в поліції. Це особливо спірне питання, в тих випадках, коли нелегальні іммігранти, які не мають знань англійської мови, обвинувачені у вчиненні злочинів. Залежно від правил та стандартів, пов'язаних із країною та місцем, судові перекладачі зазвичай працюють самостійно, виконуючи послідовний переклад або як команда, коли потрібен синхронний переклад. Крім того, судові перекладачі повинні вільно володіти як вихідною, так і цільовою мовами, а також добре володіти правами та судовими процедурами. Також є вимога при роботі в суді, мати державний сертифікат, що дає право на професійну діяльність присяжного перекладача. У багатьох юрисдикціях переклад розглядається, як невіддільна частина доказів. Некомпетентний переклад, або просто відмова від перекладача, може призвести до судової помилки.

5. Медичні переклади

Вони є частиною перекладів публічних послуг та стосуються зв'язку між медичним керівником та пацієнтом або сім'єю пацієнта, полегшуючи використання медичних послуг. У деяких ситуаціях медичних працівників, які володіють багатьма мовами можуть працювати неповний робочий день, в якості членів внутрішніх мовних спільнот. Залежно від конкретних вимог — країни або області. Перекладач повинен мати великі знання про медицину, загальні правила, а також повсякденне функціонування лікарні. Медичні перекладачі мають контакти з різними культурами, тому вони часто працюють як перекладачі для спілкування (незалежно від мови) у ситуаціях, коли пацієнти не знають лікарню або не відчують себе комфортно. Наприклад, в Китаї медичні перекладачі можуть і не мати сертифікат, як в 2012 р. У Китаї більшість перекладів в лікарнях здійснюються лікарями, які володіють китайською та англійською мовами (в основному) в його / її спеціальності. Вони використовують переклад більше в академічних умовах, ніж для зв'язку між лікарями і пацієнтами. Коли пацієнт потребує обслуговування англійської мови в китайській лікарні, найчастіше пацієнт буде направлений до співробітника в лікарні, який визнається його / її колегами, що добре володіє англійською мовою. Більшість перекладачів були навчені по Перекладацькій

навчальній програмі (ІТП). ІТП тривалість змінюється, два або чотири роки для отримання ступеня або сертифікат. Магістерські програми також доступні.

6. Мова жестів

Сурдоперекладач мови жестів повинен точно передавати повідомлення між двома різними мовами. Перекладач є для обох глухих і чуючих осіб. Сурдопереклад також відбувається у зворотному напрямку: коли глуха людина подає знаки, перекладач надає сенс знакам на усну мову для слухаючої сторони, яка іноді приписується до голосом усного перекладу або висловлювання. Може бути виконано як одночасний, або послідовний переклад. Кваліфіковані перекладачі мови жестів розміщують себе в кімнаті або просторі, що дозволяє їм бути побаченим глухим учасникам і чітко чути на слух учасників, а також бути в змозі почути та/або бачити спікера або оратора. Перекладач може відтворювати переклад з однієї мови на іншу, будь то англійська — англ. мова жестів, з англійської на американську мову жестів, іспанська-англійська на американську мову глухонімих і так далі. Перекладачами можуть працювати глухі люди, також. Глухий об'єднується зі слухаючою колегою і надає переклад для глухих осіб, які не знають однакової мову жестів, якою спілкуються і цій країні, які мають мінімальний мовні навички, розумово неповносправних або мають інші психічні та/або фізичної обмежені можливості, які роблять спілкування справжнім випробуванням. Вони також передають інформацію від одного середовища мови на іншу, наприклад, коли людина показує візуально, глухий перекладач може бути найнятий, щоб скопіювати ці ознаки в глуху сліпу сторону людини і додати візуальну інформацію.

7. Медіа, ЗМІ

За своєю природою переклад засобів масової інформації повинна проводитися синхронно. Це передбачено, зокрема, для трансляцій телевізійних програм, таких як пресконференції, прямі ефіри або інтерв'ю з політичними діячами, музикантами, художниками, спортсменами чи людьми з ділового кола. При цьому виді перекладу, перекладач повинен сидіти у звуконепроникній кімнаті, де в ідеалі він / вона може бачити спікера на моніторі. Перед початком запису необхідно перевірити все обладнання. Зокрема, супутникові з'єднання повинні бути двічі перевірені, щоб гарантувати, що голос перекладача не відправляється назад, і перекладач отримує тільки один канал вчасно. У разі інтерв'ю, записаних за межами студії і деякі поточні програми, перекладач перекладає те, що він або вона чує на екрані телевізора. Фоновий шум може стати серйозною проблемою. Перекладач працюючи для ЗМІ має звучати так гладко і впевнено, як телеведучий. ЗМІ переклад набув більшого значення і важливості, особливо після війни в Перській затоці. Провідні канали країни

почали наймати персонал синхроністів. Перекладач працює на пресконференції, інтерв'ю та аналогічні прямі ефірі для глядачів. Це більш напружений, ніж інші типи перекладу, оскільки перекладач має справу з широким спектром технічних проблем, пов'язаних з клопотами диспетчерських і сперечаннями під час прямої трансляції.

8. Телефонний переклад

Так званий «переклад по телефону», «телефонний переклад» і «телеінтерпретація». Телефонний переклад дає змогу перекладати по телефону. Перекладач додається до конференц-дзвінка. Усний переклад може використовуватися замість перекладу на місці, якщо тій місцевості, де потрібні послуги, немає доступних перекладачів. Однак він частіше використовується для ситуацій, коли всі сторони, які бажають спілкуватися, вже розмовляють один з одним по телефону (наприклад, телефонні заявки на страхування або кредитні карти або телефонні запити від споживачів до підприємств).

Питання для самоперевірки:

1.	Що характеризує всі види усного перекладу?
2.	У чому полягає відмінність комунального переказу від конференц-перекладу?
3.	Від чого залежить вибір того чи іншого виду усного перекладу?
4.	Назвіть дистанційні види перекладу. У яких ситуаціях вони використовуються?
5.	Чим відрізняються телепереклад і телефонний переклад ?
6.	«Нашіптування» відноситься швидше до послідовного чи синхронного перекладу?
7.	Які основні темпоральні характеристики послідовного перекладу?
8.	У послідовному перекладі мова перекладача повинна тривати повільніше /стільки ж / швидше, ніж мова оратора?
9.	Що таке синхронний переклад?
10.	На які два типи ринку поділяється усний переклад?
11.	Коли і як використовується телефонний переклад?
12.	Як повинен проводитися і як проводиться переклад ЗМІ?
13.	Як, де і коли відбувається переклад мови жестів?
14.	Де і як відбувається юридичний або судовий переклад?
15.	Що таке послідовний переклад?
16.	Коли використовується усний послідовний переклад?
17.	Чи потрібне додаткове технічне оснащення для послідовного усного перекладу?
18.	Чи потрібне додаткове технічне оснащення для синхронного перекладу?
19.	Розкажіть про медичні переклади і де вони можуть використовуватися
20.	Коли була завснована міжнародна асоціація усного перекладу?

Лекція 9. Перекладацькі трансформації

План

1. Місце перекладацьких трансформацій у перекладацькій практиці
2. Типи перекладацьких трансформацій
3. Перестановка.
4. Заміна.
5. Додавання.
6. Опущення.
7. Структурні особливості трансформації в перекладі
8. Види структурних трансформацій у перекладі

1. Місце перекладацьких трансформацій у перекладацькій практиці

Останнім часом вивченню перекладацького процесу приділяється велика увага теоретиками та практиками перекладу. Проблема перекладацьких трансформацій як проблема теорії та практики перекладу викликає великий інтерес з боку як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, та набуває все більшої важливості. Серед них такі відомі лінгвісти, як Арнольд І.В., Бархударов Л.С., Гак В.Г., Комісаров В. Н., Латишев Л. К., Максимов С. Є., Мин'яр-Белоручев Р. К., Рецкер Я. І., Семенов О. Л., Томахін Г. Д., Федоров А. В., Швейцер О. Д. та інші.

Трансформації є невід'ємною частиною перекладацької діяльності. Актуальним також є питання використання перекладацьких трансформацій в текстах різних функціональних стилів мови. При перекладі текстів різних функціональних стилів перевага надається різним типам трансформацій, а тому доречним є проведення дослідження, метою якого є виявлення тих трансформацій, що є найбільш часто вживаними та характерними для текстів певного функціонального стилю мови.

Мета полягає у вивченні використання перекладацьких трансформацій, зокрема граматичних, під час перекладу текстів різних функціональних стилів для досягнення адекватності перекладу.

Як відомо, головною метою перекладу є досягнення адекватності. Тому основне завдання перекладача полягає в тому, щоб вміло вжити необхідні перекладацькі трансформації для того, щоб текст перекладу якнайточніше передавав всю інформацію, що міститься в тексті оригіналу, дотримуючись відповідних норм мови перекладу.

Перетворення, за допомогою яких здійснюється перехід від одиниць мови оригіналу до одиниць мови перекладу, називаються *перекладацькими трансформаціями*. Перекладацькі трансформації становлять собою особливий

вид міжмовного перефразування, яке суттєво відрізняється від трансформацій у рамках однієї мови.

Проблема перекладацьких трансформацій розглядалася багатьма вченими-лінгвістами, які пропонували своє визначення цього поняття, але всі вони збігалися у думці, що перекладацькі трансформації є невід'ємною частиною процесу перекладу та без їх використання неможливо надати адекватний переклад будь-якого тексту. Так, наприклад, на думку Р. К. Мін'яр-Белоручевого, “трансформація – основа більшості прийомів перекладу. Вона полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, що призначена для передання”. Я. І. Рецкер визначає трансформації як “прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення слова іноземної мови у контексті та знаходимо його відповідність у мові перекладу, що не збігається із словниковою”. В. Н. Комісаров вважає, що “відношення між відрізком оригіналу та відповідним відрізком перекладу можна представити як перетворення (трансформацію) першого у другий за певними правилами”. За С. Є. Максимовим, переклад полягає в тому, що перекладач має відтворити надану інформацію так повно, наскільки можливо. Але цього можна досягнути, лише застосувавши певні структурні або семантичні зміни. Ці зміни, які є наслідком лексичних та граматичних розбіжностей в мовах, називаються трансформаціями в перекладі О. Л. Семенов визначає трансформацію як “міжмовні перетворення з метою досягнення еквівалентності текстів оригіналу та перекладу (з метою збереження функціонального впливу повідомлення)”.

Переклад не може бути абсолютним аналогом оригіналу, а це означає, що головне завдання перекладача полягає в тому, щоб створити текст максимально наближений до оригіналу з точки зору семантики, структури та потенційного впливу на користувача цього перекладу. Основна проблема міститься в тому, що між мовами оригіналу та перекладу не завжди можна знайти мовні паралелі – семантичні та структурні аналоги: однакові моделі речень чи словосполучень, повний збіг семантичних значень слів тощо. Саме тут перекладач має застосовувати перекладацькі трансформації.

Латишев Л. К. називає три основні причини використання перекладацьких трансформацій:

- 1) розходження в системах мов оригіналу та перекладу (в одній з мов може бути відсутня категорія, властива іншій мові; всередині однієї і тієї ж категорії членування різняться; зіставні лінгвістичні категорії не цілком співпадають за обсягом значення);
- 2) розходження норм в мовах тексту перекладу та тексту оригіналу (з порушенням норми ми стикаємось у тому випадку, коли суть висловлювання зрозуміла, однак викликає уявлення про невірність мови (нормативні відхилення));

3) незбіг узусу, діючого в середовищі носіїв мов оригіналу та перекладу (узус – правила ситуативного використання мови; відображає мовні звички та традиції даного мовного колективу).

Взагалі, трансформації, які використовуються під час перекладу, слід розглядати “з одного боку, як перефразовування тексту оригіналу засобами іншої мови, а з іншого – як адаптацію тексту перекладу до умов сприйняття повідомлення одержувачем перекладу”. Ми поділяємо думку науковців, що здійснення перекладацьких трансформацій – це творчий процес, пов’язаний з глибоким розумінням значення тексту однієї мови та вільним володінням виразними засобами іншої мови.

В залежності від характеру одиниць мови оригіналу перекладацькі трансформації поділяються на *стилістичні, морфологічні, синтаксичні, семантичні, лексичні та граматичні*. Суть стилістичних трансформацій міститься у зміні стилістичного забарвлення одиниці, що перекладається. Морфологічні трансформації являють собою заміну однієї частини мови на одну чи на кілька інших частин мови. Суть синтаксичних трансформацій полягає у зміні синтаксичних функцій слів та словосполучень. Семантичні трансформації здійснюються на основі різноманітних причинно-наслідкових зв’язків, що існують між елементами тих ситуацій, що описуються. Лексичні трансформації становлять собою відхилення від прямих словникових відповідників та виникають, головним чином, тому, що об’єм значень лексичних одиниць вихідної та перекладної мов не співпадає. Граматичні трансформації полягають у перетворенні структури речення у процесі перекладу згідно з нормами мови перекладу. Проведене дослідження уможливило виявити підходи деяких науковців до визначення типів трансформацій. Так, О. Л. Семенов виділяє лексичні (диференціація, конкретизація та генералізація значення, змістове розгалуження, антонімічний переклад, описовий переклад), граматичні (заміни, зміна порядку слів, словосполучень, речень тощо), семантичні (генералізація, конкретизація, додавання, пропуски) та стилістичні (компенсація та адаптація перекладу) типи трансформацій.

На думку В. Н. Комісарова, перекладацькі трансформації в залежності від характеру перетворень поділяються на лексичні (перекладацька транскрипція, транслітерація та перекладацьке калькування), граматичні (дослівний переклад, розчленування речень, об’єднання речень та граматичні заміни) та лексико-граматичні (прийом антонімічного перекладу, прийом описового перекладу та прийом компенсації).

Бархударов Л. С. виокремлює наступні перекладацькі трансформації: граматичні, серед яких перестановки, заміни, опущення та додавання; лексичні заміни (конкретизація та генералізація) та комплексні лексико-граматичні заміни (антонімічний переклад).

Відомий український перекладознавець С. Є. Максимов до перекладацьких трансформацій відносить лексичні та семантичні (генералізація, диференціація,

конкретизація, смисловий розвиток, антонімічний переклад, компенсація та повна перестановка сегментів тексту), а також граматичні (переміщення, тобто зміна порядку слів та словосполучень, граматичні заміни, додавання та пропуски) трансформації. Стосовно визначень інших прийомів перекладацьких трансформацій можна сказати, що вони збігаються з попередніми авторами.

Необхідно зазначити, що перекладацькі трансформації в “чистому вигляді” зустрічаються нечасто. Як правило, різного роду трансформації здійснюються одночасно, тобто, наприклад, перестановка супроводжується заміною, граматична трансформація зазвичай може супроводжуватися лексичною тощо.

Переклад є складною справою саме через цей складний комплексний характер перекладацьких трансформацій. Адекватності перекладу можна досягнути саме завдяки вмільому використанню перекладацьких трансформацій.

2. Типи перекладацьких трансформацій:

Перестановка.
Заміна.
Додавання.
Опущення.

3. Перестановка

Перестановка – вид перекладацької трансформації, що полягає в зміні порядку прямування мовних елементів у тексті перекладу в порівнянні з текстом оригіналу.

Елементи перестановки

- 1) слова;
- 2) словосполучення;
- 3) частини складного речення;
- 4) речення в тексті (складному синтаксичному цілому).

Синтаксичні перестановки.

1. Інверсійний порядок речення, викликаний перестановкою підмета.

англ. Two urgent problems were solved.

укр. Було вирішено деі гострі проблеми.

2. Прямий порядок речення з фінальною постпозитивною обставиною (порівн. вживання англійських прислівників here (тут), only (лише), enough (достатньо), зумовлене синтаксичною структурою англійської мови і т. ін.).

англ. But some question arise here.

укр. Але тут виникає питання.

3. Вживання означення перед (після) присудка

англ. The mentioned above is not, however, so important.

укр. Однак згадане вще не є таким важливим.

4. Перестановка самостійних речень, яка обумовлена термінальним планом ВМ. Порівн. уживання форми Past Perfect у другому реченні зі значенням передування дії, позначений в першому реченні:

англ. Are you going to the conference this week? - asked George. We had reached the cinema.

укр. Ми підійшли до кінотеатру. - Ви збираєтесь на конференцію цього тижня? - запитав Джордж.

4. Заміна

Заміна (субституція) – уживання однієї мовної одиниці замість іншої.

Заміна – метод спостереження за мовними фактами, що полягає в підстановці різних мовних одиниць в однаковому оточенні для з'ясування їхнього співвідношення. Те ж, що комутація.

А. Граматичні заміни

1. **Форма слова.** Порівн.: форма множини іменника в англійській мові заміняється формою однини в українській: овес - oats, картопля - potatoes та ін.

2. **Частина мови.** Порівн.:

а) віддієслівні іменники в англійській мові - українська дієслівна форма: whistles - свистіти та ін.;

б) форма прикметника - форма іменника:

англ. Australian prosperity

укр. процвітання Австралії та ін.;

в) форма прикметника в предикативній функції в англійській мові – дієслово в українській мові: to be glad - радіти та ін.

Члени речення. Порівн.:

а) при актуальному членуванні речення в англійській мові темою є підмет, ремою – група присудка або один із членів цієї групи, в українському перекладі - додаток: I was offered another post - Мені запропонували нову посаду й т. ін.;

б) англійський підмет – український додаток: The resolution declares... - У резолюції сказано...

3. Речення

а) просте – складне: заміна простого речення складним:

англ. I like watching children playing.

укр. Люблю дивитися, як граються діти.

б) складне – просте: заміна складного речення простим:

англ. It was so noisy that we couldn't hear anyone.

укр. В галасі ми нікого не могли почути й т. ін.;

в) головна частина – підрядна частина: заміна головної частини підрядною

англ. While he was looking through the contract, the phone rang.

укр. Він розглядав контракт, коли йому зателефонували.

г) сурядність – підрядність (сполучникове речення – безсполучникове речення): заміна сурядності підпорядкуванням:

англ. The chairman being late, they had to wait.

укр. Оскільки голова затримувався, їм довелося чекати.

Б. Лексичні заміни

Лексична заміна – це заміна лексичних одиниць (слів і лексикалізованих словосполучень) ВМ лексичними одиницями МП, які не є їхніми словниковими еквівалентами.

Види лексичних замін: конкретизація, генералізація, розширення змісту.

Компенсація – заміна слова ВМ із загальним значенням словом МП із приватним значенням.

Розбіжність у структурі двох мов:

а) відсутність у МП слова з таким же діапазоном значень, порівн.:

англ. thing (узагальнене значення – річ, предмет, справа, факт і *укр.* конкретизоване *речі* (множина), *багаж*: *His things were everywhere.* – *Його речі були розкидані всюди*;

б) розбіжність у граматичних характеристиках (порівн. трансформацію українського іменника в англійське дієслово:

укр. *візувати* (документ) – *англ.* *initial* – початковий;

в) розходження в стилістичних особливостях:

англ. *impose* (накладати) – *укр.* *нав'язувати* та ін.

Генералізація – заміна при перекладі слова із вузьким значенням одиницею з узагальненим значенням.

англ. *purpose* – *укр.* *ціль*;

укр. *призначення* – *англ.* *appointment*;

англ. *deny* – заперечувати, *укр.* – *відмовлятися*;

англ. *department* – *укр.* *відділ, факультет, відомство, міністерство* та ін.

Розширення змісту – заміна одного слова іншим, заснована на причинно-наслідкових відношеннях висловлення.

англ. *I am proud* – *укр.* *Я пишаюся (Я знаю їхні достоїнства, тому пишаюся ними).*

В. Антонімічний переклад

Антонімічний переклад – ще називають формальною негативацією чи позитивацією. Сутність цього прийому полягає в тому, що форма слова або словосполучення в оригіналі замінюється на протилежну: позитивна – на негативну і навпаки. Наприклад: *He hasn't won the elections.* – Він програв вибори (а не «не виграв»). Інші приклади: *outstanding* – неврегульований (відношення); *unfriendliness* ворожість; *unabolished* – чинний. Бувають також випадки анулювання в реченні двох негативних семантичних компонентів, наприклад: *non-insubordination* – підлеглість.

Засоби вираження антонімічної заміни

Українська мова

1. Подвійне заперечення: *Я не ненавиджу його.*
2. Частка не перед антонімічною заміною з негативною семою: *Батько не забороняв (дозволяв) відвідувати клуб.*
3. Антонімічна заміна частки не частками тільки, як тільки: *Я тільки дома помітив (не помітив раніше), що мені дали не ту книгу.*

Англійська мова

1. Негативна частка при слові з негативною характеристикою, в перекладі – стверджувальне речення: *You can't be serious.* – *Ви жартуєте.*
2. Прийменник without: *The light was cut off and we were without for several hours.* – *Світло вимкнули, і ми були в темряві декілька годин.*
3. Заміна частковозаперечної модальності загальнонегативною модальністю: *Keep off the cage!* – *Не підходьте до клітки.*

Г. Компенсація

Компенсація – прийом перекладу, коли елементи тексту ВМ не мають еквівалентів у МП:

англ. The fact that the prices rocketed depresseded them a lot.

укр. їх дуже засмутило те, що ціни різко зросли.

Фактори, що спричиняють використання компенсації

1. Відсутність у МП засобів еквівалентного перекладу.
2. Можливість тільки неповного перекладу одиниці мови оригіналу.
3. Необхідність передати внутрілінгвістичну семантику, яка співвідноситься з мовою оригіналу, додатковими засобами.
4. Потреба в передачі діалектних особливостей.
5. Пошуки засобів для передачі індивідуальних особливостей мовлення.
6. Відсутність у МП слів, які збігалися б за референціальним значенням зі

словами ВМ.

7. Розходження мовних відповідностей у прагматичному значенні.

Примітка

Досить часто компенсація заповнює втрату стилістичної інформації іншими засобами мови. Еквівалентність перекладу виявляється не на рівні слів, а на рівні всього речення в цілому, порівн.:

англ. They couldn't help laughing at his accent, "he do" and "they does".

укр. Не можна було не посміхнутися, почувши його акцент та висловлення типу «хочить» та «хотять».

5. Додавання

Додавання – лексичні збільшення, обумовлені формальною невиразністю семантичних компонентів словосполучення у ВМ. В основі додавання лежать комплетивні відношення між елементами верифікованого дієслівного словосполучення. Невипадково, лексичний еліпсис у ВМ стосовно перекладу З.Харрис назвав доречними словами:

англ. The Head proposed a meeting to discuss the most urgent issues.

укр. Завідувач запропонував провести збори, щоб обговорити найбільш гострі проблеми.

6. Опущення

Опущення – 1) відсутність якого-небудь із членів речення, що сприймається як нульове його вираження; 2) пропуск, втрата.

Опущення в перекладі – це еліпсис семантично-надлишкових слів, порівн.:

англ. This is an important remark to make.

укр. Це – важливе зауваження.

Мета опущення:

1. Усунення надмірності.

2. Прагнення уникнути явищ, не властивих мові перекладу (порівн. парні синоніми в англійській мові, не властиві українській мові):

англ. Just and equitable treatment.

укр. Справедливе відношення.

3. Намір уникнути стилістичного навантаження (порівн. технічні та наукові тексти).

4. Можливість здійснювати компресію тексту з метою усунути його надмірне "роздування".

5. Прагнення до максимальної конкретності.

Перекладацькі трансформації рідко вживаються роздільно, сполучаючись, як правило, один з одним.

7. Структурні особливості трансформації в перекладі

Структурні трансформації – один із методів породження вторинних мовних структур, який полягає в повному або частковому транспонуванні форми слова однієї мови в систему іншої.

8. Види структурних трансформацій у перекладі

1. **Транскрипція** – спеціальний спосіб запису перекладного тексту, заснований на строгій відповідності між буквами письма ВМ та звуками МП, порівн. англо - український переклад:

[metrəpɒlɪtən] - метрополітен;

[sten] - степ;

[faɪl] - файл;

['ɪntəvju:] - інтерв'ю;

2. **Транслітерація** – передача тексту, написаного за допомогою алфавітної системи вихідної мови засобами алфавітної системи мови – перекладу, порівн. англо-український переклад:

dessert - десерт; detective - детектив; ideal - ідеал; prize - приз; final - фінал.

3. **Калькування** – утворення нових слів або введення в мову перекладу нових способів словотвору шляхом запозичення словотвірних моделей мови оригіналу.

Калька – запозичення шляхом буквеного перекладу слів або зворотів у мові по складовим їхнім частинам, порівн.:

англ. subside - укр. субсидія;

англ. suburb - укр. пригород;

англ. submarine - укр. субмарина;

англ. typical - укр. типовий;

англ. unfortunate - укр. нещасний.

4. **Описовий переклад** – переклад слова з однієї мови на іншу, здійснюваний за допомогою лексикалізованого сполучення, порівн. *англо-український переклад*:

navy - військово-морський флот;

oblige - робити ласку;

one-way - однобічний рух;

opera - оперний театр;

tracker - програма для обробки аудіо-треків.

5. **Наближений переклад** (переклад за аналогією) – підбір найближчої за значенням відповідності в мові перекладу для лексичної одиниці іноземної мови, яка не має у перекладній мові еквівалентних відповідностей, порівн. *англо-український переклад*:

inspect - уважно оглядати;
 institution - навчальний заклад;
 penetrate - проникати усередину;
 доцент - assistant professor.

6. Трансплантація (іншомовні вислови) – перенос слів і висловів у текст перекладу в іноземному написанні для надання тексту автентичності, порівн.:
 Windows – це програма, що робить Ваш ПК легким у користуванні.

Питання для самоперевірки:

1.	Що таке перекладацькі трансформації?
2.	Дайте визначення перестановки як виду перекладацької трансформації
3.	У чому полягає мета використання перекладацьких трансформацій?
4.	Чи можливі зміни при перекладі?
5.	Які фактори обумовлюють опущення слів?
6.	Що таке наближений переклад? Наведіть приклади
7.	Що таке трансплантація?
8.	Що таке описовий переклад? Наведіть приклади
9.	Що таке транслітерація? Наведіть приклади
10.	Що таке калькування? Наведіть приклади
11.	Що таке транскрипція? Наведіть приклади
12.	Для чого потрібна транскрипція?
13.	Назвіть види структурних трансформацій у перекладі
14.	Що таке опущення? Назвіть мету опущення
15.	Що таке додавання у перекладі? Наведіть приклади
16.	Що таке компенсація?
17.	Які фактори спричиняють використання компенсації?
18.	Що таке антонімічний переклад?
19.	Назвіть засоби вираження антонімічної заміни
20.	Що таке генералізація і розширення змісту?

Лекція 10.

Граматичні трансформації при перекладі

План

1. Граматичне співставлення у процесі перекладу
2. Основні розходження граматичної будови англійської і української мови
3. Порядок слів і структура речення у перекладі
4. Граматичні трансформації: а) заміна частин мови; б) додавання слів; г) вилучення слів; д) заміна структури речення; е) зміна структури речення
5. Членування і об'єднання речень у перекладі
6. Передача заперечення вперекладі

1. Граматичне співставлення у процесі перекладу

Той, хто розмовляє рідною мовою, а тим більше той, хто є пише вибирають потрібну конструкцію не відразу, а після деяких роздумів і співставлення синонімічних варіантів. Пошук і вибір граничної форми у перекладі набуває великої ваги.

Коли іншомовна форма виділяється своєю особливістю і не знаходить формальних відповідників в українській мові, важливо знати, якими граматичними засобами можна найкраще передати думку, виражена іншомовною граматичною формою чи синтаксичною конструкцією.

e. g. I wanted to have done it myself. He hoped to have succeeded. She promised to have come earlier.

Постає питання:

Яке граматичне значення має перфектний інфінітив у наведених прикладах? Як виразити це значення у перекладі? Граматичне значення у всіх 3-х прикладах одне і теж – значення нездійсненої (нереалізованої) дії, що виражена дієсловом-присудком.

Можливо перекласти:

- 1) "Я хотів зробити це сам, але не зробив".
- 2) "Він сподівався на успіх, але не досяг його".
- 3) "Вона обіцяла прийти, раніше, але не прийшла".

Однак такий переклад не зовсім правильний стосовно нашої мови. І в українській мові можна знайти спосіб так само висловити ідею нездійсненої дії, як і в англійській. Для цього потрібно лише відійти від копіювання форми англійської конструкції

"Я хотів було зробити це сам". [Грамматика Верба с.78]

I hoped to have found him at home. - Я сподівався застати його вдома (але не застав).

Академік Шахматов називає таку форму "недійсним способом" хоча для 2-х інших прикладів така форма не підходить. Можна сказати "Він марно сподівався на успіх".

"Вона лиш пообіцяла прийти раніше?"

Як бачимо, іноді передача значення нездійсненої дії можлива лише

лексичними засобами. Заміна граматичних засобів лексичними чи лексичних – граматичними – цілком законне явище у перекладі.

Між граматичними формами і синтаксичними конструкціями різних мов не можна встановити такі відповідники, які б не залежали від їх лексичного змісту.

Для перекладознавства важливо встановити лексико-граматичні відповідники з урахуванням стилістичних функцій кожної граматичної форми і синтаксичної конструкції.

Приклад:

В англійській мові для вираження поняття належності найчастіше служить дієслово "to have":

I have a brother

I have no time.

Цим 2-складовим реченням в УМ відповідають односкладові: Я маю брата; немає часу тощо.

Якщо взяти інший ряд додатків до дієслова "to have", то відповідники в у/м будуть іншими:

He had courage to avow

He has the brass to say

I have some grounds to believe

I have the honour to inform you. Він має мужність зізнатися.

Він має зухвалість (нахабство) стверджувати.

Я має деякі підстави думати (гадати).

Маю честь повідомити вам.

Із аналізу двох серій прикладів видно, що якщо додаток означає конкретне поняття чи живу істоту, то в перекладі звичайно вживається односкладова конструкція "у мене є" ; якщо додаток – абстрактний іменник, то головним чином вживається 2-складова конструкція у перекладі: "я маю", можливо використовувати 2-ій серій і варіант перекладу "у нього була мужність; у мене є деякі підстави". Але зовсім погана: "У мене є честь повідомити вам". Стосовно значення між конструкціями "Я маю кімнату" і "У мене є кімната" не має ніякої

різниці, хоча перша суперечить стилістичній нормі.

Таким чином, встановлюючи граматичні відповідники потрібно враховуватилексичне наповнення і стилістичну функцію конструкції.

Велика небезпека для перекладача полягає у тому, що в англ. і укр. мовах існує немало однойменних граматичних форм і синтаксичних конструкцій, які не співпадають на своїми функціями та значенням у обох мовах. Однакові назви таких конструкцій та форм, запозичені в англ. і укр. мовах з латині, не повинні вводити в оману. Англ. інфінітив і англ. діє прикметник і за функціями, і за значенням відрізняються від ферм у нашій мові. Так англ. дієприкметнику теперішнього часу може відповідати в укр. мові або дієприкметник, або дієприслівник. Є випадки коли не вживається ні те, ні те:

e. g. He Stayed in London for two months leaving in October.

У подібних випадках у перекладі не вживається ні дієприкметник, ні дієприслівник. Рівноцінні за значенням діє можуть передаватися однорідними членами речення

1) Він прожив у Лондоні два місяці і поїхав у жовтні; а якщо робити наголос на послідовність дій. то дієприслівником буде виражена те, що в англ. оригіналі передано дієслово в особовій формі

2) Проживши, у Лондоні два місяці, він поїхаву жовтні.

Подібні перетворення речень в процесі перекладу називають граматичними трансформаціями.

2. Основні розходження граматичної будови англійської і української мови

Під час вибору граматичних варіантів в процесі перекладу важливо враховувати основні лінії розходження граматичної будови англ./укр. мови.

Одна із головних розбіжностей – централізованість структури простого речення в англійській мові, яка виражається в побудові речення навколо єдиного центру – підмита. Для цього англійська мова використовує такі засоби:

- 1) поєднання пасиву з активом в однорідних членах - присудках
- 2) синтаксичними комплексами
- 3) подвійним керуванням
- 4) прийменниковими конструкціями.

Поєднання пасиву з активом зустрічається часто.

e. g. President Roosevelt has Summoned and was joined by Harry Hopkins in the afternoon.

Президент Рузвельт викликав до себе Г.Хопкінса, який приїхав до нього в той же день.

У цьому реченні є ще подвійне керування. У перекладі 2 присудки не можуть керувати одним і тим же додатком, якщо для одного із дієслів цей додаток прийменниковий, а для іншого – безприйменниковий.

Так само у нашій мові неможлива конструкція із 2-ма дієслівними присудками, які керують одним додатком, але з різними прийменниками.

e. g. They are not represented in but handled by, the British Foreign office.

Вони не представлені британським міністерством зовнішніх справ, але воно розпоряджається ними.

Таким чином, перекладаючи конструкції з подвійним керуванням, перебудова речення неминуча.

Інша особливість англійської граматичної будови – наявність конструкцій, граматичне значення яких розкривається поза рамками самої конструкції (синтаксичного комплексу).

До таких конструкцій відносять складний додаток, складний присудок, абсолютнізвороти і деякі види модальних конструкцій.

3. Порядок слів і структура речення у перекладі

У процесі перекладу важливо правильно визначити найкраще розташування слів та членів речення у структурі речення.

Як відомо, в англійській мові порядок слів нерідко служить граматичним засобом встановлення функції слова у реченні. Тому англійське речення відрізняється більш постійним і строгим порядком слів, ніж українське.

В короткому англійському реченні порядок слів строгий: підмет, присудок, додаток, обставина місця, обставина часу. В українській мові порядок слів буде (може бути) зворотній: від другорядних членів до головних із підметом аж у самому кінці.

e. g. A Bulgarian delegation arrived in London yesterday. Вчора до Лондона прибула болгарська делегація.

Однак, граматичні трансформації також підлягають певним закономірностям. Ці закономірності, правда, на відміну від лексичних еквівалентів не простежуються в рамках вузького контексту. Навіть найпростіше речення, структура якого на перший погляд нічим не відрізняється від структури відповідного українського речення, може вимагати перетворення під час перекладу залежно або від більш широкого контексту чи від логічних або

стилістичних чинників.

e. g. Фраза із 4 слів повісті Теккерея.

"The Raven's Wind" ("Вороняче крило").

- Walker Can endure it. Відповідник, зрозуміло нібито: Уокер може це витерпіти.

Але українське речення може мати 24 варіанти! Уокер може витерпіти Уокер це може витерпіти Уокер витерпіти може це Уокер витерпіти це може Уокер це витерпіти може...

Зрозуміло, що кожен варіант відрізняється зміщенням логічного наголосу.
Напитання:

- Хто може витерпіти таке? Відповідь буде:

Витерпіти це може Уокер.

- А на питання, чи може Уокер витерпіти якусь неприємність, відповідь буде:

Уокер це витерпіти може.

Англійський відповідник не матиме жодного аналогічного варіанта, тому що єдино можлива перестановка присудка на перше місце перетворить це стверджувальне речення у питальне.

Цю розбіжність між англійським та українським синтаксисом легко пояснити і як уже зазначалось в а/м порядок слів має граматичну функцію, а в у/м - логіко- стилістичну.

Централізованість будови англійського речення дозволяє включати в одне просте речення 2 (а інколи більше) однаково важливих повідомлення, які у перекладі звичайно розділяють:

e.g. The Republican Party is defeated in the US Congress elections.

"У США відбулись вибори в конгрес. Республіканська партія зазнала поразки".

Хоча можливо сказати "На виборах в конгресі США Республіканська партія зазнала поразки".

Також вирішальне значення для визначення порядку слів в реченні мають стилістичні норми мови, на яку робиться переклад.

Слід не допускати монотонної побудови речень в українській мові, хоча в

англійській мові декілька речень підряд можуть мати однакову структуру.

4. Граматичні трансформації

Граматичні трансформації – прийоми перетворення англійського речення усинтаксичні структури, властиві українській мові.

A bus and tram crash killed four.

В результаті зіткнення автобуса з трамваем загинуло 4 пасажирів.

Всі різновиди граматичних трансформацій можна звести до таких категорій:

1. зміна порядку слів
2. зміна структури речення (повна або часткова)
3. заміна частин мови і членів речення (функціональна заміна)
4. додавання і вилучення слів.

Останні 2 прийоми часто зумовлені і дією лексичних чинників.

а) заміна частин мови

1. заміна дієслів

Найчастіше зустрічається у перекладі науково-технічних, публіцистичних, документних текстів. Особові і безособові форми англійського дієслова замінюються іменником. Заміни можуть бути обов'язковими, коли в укр. мові не має відповідного дієслова, напр.: to editorialize

e.g. New York Times editorialized on 12-th of February 1950...

заміна іменником у "передовій статті"

Заміна може бути факультативна, коли вона викликана стилістичними міркуваннями:

I war was fought in this country to free slaves.

У нашій країні війна велась за звільнення рабів.

2. заміна іменників

Ці заміни відбуваються рідше, ніж заміни дієслів. Найчастіше замінюють іменники, які не мають прямого відповідника.

I am a bad reader and I am a poor skipper.

іменнику "skipper" не має відповідника але дієслова "to skip" - читати не все підрядз пропусками.

bad reader - поганий читач

Я читаю повільно і не вмю читати як - небудь.

e.g. I am an early riser.

Я рано встаю.

3. заміна прикметників і прислівників

Прикметники замінюються іменниками, дієсловами і прислівниками, e.g. Different creative spheres - різні галузі творчості. Найчастіше прикметник замінюють прислівником. Це пов'язано з явищем переносу епітета.

Lord stretched a careless hand - Лорд недбало простягнув руку. Poirot waved an eloquent hand - Пуоро картинно помахав рукою.

b) додавання слів з граматичних причин

Додавання слів як з лексичних, так і з граматичних причин. Така необхідність виникає при перекладі синтаксичних комплексів та деяких конструкцій, не властивих у/м (абсолютних конструкцій). Часто ці додаткові слова є необхідними сполучними ланками в укр. фазі.

Reward of 500J being offered by the Government for information has been condemned by MPs.

Той факт, що уряд пропонував винагороду у розмірі 500 фунтів за інформацію, викликав осуд членів парламенту.

e.g. "industries" - іменник збірний і відповідає однині в у/м:

e.g. industries of Britain - промисловість

але, коли необхідно зберегти значення множини, перекладач змушений вводити слово "галузі"

delegates from various industries - представники різних галузей промисловості.

с) вилучення слів

Опускаємо лише повнозначні слова. Специфіка синтаксичних зв'язків в а/м інколи вимагає надмірного вживання дієслів, які виражають почуття, сприймання і висловлювання.

I regret to say that I miss your point.

На жаль, я не розумію, на що ви натякаєте.

Якщо слово "to say" зберегти, то розмовна фраза перетвориться у офіційну "Я, на жаль, повинен заявити, що не розумію, на що ви натякаєте".

I am glad to hear you say so.

Радий це чути.

d) Заміна структури речення з лексичних причин.

Часто трапляється так, що лише з допомогою перебудови англійського речення можливий адекватний переклад.

Oh, you don't say so!

О, не говоріть так!

Це помилковий переклад, оскільки вигук "Oh, you don't say so!" виражає сильне здивування. Найкраще це речення перекласти не як окличне, а як питальне: Та що Ви кажете? Або теж можна перекладати окличним, але із повного заміною лексики: Та не може бути!

У перекладі важливо враховувати не лише синтаксичну побудову, але й смислову (комунікативну) структуру речення, тобто вибір головних і другорядних членів речення.

e.g. Drowning is the biggest killer of children and teenagers according to the World.

Health Report issued in Geneva yesterday.

У перекладі цього речення важко знайти відповідник 1-му слову, оскільки в укр. мові не має іменника від дієслова "топитися", але є дієприкметник "потонулий",

яким може скористати перекладач.

Згідно із звітом Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованим вчора в Женеві, найбільший відсоток дітей і підлітків, що гинуть від нещасних випадків, припадає на тих, що втопилися.

Радикальна перебудова речення часто необхідна, коли у ньому присудком виступають дієслова to see, to witness, to bring about etc.

The year 1934 saw the rise of various brands of fascism in France, as exemplified by the Concord riots of 6 February.

В 1934р. у Франції спостерігалось зростання кількості різних фашистських угруповань, що вилилось у спробу повстання на плаці Згоди 6 лютого.

Замість підмета "1934" у перекладі використано обставину часу.

Найчастіше перебудова конструкції із лексичних причин виникає через логічну невідповідність: коли член речення, на якому стоїть логічний наголос в англійській фразі, займає другорядну позицію в укр. фразі (десь у середині речення).

e.g. In the 20 century drink has found fresh enemies in the cinemas of the street corner, and the wireless at home, and the increase of mechanical employments, particularly the driving of motor-cars, has put a premium an sobriety.

Присудок в кінці речення відноситься не лише до останнього імена переліку фактів, але й до цілого речення.

У 20 ст. у алкоголізму з'явилися нові вороги: і кінематограф на кожному розі, радіо дома, а також зростання потреби у технічних спеціалістах, особливо водіях автомашин. Все це вимагало обов'язкового дотримування принципу тверезості.

5. Членування і об'єднання речень у перекладі

Необхідність членування англійських речень у перекладі виникає через неспівпадання структури речення в англійській та українській мовах. Розрізняють зовнішнє і внутрішнє членування.

У зовнішньому членуванні одне речення оригіналу перетворюється у 2 чи декілька речень у перекладі. При внутрішньому членуванні просте речення оригіналу замінюється складним. Під час перекладу з англ. частіше звертаються до членування, ніж до об'єднання речень. Це пояснюється централізованістю

структури англ. речень.

Внутрішнє членування речення буває необхідним у перекладі синтаксичних комплексів (інфінітивних, дієприкметникових, герундіальних), які як правило перекладають складними реченнями, e.g. The danger of flooding is believed to be over.

"Є підстави вважати, що небезпека повені минула". They saw the whole town shattered to a heap of ruing. "Вони бачили, як ціле місто перетворисоль у купу руїн". Your having been ill makes no difference. Те, що ви хворіли, нічого не мінєє.

До прийому внутрішнього членування також можна віднести випадки, коли який-небудь член речення, підкреслений в оригіналі іншим чином, виділяється у перекладі на українську мову відокремленням.

Зовнішнє членування відбувається тоді, коли смислові зв'язки між частинами англійського речення слабкі, що в свою чергу пояснюється тенденцією англ. синтаксису до об'єднання в одному реченні не зовсім однорідних думок.

Інколи збереження структури речення ускладнене різноплановістю виражених у ньому думок: особливо коли в одному реченні поєднується повідомлення, що відносяться до різних часових відрізків:

e.g. And here at times when his mother's and father and financial difficulties were greatest, they would be found thinking, or as Asa Griffith was wont helplessly to say attimes, praying their way out a rather ineffectual way, as Clyde began to thing later (Deicer, an American Tragedy)

"І тут вже у часи найбільших фінансових ускладнень батько й мати сиділи і розмірковували чи, як інколи втомлено казала Ейза Гріфіт, молили бога показати їм вихід із становища. Згодом Клайд зрозумів, що те погано допомагало їм знайти вихід." Виділення частини речення в окреме речення сприяє посиленню ідейногозвучання повідомлення:

e.g. The Chinese working people can live free of worry, with enough to eat and wear forthe first time, their standards rising steadily and the war kers know they will go on rising.

"Тепер робітники Китаю можуть жити не знаючи злиднів. Вперше в історії вони не знають нестачі в їжі і одязі. Їхній життєвий рівень неуклінно зростає, і вони знають,що він зростатиме й надалі".

Прийом об'єднання 2 і більше речень оригіналу в одне ціле у перекладі застосовується для:

- а) уточнення змісту;
- б) із стилістичною метою;

e.g. Once again the choice opens before the people. But it is no longer 1918 nor is it 1938. The whole balance of forces is profoundly changed. Народ знову стоїть перед вибором. Але тепер вже не 1918 рік і навіть не 1938-й. Розстановка сил корінним образом змінилась"

в) до цього прийому звертаються коли зв'язок між сусідніми реченнями а/м настільки тісний, що їх формальне об'єднання диктується традицією побудови укр. фрази.

г) об'єднання може бути доцільним, коли жодне з речень оригіналу не являє собою закінчену думку.

6. Передача заперечення в перекладі

Як відомо в англійському реченні може бути лише одне заперечення, тоді як в українській мові їх може бути декілька.

e.g. He never forgives a mistake made by anybody.

Він ніколи нікому не пробачає ні єдиної помилки. Однак в англ. складному реченні можна зустріти 2 заперечення: у головному і підрядному реченні.

e.g. Nights by

Основна трудність перекладу англійських речень із запереченням полягає у тому, що не завжди легко визначити член речення, до якого відноситься заперечення. Коли заперечна частка стоїть перед другорядним членом, це не обов'язково означає, що вона відноситься саме до цього члена речення. Інколи її дія може поширюватись на всю смислову групу чи на все речення.

e.g. Balzac fled over the rooftops by night to impress nobody, but to dodge his creditors.

Бальзак бігав вночі по дахах зовсім не для того, щоб вразити чиюсь увагу, а для того, щоб врятуватись від своїх кредиторів. Заперечний займенник "nobody" відноситься до інфінітивної смислової групи у функції обставини мети і тому є синонімом, аналогічним укр. заперечному звороту "не для того, щоб кого-

небудь вразити".

Прислівник "never" нерідко вживається в ролі підсиленого заперечення і у таких випадках не перекладається "ніколи".

e.g. I spent the morning with him, but he never spoke to me.

Я провів з ним весь ранок, але він ні разу навіть не заговорив зі мною.

Замінником підсиленого заперечення може служити дієслово "to fail". "He failed to come" значить "Він не прийшов", а не "Йому не вдалось прийти"

Якщо у реченні заперечення знаходиться не тільки перед присудком, але і перед підметом, то така конструкція є підсиленим ствердженням. У подібних випадках можливі 2 варіанти перекладу: з подвійним запереченням і стверджувальний.

No man is not worth the writer's knowing.

- 1) Немає такої людини, яка б не заслужила уваги письменника.
- 2) Кожна людина заслуговує уваги письменника.

Під час перекладу речень із заперечною частиною слів враховувати:

- 1) до якого із членів речення відноситься ця частка;
- 2) яка її функція - заперечення чи підсилення.

Питання для самоперевірки:

1.	Дайте визначення: що таке граматичним трансформації?
2.	Розкажіть про передачу заперечення в перекладі англійського та українського речень
3.	У чому полягає основна трудність перекладу англійських речень із запереченням?
4.	Розкажіть про членування і об'єднання речень у перекладі
5.	До яких категорій можна звести всі різновиди граматичних трансформацій?
6.	Коли найчастіше зустрічається заміна дієслів у перекладі? Наведіть приклади
7.	Коли зустрічається заміна іменників у перекладі? Наведіть приклади
8.	Коли зустрічається заміна прикметників і прислівників у перекладі? Наведіть приклади
9.	Коли виникає необхідність додавання слів з граматичних причин?
10.	Коли виникає перебудова конструкції із лексичних причин?
11.	Розкажіть про порядок слів і структуру речення у перекладі

12.	Які основні розходження граматичної будови англійської і української мови?
13.	Що потрібно враховувати під час перекладу речень із заперечною частиною слів?
14.	Яка конструкція є підсиленням ствердженням?
15.	Для чого застосовується прийом об'єднання двох і більше речень оригіналу в одне ціле у перекладі?
16.	Коли відбувається зовнішнє членування?
17.	Коли відбувається внутрішнє членування?
18.	Що таке логічна невідповідність?
19.	Який порядок слів в англійському і українському реченнях?
20.	Розкажіть про основні розходження граматичної будови англійської і української мови

Лекція 11.

Лексичні трансформації та формально-логічні категорії

План

1. Лексичні трансформації та формально-логічні категорії
2. Прийоми диференціації, конкретизації, генералізації.
3. Прийом смислового розвитку
4. Прийом антонімічного перекладу і формально-логічна категорія контрадикторності
5. Прийоми цілісного перетворення і компенсації

1. Лексичні трансформації та формально-логічні категорії

Розкриття контекстуальних значень у процесі перекладу часто підлягає певним логіко-семантичним закономірностям. У двох мовах, що зіставляються, тотожність значення слів або висловлювання залежить від тотожності поняття, що передається цим значенням.

Прийоми логічного мислення, за допомогою яких розкривається значення іншомовного слова в контексті й знаходиться відповідник у рідній мові, який не збігається зі словниковим, називають *лексичними трансформаціями*. У семантичному відношенні сутність трансформації полягає у заміні лексичної одиниці, що перекладається, словом чи словосполученням іншої внутрішньої форми, яка актуалізує ту складову іноземного слова (сему), що підлягає реалізації в даному контексті.

Узагальнено можна виділити 7 різновидів лексичних трансформацій:

- 1) диференціація значення;
- 2) конкретизація значення;

- 3) генералізація значення;
- 4) смисловий розвиток;
- 5) антонімічний переклад;
- 6) цілісне перетворення;
- 7) компенсація втрат у процесі перекладу.

Інколи окремі прийоми трансформацій поєднуються, особливо перші дві категорії, що сполучаються одна з одною.

Усі лексичні трансформації базуються на формально-логічних відношеннях між поняттями. Розбіжності у внутрішній формі слів, що позначають одні й ті самі поняття в різних мовах, зумовлюють необхідність урахування особливостей кожної мови при виборі прийомів трансформації. Проте зазначені трансформації спостерігаються при перекладі будь-яких мов, тому що формально-логічні категорії як прийоми логічного мислення є універсальними. Таких категорій нараховується 5: відношення *рівнозначності*, *підпорядкованості*, *контрадикторності*, *перехрещення*, «*поза положенням*».

Прийоми лексичних трансформацій мають творчий характер, але, якщо наслідок рівнозначності набуває як оптимальний абсолютного значення, він може бути зафіксованим у словнику як еквівалент. Закріплені у словниках приклади трансформаційного перекладу, як правило, стосуються словосполучень. Насамперед – це еквівалентний переклад фразеологічних одиниць.

2. Прийоми диференціації, конкретизації, генералізації

Формально-логічна категорія перехрещення

Відношення підпорядкованості понять спостерігається, коли обсяг одного поняття становить лише частину обсягу іншого поняття. Ця формально-логічна категорія є підґрунтям для трьох взаємозв'язаних прийомів лексичних трансформацій: *диференціації та конкретизації* значень у перекладі через звуження і *генералізації* значень через розширення понять.

Поширеність прийомів диференціації та конкретизації в перекладі пояснюється численністю в англійській мові слів із широкою семантикою, для яких немає прямих відповідників у мові перекладу. Зазвичай прийоми диференціації та конкретизації значень супроводжують один одного. Коли перекладається англійське слово *drink*, зазвичай неможливо уникнути його диференціації, яку, у свою чергу, не здійснити без конкретизації. Так, при перекладі словосполучення «*and ordered a drink*» С. Моема «Thebum» словникові відповідники

«*напій*», «*алкогольний напій*» виявляються неприйнятними. Перекладач цього оповідання мусив конкретно вказати, що саме було замовлено: *Він замовив віскі*. «Віскі» є лише частиною поняття «алкогольні напої» – отже, тут наявне звуження поняття.

Диференціація можлива без конкретизації тоді, коли потрібно передати

значення широкого абстрактного поняття без його уточнення в перекладі. Буде не виправданим конкретизувати те, що навмисно завуальовується в оригіналі.

Диференціація значень. Як уже зазначалося, в англійській мові є багато слів із широкою семантикою, які не мають повних відповідників у мові перекладу. Двомовний словник надає низку часткових варіантних відповідників, кожний з яких покриває одне із часткових значень іншомовного слова. Проте навіть усі словникові відповідники в їх сукупності не охоплюють повністю широкої семантики слова мови-джерела.

Коли С. Моем говорить: «*Affection is the best substitute of love*», то жоден зі словникових відповідників: *уподобання, прихильність, кохання, любов* – не підійде, тому що, якби автор мав на увазі *уподобання*, він би обрав слово *attachment*. Досить розпливчате значення слова *affection*, мабуть, так само невиразно може бути передане *душевним уподобанням* або *душевною прихильністю*. Цей приклад свідчить, що диференціація значень можлива і без їх конкретизації.

Конкретизація значень. На відміну від диференціації, що можлива і без конкретизації значення, остання завжди супроводжується диференціацією і неможлива без неї. Слово *meal* має відповідники: «*приймання їжі*», «*їжа*». Однак при перекладі фрази «*Have you had your meal?*» їх використати не можна. Залежно від часу дня потрібно сказати: *Ви вже поснідали? Пообідали?* або *Повечеряли?* Більше того, якщо фраза трапляється в англійському романі або оповіданні, то знадобиться знання реальної обстановки (насамперед, соціальної), тому що для англійця із заможної буржуазної сім'ї час обіду майже збігається з годинами вечері для робітничої сім'ї.

Іменник *mount* за словником Мюллера – «кінь під сідлом». Український словник дає ширше і конкретніше розкриття значення цього слова: *кінь, мул, верблюд* і т. д. (під сідлом). І це «т. д.» цілком виправдане, тому що *Christ on his mount* – *Христос на осляті*. У списку картин російського батального живопису, які виставлялися в Лондоні в 40-х роках минулого століття, перекладач зіткнувся з такою назвою в каталозі: *Napoleon on his mount visiting the plague stricken in the streets of Jaffa*. Не знайомий із цим полотном перекладач написав: «*Наполеон верхи на коні*» і потрапив у халепу, бо Наполеон їхав на верблюді.

Наочним прикладом недиференційованого вживання слів із широкою семантикою може слугувати іменник *student*, який в англійській мові використовується у значеннях *студент, учень, учений, той, хто щось досліджує, вивчає*. Тут контекст диктує вибір перекладу.

Будь-яка лексична трансформація потребує від перекладача почуття міри й досконалого знання тексту, що перекладається та пов'язаної з ним обстановки.

Генералізація значень. Прийом генералізації значень є протилежним

диференціації та конкретизації, оскільки він полягає у заміні часткового загальним (видового поняття родовим). Він застосовується значно рідше, що пов'язано з особливостями англійської лексики. Слова англійської мови частіше мають абстрактний характер, ніж українські слова, що належать до того самого поняття. Іноді генералізація застосовується згідно зі стилістичними нормами. Наприклад, у художніх творах не прийнято точно вказувати зріст і вагу персонажів, отже, «*A young man of 6 feet, 2 inches*» у перекладі українською буде *молодиком вище середнього зросту*. Так само не розрізняються такі слова, як *foot* і *leg*, *hand* і *arm*.

Необхідність генералізації при перекладі може бути викликана небезпекою спотворення смислу слова або словосполучення. Так, протягом тривалого часу англійський парламент обговорював законопроект про скасування смертної кари. Англійські газети називали його *No Hanging Bill*. Законопроект про скасування повішення зрозуміли як заміну одного засобу смертного покарання іншим, наприклад розстрілом, хоча йшлося про смертну кару взагалі.

Одне й те саме слово може підлягати лексичній трансформації у протилежних напрямках: у бік звуження й у бік розширення значення, тобто може виступати об'єктом як диференціації, так і генералізації. Візьмемо, наприклад, іменник *resentment* і дієслово *resent*. За даними тлумачного словника, центральне, найширше значення цих слів – *почуття невдоволення, неприязні, ворожості*. У фрагменті, що наводиться нижче, застосований прийом генералізуючої трансформації:

...the Doremus family used to spend their summer on Cape Code, too. They weren't as important in the government, or rich, but I guess they saw the Kennedys sometimes. Dave resented the Kennedy boys, he says, but then he got to know...
(Vance Bourjaily. The Man Who Knew Kennedy)

*Дорімуси зазвичай теж проводили літо на мисі Код. Батько Дейва був не з багатіїв і не таку вже посаду займав в уряді, однак вони приятелювали родинами. Дейв мені казав, що йому хлопчики Кенеді не подобалися, це вже потім він ближче узнав ... Джона Кенеді. (В. Бурджейлі «Людина, що знала Кенеді»). Зрозуміло, що в цій ситуації дієслово *resented* не може виражати певного, конкретно обґрунтованого почуття, і вперекладі дається генералізуюче не подобалися.*

3. Прийом смислового розвитку

Прийом смислового розвитку полягає в заміні словникового відповідника при перекладі контекстуальним, що логічно з ним пов'язаний. Сюди належать різні метафоричні й метонімічні заміни, що продукуються на основі категорії перехрещення. Відношення перехрещення мають місце, коли лише частина обсягу одного поняття входить в обсяг іншого і, у свою чергу, частина обсягу

другого поняття входить в обсяг першого.

Якщо врахувати, що всі повнозначні частини мови підрозділяються на три категорії: предмети, процеси й ознаки, то при перекладі спостерігається неймовірно розмаїття замінів як у середині кожної категорії, так і між різними категоріями. Щоб передати один і той самий зміст засобами іншої мови, часто не має значення, якою формою слова буде виражений цей зміст. Предмет може замінитися його ознакою, процес – предметом, ознака – предметом або процесом і т. д. Під процесом мається на увазі дія або стан. Розглянемо такий приклад з газетної статті: *The Liverpool by-election was an acid test for the Labour candidate*. Навряд чи можна перекласти як «Додаткові вибори в Ліверпулі були випробуванням на кислотність для кандидата лейбористської партії». Очевидно, процес потрібно замінити його атрибутом – «лакмусовим папірцем», згідно з нормою української мови. Цей смисловий розвиток – заміна процесу предметом – проходить у межах категорії перехрещення: лакмусовий папірець є лише частиною тесту на кислотність, і сам процес випробування не покриває цілком можливостей використання лакмусового папірця.

Коли прийом смислового розвитку застосовується при перекладі дієслівних сполучень, можна намітити чіткі закономірності замінів і встановити взаємозв'язки між процесом (дією чи станом), його причиною або наслідком. Тоді сполучення двох елементів із трьох можливих можуть мати шість таких варіантів:

причина-----процес-----наслідок

1) заміна процесу причиною; 2) заміна процесу наслідком; 3) заміна причини процесом; 4) заміна причини наслідком; 5) заміна наслідку причиною; 6) заміна наслідку процесом.

I don't think she's living here at the moment. Her bed wasn't slept in. – Я не думаю, що вона живе тут зараз. Її **постіль не зім'ята**. Тут замість прямого перекладу «вона не спала у своєму ліжку» відмічено наслідок. Отже, тут процес замінено наслідком.

Прийом смислового розвитку нерідко може бути продиктований різницею у сполученні слів в англійській та українській мовах. Словниковий відповідник фразеологічної одиниці *to stick one's neck out* – *ставити себе під удар*. Проте, аби зберегти образність, можна застосувати прийом смислового розвитку в перекладі: *Few U.S. presidents dare stick their necks out in mid term poll.* – *Мало хто з американських президентів ризикує підставити голову під удар під час проміжних виборів. I gave the horse his head* – *Я попустив поводі*. У цьому прикладі дотримується чіткий метонімічний зв'язок: *голова коня* і *поводи* – заміна дії причиною.

4. Прийом антонімічного перекладу і формально-логічна категорія контрадикторності

Антонімічний переклад, який, по суті, є крайньою точкою прийому смислового розвитку, є заміною якогось поняття мови-джерела протилежним поняттям у мові перекладу. Цей прийом супроводжується перебудовою усього висловлювання для зберігання незмінного плану змісту. Антонімічний переклад ґрунтується на формально-логічній категорії контрадикторності. Відношення контрадикторності (або заперечення поняття) спостерігаються між поняттями, які одержуються одне з одного шляхом операції заперечення. При антонімічному перекладі ця категорія містить не лише заперечення, а й протиставлення.

У більшості випадків використання протилежного поняття у перекладі спричинює заміну стверджувального речення заперечним і навпаки: *The woman at the other end asked him to hang on.* – Жінка на іншому кінці дроту попросила його не класти слухавку.

Антонімічний переклад є можливим і без зміни типу конструкції. Це трапляється тоді, коли протиставляється не лише поняття, що виражає ознаку, а й носії ознаки. Наприклад: *The adoption of the defensive does not necessarily mean weakness or inferiority of our troops.* – Перехід до оборони не обов'язково означає слабкість наших сил.

5. Прийоми цілісного перетворення і компенсації

Формально-логічна категорія «поза положенням»

Згідно з логікою норм відношення «поза положенням» спостерігаються, коли об'єми двох понять повністю виключають одне одного і при цьому не вичерпують сфери предмета, про який ідеться. Ця категорія є основою для двох прийомів лексичної трансформації – цілісного перетворення і компенсації. Відношення «поза положенням» покладені в основу зміщення, тобто використання для іменування поданого поняття назви суміжного поняття у межах одного родового поняття.

Так, наприклад, переклад французької назви радянського фільму «Летять журавлі» зроблений на основі відношень «поза положенням». Оскільки французьке слово «журавель» дуже часто використовується у значенні «проститутка», радянський фільм, відомий у французькому прокаті під назвою «Коли летять лелеки». Така заміна *журавля* на *лелеку* може вважатися як свого роду компенсація, що виправдана й продиктована особливостями стилю й лексики французької мови.

Прийом цілісного перетворення також є певним різновидом смислового розвитку, але на відміну від антонімічного перекладу має більшу автономність і менший логічний зв'язок між планами вираження мови-джерела й мови перекладу. Цей прийом здійснюється в межах або перехрещення, або «поза

положенням». Прийом цілісного перетворення можна скорочено визначити як синтез значення без безпосереднього зв'язку з аналізом. Перетворюється внутрішня форма будь-якого відрізка мовленнєвого ланцюжка – від окремого слова, здебільшого складного, до синтагми, а часом і цілого речення. *How do you do.* – Доброго дня; *Welcome!* – Вітаємо!; *Nevermind.* – Не звертайте уваги; *Here you are.* – Ось, будь ласка; *Here's to you.* – Бувайте здорові! (тост); *Well done!* – Браво, молодець; *Have done!* – Годі!; *That'll do.* – Досить; *Now then!* – Покванся!; *Shut up!* – Стули пельку!; *Help yourself.* – Пригощайтеся!

Прийом цілісного перетворення слугує універсальним засобом перекладу фразеологізмів: *Even the most perfunctory account of the plain facts would **blow the myth sky-high*** – Навіть поверхневий розгляд фактів не залишить каменя на камені від вигаданого істориками міфу.

Існує певна закономірність у тому, що в перекладі одна заміна тягне за собою іншу.

Прийом перекладацької компенсації. Як формулює А. В. Федоров, у практиці перекладу в ряді випадків, коли не відтворюється зовсім або змінюється формально далеким той чи інший елемент оригіналу, припускається те чи інше слово, словосполучення тощо, оскільки неможливо передати окремий елемент, окрему особливість оригіналу. В таких випадках найкориснішим прийомом перекладу є компенсація.

Компенсацією в перекладі потрібно вважати заміну елемента оригіналу, який не можна передати елементом іншого порядку згідно із загальним ідейно-художнім характером оригіналу і там, де це є зручним за умов мови перекладу. Компенсація може мати семантичний або стилістичний характер. У першому випадку заповнюється пропущений компонент, який не можна передати у перекладі для повноти смислу.

Семантична компенсація часто застосовується, щоб заповнити пробіли, спричинені так званою безеквівалентною лексикою. Це насамперед позначення реалій, характерних для країни джерела і найхарактерніших для іншої мови й іншої дійсності. Коли ці деталі не мають принципового значення, то втрати для читача не буде, якщо їх опустити в перекладі. Наведемо приклад перекладу *I've brought a **Christmas present** for Dad.* – Це новорічний подарунок татові.

Розглянемо спочатку випадки смислової компенсації. Вона може бути локальною (місцевою) і тотальною (загальною). У виставі Голсуорсі «Втеча» неодноразово згадується реалія *Burberry* – непромокальний плащ, який випускався фірмою Бербері. У перекладі цю реалію, дуже характерну для Англії 20-х років минулого століття, скрізь замінено «Макінтошем». Виключно вдала заміна, оскільки і ця реалія – англійська. Звичайно, така заміна була б неможливою, якби в оригіналі згадувалася фірма «Макінтош».

Так само слово *convict* перекладається як *в'язень*, коли його застосовує автор, говорячи про мешканців дартмурської в'язниці. Але коли засуджений на

5 років за неумисне вбивство полісмена відставний капітан Деннант утікає з в'язниці, перелякані обивателі, які переслідують його заради винагороди, називають його *утеклий каторжник*. Ця загальна компенсація цілком виправдана: лавочник, фермер, найманці й поліцейські, залякуючи один одного зустрічю з небезпечним, на їхню думку, злочинцем, навряд чи б стали називати його «в'язнем», хоча в оригіналі лише *a convict*.

Після дводобових блукань у тумані, болотами, стражденний і голодний Деннант проникає вночі до квартири, забирається під ліжко і засинає. Коли вранці його знаходить власниця квартири і, перелякана, намагається закричати, він зупиняє її словами: *Hush! It's O.K. – Тсс! Не бійтеся!* Це так само загальна компенсація. Буквальний переклад *все гаразд* не відповідав би наміру втікача заспокоїти жінку.

У перекладах англійських вистав є багато прикладів компенсації там, де персонажі спілкуються на різних соціальних і місцевих діалектах. Здебільшого це зразки стилістичної та експресивної компенсації – заміни одного виразного засобу іншим, компенсації локальної й тотальної.

Отже, характерною для будь-якого перекладу є часткова втрата інформації. Деякий обсяг її так чи інакше втрачається при перекладі. На жаль, це об'єктивне зло, яке усунути практично неможливо, попри всі зусилля професіоналів.

Питання для самоперевірки:

1.	Що таке лексичні трансформації?
2.	Які ви знаєте лексичні трансформації?
3.	Що таке компенсація?
4.	Що таке генералізація?
5.	Розкажіть про прийоми цілісного перетворення і компенсації
6.	Чи можлива диференціація без конкретизації?
7.	Коли застосовується семантична компенсація?
8.	Як формулює прийом перекладацької компенсації А.В.Федоров?
9.	Які ви знаєте випадки смислової компенсації? Наведіть приклади
10.	Чи є багато прикладів компенсації у перекладах англійських вистав? Наведіть приклади
11.	Що таке антонімічний переклад і на чому він ґрунтується?
12.	Чи є можливим антонімічний переклад без зміни типу конструкції? Наведіть приклади
13.	Розкажіть про прийом смислового розвитку
14.	Розкажіть про генералізацію значень
15.	Розкажіть про конкретизацію значень
16.	Розкажіть про диференціацію значень
17.	Прийом цілісного перетворення слугує універсальним засобом перекладу фразеологізмів? Якщо так, то наведіть приклади
18.	Чи втрачається при перекладі деяка інформація?

Лекція 12.

Функціонально-стильові труднощі перекладу

План

1. Функціональні стилі і переклад
2. Труднощі науково-технічного стилю
3. Особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю
4. Особливості перекладу текстів публіцистичного стилю
5. Художній стиль.

1. Функціональні стилі і переклад

Перекладацькі труднощі починаються із належності оригіналу до певного функціонального стилю (зазначає Кияк Т.Р.).

Функціональний стиль – це мовлення провідного соціально-професійного угруповання. У лінгвістиці пропонується безліч таких мовлень, проте з перекладацької точки зору доцільно класифікувати їх за принципом труднощів, а останні пов'язувати з функціями мови і тексту.

За мовними засобами та складом змістовних одиниць і способами їх поєднання у складні й широкі змістовні та структурні й жанрово-стилістичні цілісності – мовленнєвих масивів-текстів визначаються і найхарактерніші стилі мовлення, а саме:

1) стиль художньої літератури, 2) науково-технічний стиль, 3) інформаційний/газетний стиль, 4) стиль ділового мовлення, 5) стиль соціально-політичного мовлення, 6) епістолярний стиль тощо. Зазначаючи їх неоднорідність, виникає потреба бодай коротко зокреслити особливості видтворення деяких з них при перекладі.

2. Труднощі науково-технічного стилю

Науково-технічна сфера є однією з життєво важливих сфер діяльності людства. У зв'язку з бурхливим розвитком техніки та поширенням науково-технічної інформації виросло значення науково-технічного перекладу.

Переклад науково-технічної літератури відрізняється від перекладу художньої літератури, газетних статей, документально-ділового матеріалу тощо. До поняття "науково-технічна література" входять такі її різновиди, як власне науково-технічна література, а саме, монографії, збірники та статті з різних проблем науки і техніки; учбова науково-технічна література (підручники, довідники і т.д.); науково-популярна література з різних галузей техніки; технічна і супровідна документація; технічна реклама, патенти та ін. Переклад такої літератури викликає певні труднощі.

Науково-технічні тексти характеризуються особливим стилем, який відрізняє їх від інших типів текстів. При перекладі таких текстів ця особливість створює додаткові проблеми. Мова науково-технічної літератури відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями.

Найбільш типовим лексичним признаком науково-технічної літератури є насиченість тексту спеціальними термінами, термінологічними словосполученнями. Терміни – це слова або словосполучення, які мають лінгвістичні властивості як і інші одиниці словникового складу. Відмінність терміна від звичайного слова залежить, перш за все, від його значення. Терміни виражають поняття науковооброблені і властиві лише конкретній галузі науки і техніки.

Науково-технічні терміни як мовні знаки, що репрезентують поняття спеціальної, професійної галузі науки або техніки, становлять суттєву складову науково-технічних текстів і є однією з головних причин виникнення труднощів при перекладі з огляду на їх неоднозначність, відсутність перекладних відповідників (у випадку термінів-неологізмів) та національну варіативність.

Також при перекладі значні труднощі іноді виникають через те, що в лінгвістичному аспекті терміни, як і інші слова мови, мають явище багатозначності. У мові науки і техніки це явище поширене через те, що у терміносистемах різних галузей науки і техніки широко застосовується так зване семантичне словотворення, коли існуючій формі слова приписується те чи інше значення.

У деяких випадках один і той же термін має різні значення в межах різних наук. Особливі труднощі для перекладу становлять випадки, коли один и той же термін має різне значення в залежності від приладу чи обладнання. Вирішальним при перекладі багатозначного терміна є контекст.

У спеціальному тексті нерідко буває елемент новизни, який є особливо цікавим для читача, але пов'язаний із вживанням нових термінів (термінів-неологізмів), ще не зафіксованих у словниках. Зрозуміло, що такі випадки можуть створювати серйозні проблеми для перекладача. Основна умова подолання цих труднощів полягає у детальному аналізі описуваного явища і передачі його термінами, що вже є усталеними в науці. Актуальні наукові проблеми, найновіші технічні винаходи і відкриття висвітлюються у друкованих виданнях і перш за все - у періодичних виданнях, до яких і повинен звертатися перекладач.

Окрім термінів, технічні тексти характеризуються вживанням спеціальної технічної фразеології. Сюди також належать випадки, коли загальноновживане слово в певних словосполученнях набуває термінологічного значення.

Характерною рисою сучасної науково-технічної літератури є використання скорочень та аббревіатур.

Науково-технічна література є сферою широкого вживання різних скорочень – як тих, що увійшли до мови і зафіксовані у словниках, так і

авторських, оказіональних, що створені тільки на конкретний випадок і зафіксовані лише в одному тексті. У деяких видах текстів скорочення іноді становлять 50 відсотків усіх слововживань та 15 відсотків словникового складу. З точки зору їх перекладу, зазначений розподіл скорочень доцільний тому, що останні, як правило, мають свої відповідні повні форми у конкретному тексті, що перекладається, і їх розуміння звичайно не викликає труднощів, тоді як при перекладі перших іноді можуть не допомогти й перекладні словники скорочень, якщо вони не містять потрібного скорочення.

Слід пам'ятати, що в процесі перекладу загальноприйняті, тобто офіційні скорочення не можна довільно змінювати та замінювати.

Серед лексичних труднощів перекладу науково-технічного тексту слід виділити наявність певної групи інтернаціональних слів, які, незважаючи на схожість звучання у різних мовах, відрізняються в кожній мові своєю семантикою і стилістичним забарвленням. У теорії перекладу такі слова відомі як "зрадливі друзі перекладача".

Часто студенти на підставі зовнішньої схожості двох лексичних одиниць різних мов ототожнюють їх значення. Це призводить до помилкового сприймання інформації іноземною мовою, а отже до спотворення змісту тексту, що перекладається.

Складність перекладу слів подібного звучання - "зрадливих друзів перекладача" полягає в необхідності правильного добору значення слова, яке відповідало б змісту конкретного тексту. Нехтування контекстом є найчастішою причиною смислової помилки. Саме контекст ліквідує багатозначність слова і забезпечує конкретизацію того чи іншого значення.

Якщо лексичні відмінності в тексті є очевидними (наявність спеціальної лексики, термінів), то у граматичному плані вони значно менш виразні, однак не менш різноманітні.

Однією з найпомітніших граматичних особливостей науково-технічних текстів є велика кількість різного роду поширених складних (у першу чергу - складнопідрядних) речень, що вживаються для передачі типових для наукового викладу логічних відношень між об'єктами, діями, подіями та фактами.

Граматична структура речення науково-технічних текстів має ряд особливостей:

- наявність довгих речень, які включають велику кількість другорядних і однорядних членів. При цьому залежні від підмета і присудка слова часто стоять на відстані від того слова, яке вони визначають;
- вживання багатокомпонентних атрибутивних словополучень;
- вживання означень, утворених шляхом стяжки цілих синтаксичних груп;
- вживання синтаксичних конструкцій, пасивних конструкцій, зворотів;
- наявність пропусків деяких службових слів (артиклів, допоміжних дієслів) особливо в таблицях, графіках, специфікаціях.

Між науково-технічними текстами, написаними різними мовами, існують значні граматичні відмінності, зумовлені особливостями граматичної будови мови, нормами і традиціями письмового наукового мовлення.

Саме розбіжності в будові мов, у наборі їхніх граматичних категорій, форм та конструкцій і спричиняють значні граматичних труднощів перекладу.

Нерідко труднощі виникають при перекладі науково-технічного тексту у зв'язку з відмінністю синтаксичної системи мов: послідовність елементів висловлювання в мові оригіналу та українській мові може не збігатися.

Слід зазначити, що деяким мовам (зокрема англійській та німецькій) властива граматична багатозначність, тобто одні і ті ж самі дієслова можуть бути самостійними дієсловами, допоміжними дієсловами або дієсловами з модальним значенням. Що теж викликає труднощі при перекладі.

До граматичних труднощів перекладу також належать ті граматичні явища мови тексту оригіналу, що мають відмінні від відповідних граматичних явищ мови перекладу функціональні характеристики.

Лексика і граматики також тісно пов'язані із жанрово-стилістичними проблемами, оскільки до стилістичних характеристик тексту відносяться такі особливості, як:

- частотність вживання в текстах певних слів, які притаманні тій чи іншій галузі;
- застосування певних граматичних форм;
- вживання тих чи інших граматичних структур.

Існування жанрово-стилістичних проблем науково-технічного перекладу пов'язані з певними розбіжностями у стилістичних і жанрових нормах подання інформації в науково-технічних текстах мови оригіналу та української мови, особливостями вживання слів і сталих образних і необразних словосполучень.

Серед жанрово-стилістичних труднощів перекладу науково-технічних текстів українською мовою варто виділити такі:

- переклад, так званих, метафоричних термінів;
- переклад образної та необразної фразеології;
- переклад різноманітних кліше;
- наявність у такого роду текстах розмовних лексичних елементів.

Для подолання цих труднощів перекладачеві слід, перш за все, навчитися ідентифікувати такі проблеми в науково-технічному тексті. Крім того, потрібно формувати навички для подолання різноманітних стилістичних труднощів перекладу із урахуванням норм української мови та жанрових норм культури мови оригіналу. Перекладачеві потрібно не тільки знати, а також вміти застосовувати адекватні способи та прийоми перекладу тих елементів науково-технічного тексту, що визивають найбільші труднощі. А також не слід забувати про прагматичну адаптацію оригінального тексту під час перекладу.

При перекладі науково-технічної літератури особливо важливе значення має предмет перекладу. Обов'язковою умовою повноцінного перекладу будь-якого спеціального тексту, особливо науково-технічного, є повне розуміння його перекладачем. Перекладач повинен орієнтуватися у тій предметній галузі, до якої належить призначений для перекладу текст. Механічне заучування термінів, без проникнення у їх сутність, без знання самих явищ, процесів та механізмів, про які йдеться в оригіналі, може призвести до грубих помилок у перекладі. Перекладач повинен детально вивчити ту область науки і техніки, в якій він працює. Тільки тоді він зможе сміливо користуватися відповідними термінологічними словниками.

Під час перекладу важливо правильно зрозуміти зміст речень, смислові відношення між реченнями та значення метатекстових елементів, що беруть участь в організації тексту. Природно, що найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів, що є безпосередніми носіями предметної інформації.

При перекладі науково-технічних текстів, слід брати до уваги такі рекомендації. Передусім потрібно прочитати текст повністю, звернувши увагу на заголовок, оскільки він відбиває головний зміст тексту. Після загального ознайомлення зі змістом тексту його треба перекладати речення за реченням. Неодмінно належить враховувати структурний тип речення (просте, складносурядне, складнопідрядне).

Ознайомлюючись із синтаксичною побудовою речення, слід насамперед звернути увагу на присудок, який має своє постійне місце і обов'язково містить дієслово з яскраво вираженою морфологічною характеристикою.

Під час перекладу науково-технічного тексту неодмінно треба пам'ятати про розбіжності в побудові речень мови оригіналу та української мови, про відмінність системної організації мов.

Час від часу в процесі перекладу виникає необхідність текстової модифікації, яку важко передбачити і яка потребує оказійного здійснення в кожному окремому випадку. Йдеться про те, що нерідко загальний зміст і контекст потребують введення одних слів і опускання інших, часткової або повної перебудови всього речення за вимогами граматичної норми мови, якою здійснюється переклад.

Головну увагу під час перекладу варто спрямовувати на його адекватність і точність, враховувати кінцеву мету - якнайточніше відтворення оригіналу засобами української мови.

3. Особливості перекладу текстів офіційно-ділового стилю

«Офіційно-діловий стиль – це сукупність мовних засобів, функція яких – обслуговування сфери офіційних ділових відносин, що виникають між органами держави, організаціями та їх підрозділами, організаціями та

приватними особами в процесі їх виробничої, економічної, господарської, дипломатичної і юридичної діяльності».

«Висловлюю офіційно-діловим стилем зміст, враховуючи його величезну важливість, повинен виключати всяку двозначність, всякі різночитання.

На думку вчених офіційно-діловий стиль характеризується: високої регламентованістю мови (визначений запас засобів вираження і способів їх побудови); офіційністю (строгість викладу: слова вживаються звичайно у своїх прямих значеннях, образність, як правило, відсутня, тропи дуже рідкі); безособовістю (офіційно-ділова мова уникає конкретного й особистого)»

Розгляду перекладів документів офіційно-ділового стилю і його характеристик присвячено значну кількість робіт вчених, в масі своїй що стверджують, що офіційно – діловий стиль характеризується своєю стабільністю, традиційністю, замкнутістю, стандартизованістю, офіційністю.

На наш погляд, всі вищезазначені особливості знаходять відповідне відображення при виборі лексико-граматичних засобів мови для перекладу ділових документів. Зупинимося на розгляді особливостей текстів офіційно-ділового стилю на лексичному рівні:

1. Високий ступінь термінологічності, фразеологічних сполучень і кліше

Така стильова риса офіційно-ділового стилю мови як точність проявляється, насамперед, у вживанні спеціальної термінології. Використання бюро перекладів в Ялті, Криму та перекладачами фразеологічних сполучень або ж кліше та штампів також є характерною рисою ділових документів.

Згідно з визначенням, яке дає нам лінгвістичний словник, «терміни – це такі слова або сполучення слів, значення яких суворо обумовлено в межах даної спеціальності»

«Терміни загальномовний сфери, як правило, однослівне, а зміст більше однієї словесної позиції – або «фразеологічного походження» (залізниця, троянда вітрів), або сприймаються скоріше як поєднання лексичних одиниць (льотчик-космонавт, ракета-носій, космічний корабель, відкритий космос)». Вчені стверджують, що «кваліфікувати багатослівні терміни як фразеологічні одиниці, відносячи їх до розряду так званої неідіоматичної фразеології в принципі можна, що підкреслить особливу зв'язаність термінологічних словосполучень і цілісність їх номінації»

Такого роду фразеологічні сполучення і окремі слова – терміни можна зустріти в звітах, статутах, законах, нотах, причому кожна область має свою специфічну термінологію: наприклад, в перекладі ділових документів фінансово-економічного характеру зустрічаються такі терміни, як *extrarevenue* (додатковий дохід); *taxablecapacities* (податкоспроможності); *liabilitytoprofittax* (обов'язок платити податок на прибуток); в дипломатичній термінології: *highcontractingparties* (високі договірні сторони); *toratifyanagreement* (ратифікувати угоду); *memorandum* (дипломатична нота, меморандум); *past*

(договір, пакт); protectorate (протекторат); extraterritorialstatus (екстериторіальний статус); plenipotentiary (повноважний представник); в юридичних документах при перекладі угод часто зустрічаються такі терміни і поєднання, як: theinternationalcourtofjustice (Міжнародний суд); castingvote (вирішальний голос); judicialorgan (судовий орган); todealwithacase (вести процес, справа); summaryprocedure (сумарне судочинство); committalfortrial (передача справи в суд); tohearacase (слухати справу); aslaiddownin (як встановлено); ontheproposalofthecourt (за поданням суду); rightofappeal (право апеляції)

Для мови ділових документів характерна традиційність засобів вираження, яка прискорює процес формування фразеологічних одиниць типових для цього стилю. Традиційність засобів вираження лежить в основі іншої риси стилю англійських офіційних документів, а саме – наявність значної кількості архаїчних слів і виразів. У будь-якому діловому документі можна зустріти вживання таких слів, як hereby (сим, цим, справжнім; при сем); henceforth (з цього часу, надалі); aforesaid (вищевикладений, вищесказане, вищезгаданий); begtoinform (повідомляти, сповіщати).

Для порівняння розглянемо особливості вживання термінології, фразеологічних сполучень і кліше в офіційно-діловому стилі російської мови.

Як вже було сказано вище, характерною рисою лексики мови документів є високий ступінь термінологічності, причому до термінів примикає величезний пласт номенклатурної лексики, до неї відносяться наступне: номенклатура найменувань: АТВТ

«ОККО»; номенклатура посад: менеджер з продажу, рекламний менеджер, генеральний директор, комерційний директор; номенклатура товарів: ВАЗ-2106, бензин А-92 і т.п.

2. Скорочення, аббревіатури, складноскорочені слова

Загальним для всіх різновидів ділового стилю є наявність різного роду скорочень, аббревіатур, складноскорочених слів.

Наприклад, в Англійській мові: MP (Member of Parliament), HMS (His Majesty's Steamship), gvt (government), pmt (Parliament), UN (United Nations), DAS (Department of Agriculture, Scotland), DAO (Divisional Ammunition Officer), ANC (African National Congress), BE (Bank of England), DoD (Department of Defense), EEC (European Economic Community), EU (European Union), NATO (North Atlantic Treaty Organization).

Велика кількість таких скорочень зустрічається у військових документах. Тут ці скорочення переслідують не тільки мета досягнення стислості, але і є кодом.

При перекладі ділової кореспонденції використовуються імена іменники – назви людей за ознакою, зумовленого наприклад, в ділових документах фінансово-економічного характеру зустрічаються такі терміни, як extrarevenue

(додатковий дохід); *taxable capacities* (податкоспроможності); *liability to profit tax* (обов'язок платити податок на прибуток); в дипломатичній термінології: *high contracting parties* (високі договірні сторони); *to ratify an agreement* (ратифікувати угоду); *memorandum* (дипломатична нота, меморандум); *pact* (договір, пакт); *protectorate* (протекторат); *extraterritorial status* (екстериторіальний статус); *plenipotentiary* (повноважний представник); Бюро переказів в юридичних документах часто використовують такі терміни і поєднання, як: *the international court of justice* (Міжнародний суд); *casting vote* (вирішальний голос); *judicial organ* (судовий орган); *to deal with a case* (вести процес, справа); *summary procedure* (сумарне судочинство); *committal for trial* (передача справи до суду); *to hear a case* (слухати справу); *as laid down in* (як встановлено); *on the proposal of the court* (за поданням суду); *right of appeal* (право апеляції) Для мови ділових документів характерна традиційність засобів вираження, яка прискорює процес формування фразеологічних одиниць типових для цього стилю. Традиційність засобів вираження лежить в основі іншої риси стилю англійських офіційних документів, а саме – наявність значної кількості архаїчних слів і виразів. У будь-якому діловому документі можна зустріти вживання таких слів, як *hereby* (сим, цим, справжнім; при сем); *henceforth* (з цього часу, надалі); *aforesaid* (вищевикладений, вищесказане, вищезгаданий); *beg to inform* (повідомляти, сповіщати).

Для порівняння розглянемо особливості вживання термінології, фразеологічних сполучень і кліше в офіційно-діловому стилі російської мови.

Як вже було сказано вище, характерною рисою лексики мови документів є високий ступінь термінологічності, причому до термінів примикає величезний пласт номенклатурної лексики, до неї відносяться наступне: скорочення. Крім термінів скорочуються назви відомих правових актів: ЦК (Цивільний кодекс), КК (Кримінальний кодекс). Скорочуються номенклатурні знаки самого різного властивості: представляють собою найменування організацій: МВФ Міжнародний валютний фонд; ЦБР Центральний банк Росії, що вказують на форму власності підприємства і що входять до якості класифікатора в назви підприємств: ТОВ товариство з обмеженою відповідальністю; ВАТ відкрите акціонерне товариство; ПП приватне підприємство; МП муніципальне підприємство; СП спільне підприємство. скорочується номенклатура посад: ІВ – виконуючий обов'язки. Говорячи про прийоми перекладу даного типу лексики, слід керуватися тими рекомендаціями, які пропонують професійні перекладачі. У ході даного дослідження ми переконалися в тому, що пропоновані прийоми дійсно використовуються для перекладу. Серед них можна виділити наступні:

При перекладі на українську, російську, білоруську мову зустрічаються в початковому тексті аббревіатури розшифровуються і переводяться повністю, при цьому при першій згадці може наводитися розшифровка аббревіатури мовою оригіналу, потім повний переклад такий розшифровки на російську мову, потім або усталена у мові перекладу аббревіатура, якщо така є, або

складена самим перекладачем з перших букв розшифрованої і перекладеної оригінальної аббревіатури, якщо усталеного еквівалента немає. Якщо аббревіатура не піддається розшифровці, то її залишають на мові оригіналу та в примітці обов'язково вказують, що дане скорочення розшифрувати не вдалося.

При перекладі на англійську, німецьку, італійську, турецьку мови у містах України замість україномовної аббревіатури пишеться аббревіатура іноземною мовою, створена за першими літерами повного перекладу, який при першому згадуванні в тексті вказується в дужках. Надалі використовуються як аббревіатура, так і повне перекладене найменування.

Скорочені найменування марок машин, апаратів, приладів і пр. зазвичай не розшифровують і в перекладі залишають в оригінальному написанні, наприклад: BORAX-реактор BORAX.

Літерні аббревіатури назв установ та організацій пишуться без лапок і з великої літери. У разі неможливості розшифрувати скорочення його зберігають мовою оригіналу або приводять в російській написанні відповідно традиції, наприклад: ENEL-фірма ENELілі фірма ЕНЕЛ, CNN-компанія «Сі-Ен-Ен», VOLVO-фірма ВОЛЬВО або фірма «Вольво».

При перекладі аббревіатур з російської мови на іноземну належить керуватися нормами і узусом мови перекладу, уникаючи неблагозвучних і незрозумілих комбінацій букв на цій мові. У ряді випадків доцільно розшифровувати таку аббревіатуру для розуміння її отримувачами перекладу.

Для перекладів документів дипломатичної мови, де знаходиться велика кількість іноземних представництв і консульств характерне використання деякої кількості латинських і французьких слів і виразів, які отримали свого роду термінологічну забарвлення в мові дипломатичних документів.

Висока частотність процедурної лексики (лексики з узагальненим значенням).

За допомогою застосування даного типу лексики досягається однорідність стилістичного забарвлення лексики ділової письмової мови. Процедурна лексика представляє в тексті документа конкретна дія, предмет або ознаку в офіційно-правовій інтерпретації: порушення трудової дисципліни (це може бути запізнення, прогул, явка на роботу в нетверезому вигляді і т.д.), зрив графіка поставок (затримка в дорозі, несвоєчасна відвантаження товару і т.д.), нести відповідальність (піддаватися в разі порушень штрафам, матеріальним стягненням, кримінальному переслідуванню і т.д.). Процедура подання пов'язана не тільки з перевагою слів узагальненої семантики, але і з перевагою родових лексем видовим: продукція (книги, буклети, дошки, цвяхи); приміщення (кімната, квартира, зал); споруда (сарай, будинок, магазин і т.д.). Найважливішою особливістю процедурної лексики є те, що слова використовуються в тексті в одному можливе значенні. Однозначність контекстного вживання обумовлена тематикою документа. Ми можемо

побачити це у прикладі, наведеному нижче: Сторони зобов'язуються забезпечити взаємні бартерні поставки ... При всій багатозначності слово боку прочитується тільки в юридичному аспекті – «юридичні особи, що укладають договір». Високий ступінь узагальненості і абстрактності основної лексики (розірвання, забезпечення, втрати, розрахунок, робота, розбіжності, виріб, найменування тощо) у діловій письмовій мові поєднується з конкретністю значення номенклатурної лексики. Номенклатурна лексика з її конкретно-денотативного значенням доповнює високий рівень узагальненості термінів і процедурної лексики. Ці типи слів використовуються паралельно: у тексті договорів – терміни і процедурна лексика, в додатках до договорів – номенклатурна лексика. В опитувальних аркушах, реєстрах, специфікаціях, заявках і т.п. терміни як би отримують свою розшифровку: Договір-специфікація продукція: бензин А-92, цемент, руберойд. Договір-калькуляція послуги: підготовка оригінал-макету, виготовлення та підготовка форми, палітурні роботи. У текстах документів не допускається вживання лайливих слів і зниженої лексики, розмовних виразів і жаргонізмів, тим не менш, в мову ділового листування потрапляють професійні та жаргонні слова: кадровик, платіжка, накидка і так далі. Використання подібної лексики в ділових листах так само недоречно, як і використання канцеляризмів у побутовій бесіді, оскільки її вживання закріплено тільки за усною сферою спілкування, і вона не може відповідати вимогу.

Порівняльний аналіз теоретичних праць таких вчених, як Л.С.Бархударова, В.Г.Гака, А.В.Федорова, а особливо А.Д.Швейцера та емпіричного матеріалів дозволяють судити про те, що для переведення даного типу лексики необхідний пошук еквівалента в мову перекладу. Також необхідно визначити і зіставити лексичні значення перекладного слова і знайденого еквівалента для того, щоб переконатися, що значення слів є рівнозначними. У разі відсутності еквівалента в мові перекладу потрібно керуватися прийомами, прийнятими для перекладу так званої безеквівалентної лексики. Зупинимось на розгляді основних прийомів перекладу на прикладі фразеологічних одиниць, що використовуються в текстах офіційно-ділового стилю.

В офіційно-діловому стилі при перекладах, багато перекладачів та бюро перекладів використовують фразеологізми використовуються в канцелярських, юридичних і дипломатичних документах. У діловому мовленні їм властива висока ступінь стандартизації. Фразеологізми вживаються в їх прямому і точному значенні, що не допускає двоякого тлумачення. С.І.Влахов і С.П.Флорін відзначають, що можливість досягнення повноцінного словникового перекладу фразеологічної одиниці залежить від співвідношень між одиницями ВМ і ПМ: «Фразеологічна одиниця має в ПЯ точне, не залежне від контексту повноцінне відповідність (смісловне значення + конотації), тобто фразеологізм ІЄ, рівний фразеологізму ПЯ, перекладається еквівалентом. Фразеологічну одиницю можна передати на ПЯ тим чи іншим відповідністю,

звичайно з деякими відступами від повноцінного перекладу, тобто фразеологізм ІЄ, приблизно рівний фразеологізму ПЯ, перекладається варіантом (аналогом). Фразеологічна одиниця не має в ПЯ ні еквівалентів, ні аналогів, неперекладна у словниковому порядку, тобто фразеологізм ІЄ, нерівний фразеологізму ПЯ, передається іншими, нефразеологічного засобами ». Можна сказати, що фразеологічні одиниці переводять або фразеологізмом – фразеологічний переклад, або іншими засобами – не фразеологічний переклад.

Згідно А.В.Кунин з перекладацькою точки зору англійські фразеологічні одиниці поділяються на дві групи: фразеологічні одиниці, що мають еквіваленти в російській мові; безеквівалентні фразеологічні одиниці. Основними способами перекладу ФЕ, що мають міжмовні відповідності, є переклад за допомогою еквівалента (повного або часткового), аналога.

Під міжмовних фразеологічними еквівалентами ми розуміємо різномовні семантично еквівалентні ФЕ, характеризуються однаковою структурно-граматичної організацією та компонентним складом. Слідом за Е.Ф.Арсентьевої розрізняємо два типи еквівалентності:

1. повна еквівалентність, тобто повна співвідносність плану вираження і плану змісту ФЕ, тотожність фразеологічного значення, структурно-граматичної організації та компонентного складу зіставляються одиниць;

2. часткова еквівалентність, яка характеризується незначними відмінностями в плані вираження ФЕ тотожною семантики » Отже, перейдемо до розгляду кожного із зазначених типів. До повних еквівалентів ми віднесемо ФЕ англійської та російської мов, які характеризуються тотожністю сигніфікативно – денотативного і конотативного макрокомпонентів значення, ідентичною структурно-граматичної організацією та компонентним складом.

Наведемо приклади повної еквівалентності ФЕ, що використовуються в діловому стилі мови: *yourhumbleservant*-ваш покірний слуга (ставиться перед підписом в офіційному листі) *numericalsuperiority*-кількісну перевагу *noticeofamendment*- повідомлення про виправлення (наприклад, про внесення поправки в товарний знак) *alltheessentialconditionsofacontract*-всі істотні умови договору *allegiantoprinciples*-вірність принципам *anexceptional value* – виняткова цінність (про речі) *balanced development* – збалансований розвиток *black market* – чорний ринок *blatantinjustice* – кричуща несправедливість *aidandabet* – підбурювати.

Значення компонентів обох ФЕ збігається. Обидві ФЕ мають експресивний характер – прояв покірності і підпорядкування. Даний фразеологізм має однаковий кількісний компонентний склад, структурна організація ідентична: *pronoun + adj + n*. Висновок: дані ФЕ є повними еквівалентами. До часткових фразеологічних еквівалентів ми відносимо семантично еквівалентні фразеологічні одиниці російської та англійської мов, які характеризуються певними відмінностями в плані вираження, які можуть носити компонентний або морфологічний характер. У більшості випадків

відмінності зачіпають лише компонентний склад ФЕ. Примітний той факт, що в якості розрізняються компонентів найчастіше виступають лексеми суміжної семантики. В якості прикладу розглянемо ФЕ англійської мови «*abattle of words*» (букв. битва слів) і зіставимо її з російською ФЕ «словесна перепалка». Під даними ФЕ ми розуміємо розбіжність думок, розбіжність у поглядах, компонентний склад обох ФЕ однаковий. Порядок розташування компонентів фразеологізмів не збігається. Однак подібність компонентної структури семантики обох ФЕ є очевидним. Фразеологізми «*toballoonprices*» (букв. роздувати ціни) – роздувати ціни виступають у значенні підняти вартість на що-небудь в значній мірі. Компонентний склад обох ФЕ збігається. Структурна граматична організація також збігається. Очевидно відмінність у значеннях дієслівних компонентів «роздувати» і «*balloon*». Тим не менш, обидва дієслова означають процес збільшення, що вказує на їх приналежність до подібному семантичному значенню. Під фразеологічними одиницями «*blackeconomy*» (букв. чорна економіка) – тіньова економіка ми розуміємо незаконну економічну діяльність. Компонентний склад обох ФЕ ідентичний, структурна організація однакова. Є лише розбіжність у виборі одного семантичного компонента: *black* в англійською і тіньова в російській мові. Тим не менш, обидва прикметників означають щось негативне, приховане, що вказує на їх приналежність до подібному семантичному значенню. До міжмовних фразеологічним аналогам можна віднести ФЕ, виражають однакові або близькі значення, але характеризуються повним відзнакою або лише приблизними схожістю внутрішньої форми. Приблизне схожість внутрішньої форми вказує на приналежність фразеологізмів до одного класу. До фразеологічним аналогам можуть ставитися фразеологічні одиниці з єдиною структурою словосполучення, пропозиції, дієслівних, субстантивних сполучень і т.д. Фразеологізм *credibilitygap* (букв. втрата довіри) – криза довіри. ФЕ несуть значення недовіри до влади, мають негативний компонент оцінковості. Порядок розташування компонентів фразеологізмів не збігається.

Фразеологічні аналоги також можуть відзначатися приблизними схожістю структурно-граматичної організації та різним компонентним складом, як то в прикладах: *all parties in dispute* (букв. всі сторони в суперечці) – всі сторони-учасники спору *indeed and not in name* (букв. у справі, а не в назві) – на ділі, а не на словах *under one's hand and seal* (букв. під чиєюсь рукою і печаткою) – за чиймось підписом та печаткою *assault and battery* (букв. напад і побої) – образа дією. Також, до фразеологічних аналогів можна віднести ФЕ з різною структурно-граматичної організацією і різним компонентним складом: *to clear the decks* (букв. очистити палубу) – приготуватися до чогось. (до якимсь діям, боротьбі) *split the difference* (букв. розколоти різницю) – зійтися в ціні, сторгуватися *all the fun for less than half the price* (букв. веселоці менш ніж за півціни) – «дешево і сердито», задоволення за півціни *balance in hand* (букв. баланс в руці) – готівка.

Під безеквівалентний фразеологічними одиницями прийнято розуміти

фразеологічні одиниці, що не мають відповідності (еквівалента) у словниковому складі іншої мови. Основними способами перекладу безеквівалентних ФЕ є калькування, описовий переклад і комбінований переклад. Калькування або дослівний переклад фразеологізмів при наявності повного або часткового еквівалента. Незважаючи на наявність повного або часткового еквівалента, стійкі сполучення слів іноді доводиться перекладати дослівно. Наприклад, ФЕ *administrator with the will annexed* - Букв. адміністратор спадщини із доданим заповітом; особа, призначена для виконання обов'язків душоприказника.

Погодимося з точкою зору С.В.Влахова і С.С.Флоріна, які стверджують, що передумовою для калькування є достатня вмотивованість значення фразеологічної одиниці значеннями її компонентів. Тобто калькування можливо тільки тоді, коли дослівний переклад може довести до читача істинне дружнє судову справу, або ж за допомогою описового перекладу – судова справа, порушена за згодою обох сторін.

ФЕ *administrator with the will annexed* посредством калькування перекладається як адміністратор спадщини із доданим заповітом, а при описовому перекладі – особа, призначена для виконання обов'язків душоприказника.

На основі розглянутого теоретичного матеріалу та аналізу емпіричного матеріалу можна зробити висновок про те, що існує безліч прийомів і способів перекладу фразеологічних одиниць, проте необхідно пам'ятати, що реальний процес перекладу фразеологічних одиниць не зводиться до підбору «еквівалентних мовних відповідностей», а являє собою складний процес, в якому крім власної майстерності перекладача грають роль і набір культурних знань потенційних реципієнтів, на які орієнтується перекладач, і характер взаємини контактують культур, і багато інших чинників, що впливають на якість і прийнятність перекладу. ФЕ, що використовуються в текстах офіційно-ділового стилю, в основному нейтральні. Однак зрідка для створення необхідного ефекту можуть використовуватися емоційно-оціночні та експресивно-образні засоби, в тому числі ідіоматичні вирази, а також узуальні ідіоматичні вирази, що втратили свою образність з часом.

Говорячи про письмовій формі ділового стилю мови (ділових листах, контрактах, звітах та інших видах документації), можемо припустити, що в ній вживаються не повністю переосмислені мотивовані фразеологічні одиниці, що виникли з злиття значень лексичних компонентів і є вираженням єдиного цілісного значення. Ці одиниці – фразові штампи, стандартизовані стилістичні кліше. Дослідивши фразеологічні одиниці, що використовуються в текстах офіційно-ділового стилю, робимо висновок про те, що наявність легких шляхів перекладу з англійської мови на російську настільки не численні, скільки велике кількість труднощів, з якими перекладачам доводиться стикатися. У першу чергу це пов'язано з необхідністю адекватної передачі смислового змісту.

4. Особливості перекладу текстів публіцистичного стилю

Прикладами публіцистичного стилю є тексти різних жанрів, як монологічні, так і діалогічні за формою: журнальні статті, соціально-політичні есе, публічні виступи, рекламні статті.

Призначення публіцистичного стилю - повідомляючи, переконувати, впливати на маси, формувати в людей правильне відношення до суспільних проблем. У публіцистичному стилі реалізується мовна функція впливу (агітації і пропаганди), з яким сполучається чисто інформативна функція (повідомлення новин). Тематична необмеженість газетно-публіцистичного стилю визначає надзвичайну широту й різноманітність його лексики.

У мові публіцистики традиційно присутні такі ряди синонімів: *військовослужбовець - воїн - військовий; коментатор - оглядач - експерт - аналітик, фахівець - професіонал - майстер своєї справи*. У публіцистиці останніх років виникли нові синонімічні ряди: *швидкий - динамічний; олігарх - магнат; злиденні - незаможні - малозабезпечені*. Функція повідомлення зумовлює вживання нейтральної, загальностильової лексики, у якій особливу роль відіграє політична, економічна - загалом концептуальна лексика. Наприклад, слова-терміни *маркетинг, менеджмент, бізнес, біржа, ідеологія, курс валют* стали лексемами, що постійно зустрічаються на шпальтах газет.

Щодо граматичного аналізу англomовних публіцистичних текстів, то помітні зміни відбуваються в наказовій формі дієслова, що використовується як засіб привертання уваги співрозмовника: *погляньте, давайте подумаємо, пригадаємо, зверніть увагу*. Теперішній час дієслова використовується для повідомлень про події, заплановані на майбутнє. Така форма дозволяє підкреслити актуальність майбутніх подій: Наступного тижня відкривається книжковий ярмарок. Завтра відбудеться візит у Санкт-Петербург федерального канцлера Німеччини. Форма минулого часу більш часто вживана порівняно з іншими книжними стилями і слугує для повідомлень про дії в минулому: у Македонії підписана світова угода. Злочинець утік після винесення вироку. Публіцистика характеризується частим вживанням інверсійного порядку слів, що дозволяє поставити в пропозиції тему повідомлення на перше місце: нові форми господарювання запропонували архангельські підприємці.

Серед мовних і стильових особливостей публіцистичних текстів, сукупність яких відрізняє їх від мови інших функціональних стилів, є висока ступінь стандартизації засобів що використовуються; експресивність мови як спосіб привертання уваги читача; насиченість найрізноманітнішими реаліями, алюзіями і цитатами; використання розмовної, сленгової та ненормативної лексики; широке використання зворотної фразеології та ідіоматичної лексики; використання інших стилістичних засобів і прийомів мови, таких як гіпербола, образне порівняння, метафора, метонімія, евфемізм тощо.

Характерною ознакою вдалого перекладу публіцистичного тексту є

гармонійне поєднання основної ідеї разом з тими засобами виразності, що найбільш відповідають запропонованій ідеї.

5. Художній переклад

Художній переклад прози чи поезії – це справжнє мистецтво, творчість. Тому перекладач художніх текстів – це той самий письменник, який ніби створює книгу для читача. Художній переклад повинен бути виконаний так, щоб атмосфера сюжету, стиль автора повністю зберігалися.

Основною метою художнього перекладу ми вважаємо збереження ідіостилю. Ідіостиль (індивідуальний стиль) – система змістовних і формальних лінгвістичних характеристик, властивих творам певного автора, яка робить унікальним втілений у цих творах авторський спосіб мовного вираження.

Визначення індивідуальних особливостей стилю письменника практично неможливо без більш-менш широких зіставлень: 1) з літературною мовою його часу як нормою, на тлі якої виявляються специфічні риси своєрідності, в тій чи іншій мірі, що відхиляються від неї; 2) з індивідуальними стилями інших письменників – сучасників чи також і попередників.

Індивідуальний стиль автора не зводиться просто до суми тих чи інших мовних особливостей, це взаємопов'язана система єдності змісту з словесними засобами і способом їх вираження. Працюючи над перекладом, перекладач творчо вирішує різноманітні художні, стилістичні завдання, як наприклад переклад гри слів, стійких словосполучень чи гумору у творі, але на відміну від письменника, не створює характери, не описує зовнішній вигляд героїв чи послідовність подій. Індивідуальний стиль має свої прикмети: наприклад характер словника, обраного автором (літературний, сучасний, діалект, лайка). Тому необхідно враховувати співвідношення цих особливостей та їх функцій з нормою мови в оригіналі і перекладі.

Продукування тексту перекладу художнього тексту нерозривно пов'язане із знанням життя, побуту, соціального середовища, історичної епохи тощо, але про максимальне наближення тексту перекладу до тексту оригіналу теж непотрібно забувати, кажуть нам перекладознавці. Тому виходить, що до перекладача висувають дві взаємовиключні вимоги:

1. Перекладений текст має бути максимально наближеним до тексту оригінального.
2. Сприйняття перекладу людиною іншої культури має бути максимально наближеним до сприйняття оригіналу людиною культури початкової.

Мабуть, вміння балансувати між цими двома крайнощами, намагаючись зберегти і стилістику і зміст, а також творчу своєрідність та ідіостиль автора вихідного твору, підтасовуючи їх під особливості сприйняття майбутніми читачами є запорукою успішного і якісного перекладу.

Твори художньої літератури протиставляються іншим творам завдяки тому, що для них домінантною є одна із комунікативних функцій, а саме –

художньо-естетична. Основною метою будь-якого художнього твору є здійснення певного естетичного впливу, створення художнього образу. Така естетична направленість відрізняє художнє мовлення від інших актів мовленнєвої комунікації, інформативний зміст яких є первинним, самотійним.

Переклад – це мистецтво, а якщо так, то перекладач повинен мати письменницький талант. Мистецтво перекладу має свої особливості, однак письменники-перекладачі мають набагато більше спільних рис з оригінальними письменниками, ніж відмінностей. Перекладачам як і письменникам необхідний багатий життєвий досвід, постійно поновлюваний запас вражень. Мова письменника перекладача і мова письменника оригінального складається з спостережень над мовою рідного народу, над рідною літературною мовою в її історичному розвитку.

Національний колорит досягається шляхом точного відтворення портретного живопису, сукупності побутових особливостей, способу життя, інтер'єру, звичаїв, відтворення пейзажу місцевості, воскресіння народних вірувань і обрядів.

Переклад – справа непроста, ще більше це підтверджується на прикладах художнього перекладу. Втім, хотілося б навести кілька прикладів, що це засвідчують. Є старий анекдот про семінариста, котрому потрібно було перекласти речення з латини

«*Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*». Цей євангельський вислів «Дух бадьорий, плоть – немічна» семінарист переклав так: «Спирт хороший, м'ясо зіпсувалось» Переклад може бути й таким, оскільки такі лексико-семантичні варіанти містяться у складі семантики цих слів. Але ж у тому випадку йшлося про інше. Одним із показників складності речення для перекладу є його багатозначність з погляду змістовності. Ось інший приклад того, що переклад це справа не для пересічних. Окрім знань перекладачі потрібна ще й особлива майстерність. Гра слів письменника може викликати неабиякі труднощі у відтворенні її цільовою мовою: людина приходить на похорони і питає: *I'm late?* У відповідь чує: *Not you, sir. She is.* Англійське слово *late* має значення

«пізній», «покійний». Герой запитує: Я запізнився? А йому відповідають: Ні, покійник не ви, сер, а вона. Що ж робити? Як передати цей каламбур? Перекладач знайшов такий вихід: Все скінчилося? – Не для вас, сер. Для неї.

Особливо складно передати характерне мовлення персонажів. Не складно собі уявити, як би говорив селянин, вчитель чи дитина українською мовою. А от як заговорить персонаж з одеським жаргоном чи шахтар з Донеччини англійською мовою – справа вправності і майстерності перекладача. Хоча сказати відверто – неминучі втрати будуть напевно. Недарма фольклорні, діалектні і жаргонні елементи часто визнають неперекладними.

Засобами оформлення інформації в художніх перекладах є: епітети, порівняння, метафори, авторські неологізми. повтори фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні; гра слів, що базується на багатозначності слова чи

пожвавлення його внутрішньої форми; іронія, імена і топоніми, «що говорять», синтаксична специфіка тексту оригінала, діалектизми.

Будь-який переклад – творчий процес, який характеризується індивідуальністю перекладача, однак основним завданням перекладача є передача основних рис оригіналу і для створення ідентичного художнього і емоційного враження перекладач повинен знайти найкращі мовні засоби.

Та все ж, всі елементи форми із місту не можна відтворити з точністю. З ними відбуваються певні трансформації:

- деякий матеріал не передається, а просто відкидається;
- деякий матеріал подається не в ідентичному оригіналу вигляді, а заміненим;
- додається новий матеріал, відсутній в оригіналі.

Найкращі переклади, на думку багатьох відомих дослідників можуть мати певні зміни порівняно з оригіналом, які є абсолютно необхідними з огляду на мету – створення аналогічного оригіналу тексту за формою і змістом. Однак від кількості таких змін залежить точність перекладу. Адекватність перекладу зумовлюється якомога меншою кількістю таких змін при якомога точнішій передачі форми та змісту тексту оригіналу. Переклад художньої літератури – це нелегке завдання. В художній літературі використовуються образи. Образність створюється автором різними мовними засобами, присутніми в його мові. Тому перекладач повинен ретельно зважувати всі деталі, щоб у перекладі не пропустити важливих елементів, які складають художню цінність твору чи індивідуальні властивості авторського стилю, ідіостилу. Разом з тим, перекладач не повинен просто копіювати всі деталі, якщо це суперечить стилістичним чи іншим нормам мови. Перекладач має право використати заміну, яка матиме приблизно такий самий ефект. Не варто намагатися передати кожну деталь оригіналу. Деякі перекладачі-початківці, перекладаючи художню прозу, перевантажують переклад деталями. В результаті – складні неформлені фрази. Звичайно, варто намагатися передати всі відтінки тексту, але підкреслюючи суттєве, іноді навіть нехтують другорядним, щоб якнайяскравіше виділити основне. Після того, як ми з'ясували поняття художнього перекладу, розглянули його процес, необхідно вказати технічні засоби, до яких вдається перекладач в процесі перекладу і які є основою у створенні будь-якого перекладу, зокрема художнього.

Під час перекладу перекладач ніби наближує дві лінгвістичні системи, одна з яких є експліцитна, інша – здатна до адаптації. Перекладач перш за все буде оцінювати дескриптивний, емоційний і змістовий план одиниць перекладу, відновлювати ситуацію, описану у повідомленні, зважувати стилістичний ефект. Перекладач вибирає одне рішення. Тоді йому залишається лише проконтролювати вихідний текст, щоб переконатися, що жоден елемент не забутий. Зрештою процес перекладу закінчений. Отже, до уваги пропонуються технічні способи перекладу, до яких вдається перекладач під час процесу перевираження. Їх можна звести до семи, розмістивши їх у порядку зростання перекладацьких проблем. Ці способи можна використовувати як

окремо, так і комбінуючи.

Існує два шляхи на вибір перекладача – переклад прямий (буквальний) і переклад непрямий. Справді є випадки, коли повідомлення в тексті оригіналу перекладається повідомленням цільовою мовою, оскільки воно базується на паралельних категоріях чи на паралельних поняттях. Та може трапитися й так, що доведеться визнати, що в мові перекладу не існує адекватної одиниці, яку необхідно передати еквівалентними засобами, прагнучи до того, щоб враження від обох повідомлень залишалось однаковим. Може бути й так, що внаслідок структурних чи мета лінгвістичних відмінностей, неможливо передати мовою перекладу деякі стилістичні ефекти, не змінивши порядок елементів чи навіть самі лексичні одиниці. Це способи непрямого перекладу.

Спосіб № 1, 2 і 3, описані нижче, є прямими, решта належить до непрямих.

Спосіб №1: Запозичення.

Найпростішим способом перекладу є запозичення. Воно дозволяє вирішити перекладацькі проблеми мета лінгвістичного характеру. Перекладач звертається до нього тоді, коли необхідно створити певний стилістичний ефект. Наприклад, щоб додати місцевий колорит, можна скористатися іноземними термінами про «долари» і «партії» в Америці чи про «текілу» в Мексиці тощо.

Є й старі запозичення, які вже давно перестали бути такими, оскільки вони фігурують у лексичному складі мови і стали вже. Перекладача перш за все цікавлять нові запозичення. Серед них існують семантичні запозичення, «хибні друзі перекладача», яких варто остерігатися.

Ми запозичуємо не лише зміст, значення лексичної одиниці, але й її матеріальний експонент (форму). Так слово «лазер», наприклад, в українській мові матеріально експонується зі слова “laser” в англійській мові.

Проблема місцевого колориту вирішується за допомогою запозичень і стосується сфери стилю, спілкування.

Спільною умовою процесів запозичення є взаємодія між народами, культурами в економічній політиці, культурні і побутові контакти між людьми, членами двох різномовних спільнот. Такі контакти можуть мати масовий і тривалий характер, або ж здійснюватися через окремі прошарки суспільства, за допомогою письмового спілкування.

Спосіб № 2: Калькування.

Калькування це особливе запозичення: ми запозичуємо синтагму і буквально перекладаємо елементи, які її складають. Ми калькуємо вираз, використовуючи синтаксичні структури мови перекладу, або ж структуру, додаючи до мови перекладу нові конструкції, наприклад, Science-fiction (букв. «наука-фантастика»).

Тут також є старі стійкі кальки, котрі можна згадати мимохідь, оскільки вони, як і запозичення можуть зазнавати семантичної еволюції, перетворюючись на «хибних друзів перекладача». Для перекладача більш

цікавим є створення нових кальок, уникаючи таким чином запозичення. В таких випадках вдаємося до словотворення на основі транскодування або використовуємо гіпостазис (перехід однієї частини мови на іншу).

Спосіб 3: Дослівний переклад.

Дослівний переклад означає перехід від вихідної мови до мови перекладу, який призводить до створення правильного тексту, перекладач при цьому стежить лише за дотриманням основних норм мови.

Розглянувши ці три способи, можна стверджувати, що з їх допомогою переклад здійснюється, якщо мова не йде про залучення стилістичних особливостей тексту оригіналу. За їх відсутності процес перекладу можна було б проілюструвати простою схемою «вихідна мова» – «мова перекладу». Звертання до способу № 3 є недоцільним тоді, коли перекладене повідомлення: передає інший смисл; не має смислу; неможливе з погляду структури; не має відповідника у металінгвістиці мови перекладу.

Спосіб № 4 : Транспозиція

Транспозиція – перехід слова із однієї частини мови в іншу або використання однієї форми мови у функції іншої. Цей спосіб може застосовуватися як в межах однієї мови, так і при перекладі.

В перекладі розрізняють два типи транспозиції: 1) обов'язкову транспозицію і 2) факультативну транспозицію. Перекладач вдається до такого способу, якщо отриманий зворот є більш сприйнятливим з погляду звучання у фразі або ж дає можливість зберегти стилістичні нюанси. Перехрещування елементів у словосполученні також належить до транспозиції.

Спосіб №5: Модуляція.

Модуляція це варіювання повідомлення. Даний спосіб використовується тоді, коли очевидно, що дослівний чи транспонований переклад дає граматично правильне висловлювання, однак воно суперечить духу мови перекладу. Розрізняють вільну і стійку модуляцію. Між ними різниця полягає лише у частотності звертання. Вільна модуляція може в будь-який момент стати стійкою, якщо вона отримує високий рівень частотності і буде являти собою єдине можливе рішення.

Перетворення вільної модуляції у стійку відбувається тоді, коли вона фіксується у словниках чи граматиках і стає предметом викладання. Саме в таких випадках відмова від модуляції є помилковою.

Спосіб №6: Еквіваленція.

Існує можливість того, що два тексти описують одну ситуацію, використовуючи абсолютно різні стилістичні і структурні засоби. Тоді мова йде про еквіваленцію. Класичним прикладом еквіваленції є ситуація, коли незграбна людина, яка забиває цвях вдаряє себе по пальцях – українською він

скаже «Ой», англійською вигукне « Ouch».

Еквіваленція має синтагматичний характер і стосується повністю всього повідомлення. Звідси випливає, що більшість еквіваленцій, які знаходяться у регулярному вжитку є стійкими і належать до складу ідіоматичної фразеології, включно з кліше, приказками, стійкими словосполученнями.

Спосіб №7: Адаптація.

Даний спосіб є доцільним у тому випадку, коли у мові перекладу не існує ситуації, про яку йде мова у вихідній мові. Її передають за допомогою ситуації, яка вважається їй еквівалентною. Це особливий випадок еквівалентності, тобто еквівалентності ситуації. Взагалі, адаптація це пристосування тексту до рівня компетенції отримувача, тобто створення такого тексту, який читач зможе зрозуміти без сторонньої допомоги. Зокрема лінгвоетнічна адаптація, обробка текстів для сприйняття дітьми, нефакхівцями. Художня адаптація полягає у спрощенні образної системи і часто використовується, наприклад, для початкового знайомства дітей зі складними літературними текстами. Адаптація тексту для носіїв іншої культури, тобто лінгвоетнічна адаптація має інший характер. Вона полягає не у спрощенні граматичного чи лексичного складу тексту, а у прийомах, спрямованих на полегшення сприйняття чужих культурних реалій чи мовних явищ.

Переклад належить до сфери генетичних контактів, оскільки підтримує зв'язки вітчизняної літератури з іншими літературами. Проте, художній переклад має двоїсту природу: з одного боку він є продуктом міжлітературної комунікації, але в той же час він багато в чому обумовлює і визначає її. Переклад виконує дві основні функції: інформативну (посередницьку) і творчу.

Переклад також може мати двоїсту літературну приналежність, як це можна спостерігати в слов'янській міжлітературній спільності, зокрема в міжлітературній спільності східних слов'ян, а також в спільності літератур Британських островів, та деяких інших. У всіх цих випадках існують об'єктивні передумови для того, щоб переклад деяких творів функціонував у двох чи кількох національних літературних системах і набув, таким чином, статус двоїстої чи множинної літературної приналежності. Втім, двоїста приналежність перекладу – явище дуже розповсюджене.

Отже, **основні вимоги** до перекладу художньої літератури, яким має слідувати перекладач:

1) **Точність.** Перекладач зобов'язаний донести до читача повністю всі думки, висловлені автором. При цьому повинні бути збережені не тільки основні положення, але також нюанси і відтінки вислову. Піклуючись про повноту передачі вислову, перекладач разом з тим не повинен нічого додавати від себе, не повинен доповнювати і пояснювати автора. Це також було б спотворенням тексту оригіналу.

2) **Стислість.** Перекладач не повинен бути багатослівним, думки повинні бути викладені в максимально стислій і лаконічній формі.

3) **Ясність.** Лаконічність і стислість мови перекладу, однак, ніде не повинні йти на шкоду ясності викладу думки, легкості її розуміння. Слід уникати складних і двозначних оборотів, що ускладнюють сприйняття. Думка має бути викладена простою і зрозумілою мовою.

4) **Літературність.** Як уже зазначалося, переклад повинен повністю відповідати загальноприйнятим нормам літературної мови. Кожна фраза повинна звучати жваво і природно, не зберігаючи ніяких слідів чужих синтаксичних конструкцій оригінального тексту.

Питання для самоперевірки:

1.	Які особливості перекладу науково-технічної літератури?
2.	Які особливості має граматична структура речення науково-технічних текстів?
3.	Які виділяють жанрово-стилістичних труднощі при перекладі науково-технічних текстів українською мовою?
4.	Охарактеризуйте особливості текстів офіційно-ділового стилю на лексичному рівні.
5.	Назвіть приклади лексики з узагальненим значенням (високо частотної процедурної лексики).
6.	Які є мовні і стильові особливості публіцистичних текстів?
7.	Особливості художнього перекладу.
8.	В чому різняться два шляхи перекладу: – переклад прямий (буквальний) і переклад непрямий?
9.	В яких випадках застосовується калькування, дослівний переклад, транспозиція, адаптація.
10.	Які є основні вимоги до перекладу художньої літератури.
11.	Назвіть основні вимоги до перекладу художньої літератури, яким має слідувати перекладач
12.	Що таке адаптація?
13.	Які ви знаєте способи непрямого перекладу?
14.	Що таке транспозиція?
15.	Що таке еквіваленція?
16.	Що таке калькування?
17.	Що таке офіційно-діловий стиль?
18.	Що варто виділити серед жанрово-стилістичних труднощів перекладу науково-технічних текстів українською мовою?
19.	Що є характерним для ділового стилю?
20.	Що таке художній переклад?

ГЛОСАРІЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧИХ ТЕРМІНІВ

А

Авторський переклад – це найнадійніший вид перекладу, оскільки ніхто ліпше від самого автора оригінал не знає.

Адекватність перекладу – відтворення єдності форми і змісту оригіналу засобами іншої мови.

Аналіз – у процесі перекладу послідовний поділ тексту (висловлювання) на прості самостійні змістові цільнооформлені частини для виявлення логічних зв'язків між ними.

Аналіз тексту – стилістичний розбір і тлумачення текстів на заняттях з іноземної мови як методичний прийом.

Анотаційний переклад – вид перекладу, який полягає в складанні анотації оригіналу іншою мовою.

Анотація – коротка характеристика первинного документа, яка викладає в максимально узагальненому вигляді його зміст і дає іноді його оцінку.

Аспект мови - одна зі складових частин мови. Сьогодні виділяють такі аспекти мови: фонетику, лексику, граматику, лінгвокультурологію.

Аудіювання – сприйняття на слух і розуміння усного мовлення.

Б

Білінгв – людина, яка досконало володіє двома мовами.

Білінгвізм – однакове володіння двома мовами. Розрізняють природний і штучний білінгвізм.

Буквалізм – перекладацька помилка, яка є результатом відповідності формальних чи семантичних компонентів двох мов.

В

Валентність – здатність мовної одиниці вступати в синтаксичні зв'язки з іншими мовними одиницями.

Варіант – формальна видозміна мовної одиниці як один із припустимих способів її вираження.

Види перекладу – художній та спеціальний.

Види мовленнєвої діяльності - писання, читання, говоріння, слухання, переклад.

Види еквівалентності – розрізняють такі п'ять видів еквівалентності: денотативну, конотативну, текстуально-нормативну, прагматичну, формальну.

Відтворення – у процесі перекладу кінець дії мовлення або писання іншою мовою. *Висловлювання* – лінійний рядок знаків, особливим способом відібраних, об'єднаних за визначеними правилами та розташованих у певному порядку.

Відправник – учасник комунікативного акту, від якого виходить повідомлення, відповідно дописьмового перекладу. Відправник – це автор вихідного тексту.

Г

Генералізація – заміна перекладного слова, яке має вузьке, конкретне значення, іншомовним еквівалентом, який має ширше, узагальнююче значення.

Генералізація поняття – прийом перекладу, який містить перехід від видового поняття дородового.

Глосарій – тлумачний словник застарілих і маловживаних слів і виразів, які трапляються в якому-небудь стародавньому творі.

Грамматика – граматичний склад мови. Опис граматичного складу мови.

Д

Двомовність (білінгвізм) – однакове володіння двома мовами.

Декодування (декодувати) – перекласти будь-яку інформацію з кодової системи ініціального джерела в кодову систему дублера джерела та/або адресата.

Декомпресія – введення в переклад додаткових слів і навіть речень.

Денотат – позначений даним повідомленням відрізок дійсності. Те саме, що й референт.

Детермінанти перекладу – це система мови, норма мови, літературна традиція, національний колорит, дистанція часу.

Діяльність – діяльність людини, пов'язану з використанням мови, називають мовленнєвою діяльністю.

Диктант-переклад – один із видів тренувальних вправ на заняттях з вивчення іноземної мови.

Дискурс – довільний фрагмент тексту, що складається більш ніж з одного речення чи незалежної частини речення.

Диференціація – звуження значення при перекладі.

Додавання – додавання необхідні, коли той чи інший смисловий зміст у тексті оригіналу передається іншими засобами, які неможливо використати в мові оригіналу.

Джерела інформації перекладача – поділяються на загальні, з якими працюють усі перекладачі, та спеціальні, якими користуються переважно технічні перекладачі.

Е

Еквівалентність перекладу – максимальна ідентичність усіх рівнів змісту текстів оригіналу й перекладу.

Еквівалентні відповідності – варіант перекладу, коли значення слів повністю однакове у двох мовах.

Еквівалентний переклад – переклад, який здійснюється на рівні, необхідному і достатньому для передачі незмінного плану змісту.

Етапи дії перекладача - процедура обробки інформації оригіналу.

І

Ідіолект – сукупність особистих особливостей, що характеризують мову даного індивіда.

Ідіома – стійке словосполучення, значення якого не мотивується його складовими словами.

Інваріант у перекладі – інваріантом називають те, що повинно залишатися незмінним у результаті процесу перекладу.

Інваріант у синхронному перекладі – найбільш інформативна у семантико-смисловому плані частина змістової структури повідомлення.

Інваріант перекладу – сукупність функціональних характеристик тексту чи комунікативне завдання.

Інваріант повідомлення – незмінна змістова сутність повідомлення за його зміною.

Інтерпретація – переклад, який передбачає залучення лінгвістичних даних.

Історія перекладу – розділ, який досліджує місце, роль та еволюцію перекладу в умовах розвитку людського спілкування.

Історія перекладацької діяльності – розділ науки про переклад, який досліджує умови формування вимог до перекладу та перекладача в різні історичні епохи.

К

Калька – запозичення шляхом буквального перекладу слова чи словосполучення. *Калькування* – переклад за частинами з послідовним їх складанням в одне ціле. *Категорія тексту* – певні сторони системної організації тексту.

Код – розмежовують вихідний суб'єктивний та код перекладного тексту.

Код вихідного тексту – мова перекладу.

Код перекладного тексту – мова перекладу.

Кодувати – перекласти інформацію з однієї кодової системи в іншу.

Конвергенція – зближення, схожість, подібність.

Конкретизація – перекладацький прийом, зміст якого полягає в тому, що перекладна одиниця за своїм значенням більш конкретна, ніж вихідна.

Консультант-перекладач – спеціаліст-мовознавець, який допомагає своїми знаннями різним спеціалістам.

Континуальність синхронного перекладу – безперервність і глибока внутрішня зв'язність діяльності синхронного перекладача.

Критика перекладу – окрему галузь літературно-критичного підходу до аналізу тексту перекладу.

Л

Лексика – сукупність слів мови, її словниковий склад.

Лексикографія – розділ мовознавства, в центрі якого є теорія і практика складання словників.

Лексикографія перекладу – нова галузь знань у науці, яка розвивається.

Лексикологія – розділ мовознавства, що вивчає лексику мови.

Лексикон – тлумачний словник переважно маловживаних слів з певної галузі знань. *Лінгвістика тексту* – розділ мовознавства, який вивчає закономірності побудови та структури тексту.

Логіко-семантична ознака – логічне вираження семантичного значення.

М

Макро переклад – перекладацькі зсуви, тобто перехід з одного мовного рівня на інший і з однієї категорії в іншу.

Метамова перекладу – являє собою комплекс структурно-лінгвістичних

характеристик, які дозволяють досить повно описати процес перекладу.

Метод вибору рельєфного слова – один з методів змістового аналізу (використовується у системі записів при послідовному перекладі).

Метод запису – метод послідовного перекладу, який передбачає використання записів як допоміжного засобу пам'яті.

Метод перекладу – метод перекладу не є об'єктивно існуючою закономірністю, а цілеспрямованою системою взаємопов'язаних прийомів, які враховують вид і спосіб перекладу.

Метод сегментації тексту – один з методів письмового перекладу, який полягає в поділі вихідного тексту на сегменти, що створює опорні змістові пункти для оформлення перекладу.

Метод трансформації – використовується в системі записів при послідовному перекладі, при якому кілька слів трансформуються в більш зручне позначення.

Метод трансформацій – лексичні, синтаксичні та семантичні перетворення.

Методика перекладу – сукупність методів, прийомів практичної діяльності перекладача, отриманих у результаті навчання цієї діяльності.

Мета теорії перекладу – виявлення сутності перекладу, його механізмів, способів його реалізації, які впливають на нього і регулюють його норми.

Мета художнього перекладу – ознайомити з іншомовним твором читача, який не володіє іноземними мовами.

Мікро переклад – передача лексичних одиниць і граматичних форм.

Мова оригіналу – мова, якою написаний текст, що підлягає перекладу.

Мотивація – потреба у тому чи іншому вчинку, в тій чи іншій діяльності.

Н

Навчальний переклад – використовується майже завжди з навчально-методичною.

Наука про переклад – досліджує особливий вид мовленнєвої діяльності - переклад.

Неологізми – переклад неологізмів нерідко пов'язаний зі створенням мовних відповідностей, мовних термінів мовою перекладу.

Неперекладність – перекладається завдяки вмінню перекладача користуватися різними методами перекладу.

Невідповідність – уривки вихідного чи перекладного тексту, які містять непередану або доповнену інформацію.

Носій інформації – представник будь-якої мовної спільноти.

О

Образ ситуації – продукт пізнання, осмислення, опису та перетворення ситуації у комунікативному акті.

Одномовний словник – словник, у якому вся інформація передається засобами однієї і тієї ж мови.

Опущення – скорочення та компресії тексту шляхом опущення семантично надлишкових елементів вихідного тексту.

Оригінал – вихідний текст у перекладі. Текст, з якого здійснюється переклад.

Орієнтування перекладача у вихідному тексті – процес здобуття інформації, необхідної для прийняття рішення щодо смислового змісту.

Особливості перекладу військових матеріалів – у військовому перекладі дуже важливе значення має точність перекладу.

Оформлення перекладу – впорядкування перекладного тексту. Оформлення перекладу може бути письмовим та усним.

Одиниці перекладу – одиниця мови, яка потребує самостійного перекладацького рішення.

П

Порівняльне мовознавство – галузь мовознавства, метою якого є порівняльне вивчення двох мов для виявлення їх схожості й відмінностей на всіх рівнях мовленнєвої структури.

Порівняльний аналіз текстів у перекладі – заснований на порівнянні відповідних явищ у межах різних мов.

Р

Рівні еквівалентності перекладу – виділяються п'ять так званих рівнів еквівалентності, з яких два перших (рівень слів, словосполучень і рівень речення) співвідносяться з прямими міжмовними трансформаціями, а решта припускають достатньо вільну інтерпретацію змісту перекладацького тексту на основі ширшого контексту.

С

Семантично адекватний переклад – переклад, який передає денотативне значення вихідного вислову та відповідає нормам мови перекладу.

Семантичний буквализм – помилка перекладача в результаті передачі семантичних компонентів слова, словосполучення без урахування інших факторів.

Стислість перекладу – показник якості перекладу, який характеризує лаконічність форми передачі перекладного тексту, відсутність багатослів'я.

Синтаксична заміна – передача частини речень перекладного тексту іншою синтаксичною конструкцією.

Синхронне читання заздалегідь перекладеного тексту – перекладач зачитує заздалегідь заготовлений письмовий текст перекладу, пристосовуючись до промови оратора.

Синхронний переклад – усний переклад повідомлення з однієї мови іншою, який здійснюється перекладачем паралельно тексту, що перекладається.

Синхронний переклад на слух – зазвичай називається власне синхронним перекладом.

Синхронний переклад з аркуша – перекладач виконує переклад, опираючись на отриманий письмовий текст виступу, пристосовуючись до промови оратора, та вносить необхідні корективи.

Ситуативна теорія перекладу – ситуативна теорія перекладу трохи виходить за межі міжмовних перетворень і пропонує звертання до дійсності.

Словник – збірка слів, розташованих в алфавітному порядку, з поясненнями, тлумаченням або перекладом іншою мовою.

Складнощі перекладу – переклад, як інтелектуальна діяльність складний не лише сам по собі, його складність посилюється.

Скорочений переклад – текст, який перекладено неповністю, скорочений у порівнянні з оригіналом.

Спеціальні теорії перекладу – напрямки перекладознавства, які визначаються функціонально-комунікативним спрямуванням перекладацької діяльності, охоплюють форми перекладу та види перекладу і жанри.

Спеціальний переклад – переклад матеріалів певної галузі знань зі своєю термінологічною номенклатурою.

Спосіб перекладу – спосіб перекладу визначається як об'єктивно існуюча закономірність переходу від однієї мови до іншої.

Спрощений переклад – переклад, при якому текст стилістично об'єднується, це більш високий ступінь перекладу у порівнянні з інтерлінарним перекладом.

Стилістична модифікація – заміна в процесі перекладу елементів висловлювання, що належать до одного функціонального стилю, елементами іншого стилю.

Стилістичний аспект перекладу – полягає у правильному підборі лексико-граматичних засобів.

Структура діяльності перекладача – послідовність або інша система перекладацьких дій.

Структура перекладу – під структурою перекладу розуміють у певний спосіб організоване схематичне висловлення реально існуючих смислових відношень у перекладі.

Т

Текст перекладу – реальне висловлювання, вимовлене або записане перекладачем речення, або сукупність речень будь-якої довжини.

Тексти в перекладі – розрізняють початковий текст, призначений для перекладу (його називають оригіналом чи першотвором); перекладний текст, отриманий у результаті перекладу, - друготвір.

Теорія відповідностей – теорія, яка ґрунтується на твердженні, що перекладний текст завжди містить певну кількість інформації, яка відсутня у початковому тексті.

Теорія перекладу – логічно обґрунтована модель двомовної комунікації.

Техніка перекладу – сукупність професійних прийомів, які використовуються у процесі перекладацької діяльності.

Технічний переклад – переклад, що використовується для обміну спеціальною науково-технічною інформацією між людьми, які розмовляють різними мовами.

Точний переклад – переклад, що характеризується властивістю семантичної точності.

Традиційний переклад – переклад, виконаний перекладачем, який не є автором

оригінального тексту.

Транскрибування – запис слів будь-якої мови за допомогою спеціальних знаків, який використовується для передачі особливостей вимови цих слів.

Транскрипція – перекладацький прийом, що ґрунтується на фонетичному принципі.

У

Універсальний перекладацький скоротис – варіант системи записів і символів для запису інформації у процесі послідовного перекладу.

Умовно калькована ситуація – перекладацька ситуація, яка передбачає взаємно однозначну інформацію.

Усно - письмовий переклад – те ж саме, що й усний переклад на слух.

Усно - усний переклад – те ж саме, що й усний переклад на слух.

Усний переклад – поняття, яке об'єднує всі види перекладу, передбачає усне оформлення.

Усний переклад на слух – усний переклад тексту, який сприймається на слух.

Охоплює два важливих професійних види перекладу: послідовний і синхронний.

Ф

Фактори, які визначають складність синхронного перекладу – психофізичний дискомфорт, викликаний необхідністю слухати й одночасно говорити.

Форми перекладу – письмовий і усний переклад; їх різновиди: переклад з листа, двосторонній переклад, послідовний переклад, синхронний переклад.

Фразеологічний варіант – образна фразеологічна одиниця в мові перекладу, яка відповідає за змістом фразеологізму оригіналу.

Функціональна еквівалентність перекладу – ґрунтується на визначенні функцій взаємодії елементів тексту шляхом порівняння реакції реципієнта тексту вихідною мовою.

Х

Художній переклад – вид перекладу, який функціонує у сфері художньої літератури.

Художній текст – індивідуальний твір художнього мовлення, який написаний певною мовою; цілісна одиниця в системі подібних текстів.

Ц

Цільнотекстовий переклад – переклад тексту без виділення окремих слів, речень або абзаців.

Ч

Чуже мовлення – мовлення іноземною мовою. Висловлення інших людей, яке включається в авторський текст.

Ш

Шаблон – прийнятий зразок, еталон, який сліпо наслідують.

Штамп – готова мовленнєва формула, яка значно втратила початковий зміст і має позитивне чи негативне забарвлення.

Я

Ясність перекладу – показник якості перекладу, який характеризує ясність

викладання в перекладному тексті.

Якість перекладу – показник оцінки здійсненого перекладу, який визначається точністю, якістю та літературністю перекладеного тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бровкіна О.В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій / укладач О. В. Бровкіна. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 117с.
2. Валуєва Н.М. Конспект лекцій з дисципліни «Вступ до перекладознавства» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня зі спеціальності 035 «Філологія»/Укл.: к.філол.н., доц. Валуєва Н.М. Кам'янське: ДДТУ, 2023. – 60с.
3. Гудманян А.Г. Вступ до перекладознавства: навчальний посібник для студентів спеціальності «Переклад» / А.Г. Гудманян, А.В. Сітко, Г.Г. Єнчева. – Вінниця: Нова Книга, 2017. – 296 с.
4. Гуз О.П. Основи перекладознавства: конспект лекцій. Луцьк: Вежа-Друк, 2021. – 72с.
5. Зарицький М.С. Переклад: створення та редагування: Посібник. К.: Парламентське видавництво, 2004. – 120с.
6. Коптілов В. “Теорія і практика перекладу” Навчальний посібник – К.: Юніверс, 2002 р.
7. Костенко Г.М. Тексти (конспект) лекцій з дисципліни “Вступ до перекладознавства” для студентів спеціальності 0203 «Гуманітарні науки» 6.020303 «Філологія» з подальшим навчанням за спеціальністю 7.02030304 «Переклад» /Укл. Г.М.Костенко. – Запоріжжя: ЗНТУ, 2012. – 74с.
8. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Підручник. – Вінниця: Нова Книга, 2008 – 512с.
9. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. – Вінниця: Основа, 2011. – 358с.
10. Лазаренко Л.М. Лекційний курс «Вступ до перекладознавства» Метод.розробка. Маріуполь, 2004. – 62с.
11. Литвин І.М. Перекладознавство. Науковий посібник. Черкаси: Видавництво Ю. А.Чабаненко, 2013. – 288с.
12. Мамрак А.В. Вступ до теорії перекладу: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 304с.
13. Мануляк М. С., старший викладач кафедри перекладу та філології Університету Короля Данила Богайчук О. С., старший викладач кафедри перекладу та філології Університету Короля Данила ТИПОЛОГІЯ ПЕРЕКЛАДУ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2022 № 55.
14. Ребрій О.В. Вступ до перекладознавства: конспект лекцій для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» факультету іноземних мов / О. В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 116с.
15. Сітко А.В. Конспект лекцій з дисципліни «Вступ до перекладознавства» за напрямом 6.020303 «Філологія»/Укл.: к.ф.н., доц.Сітко А.В. Національний авіаційний університет м.Києва,2021. – 44с.

16. Терехова С. І. Вступ до перекладознавства. (Сучасні проблеми і теорії. Діяльність перекладача. Основи техніки перекладу). Навч. посібник. - (Вид. 2-ге, доповнене і перероблене). - К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – 163с.